

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI BOSH PROKURATURASI
AKADEMIYASI**

**“Sudlarda prokuror vakolatini ta’minlash”
kafedrası**

“Inson huquqlariga oid xalqaro huquq” yo‘nalishi tinglovchisi

SAYFULLAYEV SHAVKAT ABDISAMAT O‘G‘LI

**“VOYAGA YETMAGANLARNI JINOIY JAVOBGARLIKDAN YOKI
JAZODAN OZOD QILISH INSTITUTI:
QIYOSIY-HUQUQIY TAHLIL”
mavzusidagi**

MAGISTRLIK DISSERTATSIYA ISHI

Ilmiy rahbar: D.S.Dovudova (PhD)

Ilmiy maslahatchi: X.Abzalova (yu.f.d. dotsent)

TOSHKENT – 2022

MUNDARIJA

KIRISH.....6

I BOB. VOYAGA YETMAGAN SHAXSLARNI JINOIY JAVOBGARLIK VA JAZODAN OZOD QILISHNING NAZARIY JIHATLARI

1.1.Voyaga yetmagan shaxslarni jinoiy javobgarlik yoki jazodan ozod qilish tushunchasi.....11

1.2 Voyaga yetmaganlar jinoyatlari uchun javobgarlik yoki jazodan ozod qilishning turlari.....21

II. VOYAGA YETMAGAN SHAXSLARNI JINOIY JAVOBGARLIK YOKI JAZODAN OZOD QILISHNING QO'LLASH TARTIBI

2.1 Majburlov choralari qo'llagan holda javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishning ayrim masalalari.....32

2.2. Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish tartibi.....40

III BOB. VOYAGA YETMAGAN SHAXSLARNI JINOIY JAVOBGARLIK YOKI JAZODAN OZOD QILISH BUYICHA XORIJIY TAJRIBA VA MILLIY QONUNCHILIKNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

3.1. Voyaga yetmagan shaxslarni jinoiy javobgarlik yoki jazodan ozod qilishning bo'yicha xorijiy tajriba.....47

3.2. Voyaga yetmaganlar jinoyatlari uchun javobgarlik yoki jazodan ozod qilish institutini takomillashtirish masalalari.....59

XULOSA.....68

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....73

ILOVALAR.....81

ANNOTATSIYA

Ushbu dissertatsiya voyaga yetmaganlarning jinoyatlari uchun qonuniy chora ko'rishning mexanizmi, bundan tashqari, ularning jinoyatlari uchun javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish masalalari yoritilgan. Shuningdek, voyaga yetmaganlar tushunchasi, ularning javobgarlik yoshi, jinoyatlari uchun jazo turlari (qisqacha yoritilgan), jazoning o'ziga xos jihatlari (qisqacha yoritilgan) va ushbu javobgarlik yoshi, javobgarlikdan, jazodan ozod qilish institutlari masalasida xorijiy davlatlar qonunchiligi va amaldagi mexanizmi bilan qiyosiy tahlil amalga oshirilgan.

Voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish mexanizmi doirasida amalga oshirilgan ilmiy ishlar, olimlarning fikri, xorijiy tajriba o'rganilib, tahlil qilinib milliy qonunchilikka takliflar ishlab chiqilgan.

АННОТАЦИЯ

В диссертации рассматривается механизм привлечения к уголовной ответственности за правонарушения несовершеннолетних, а также вопрос об освобождении от ответственности или наказания за правонарушения несовершеннолетних. Также проведен сравнительный анализ понятия несовершеннолетних, их возраста ответственности, видов наказания за преступления (частично проанализировано), особенностей наказания (частично проанализировано) и возраста ответственности, институтов освобождения от наказания, законодательства и действующего механизма зарубежных стран.

Научная работа, проведенная в рамках механизма освобождения несовершеннолетних от уголовной ответственности или наказания, изучено, проанализировано мнение ученых, зарубежный опыт и разработаны предложения для национального законодательства.

ABSTRACT

The dissertation discusses the mechanism of bringing to criminal responsibility for juvenile delinquency, as well as the issue of exemption from liability or punishment for juvenile delinquency. Also, a comparative analysis of the concept of minors, their age of responsibility, types of punishment for crimes (partially analyzed), features of punishment (partially analyzed) and the age of responsibility, institutions of exemption from punishment, legislation and the current mechanism of foreign countries.

Scientific work carried out within the framework of the mechanism for the release of minors from criminal liability or punishment, studied, analyzed the opinion of scientists, foreign experience and developed proposals for national legislation.

Kirish

Dissertatsiya tadqiqoti mavzusining dolzarbligi. Voyaga yetmaganlarning jinoiy javobgarligi va ularga nisbatan jazo qo'llash amaliyoti jinoiy javobgarlikni amalga oshirishga alohida yondashuv asosida shakllantirilgan ushbu sohadagi O'zbekiston Respublikasi jinoyat-huquqiy siyosatining asosiy qoidalarini qo'llash orqali amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi tarixiy rivojlanishning ma'lum bosqichlarini bosib o'tib, deyarli har doim ma'lum bir ko'rsatkich bilan balog'atga yetmaganlar jinoyatchiligining hal qiluvchi omillari bo'lgan bolalarning uysizligi va qarovsizligi muammosiga duch keladi. Shu munosabat bilan nafaqat voyaga yetmaganlarning jinoiy javobgarligini insonparvarlashtirish bo'yicha davlat siyosatini ko'rsatish muhim.

Voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha muhim maxsus chora-tadbirlar qatorida jinoiy javobgarlik ham mavjud bo'lib, bu voyaga yetmaganlarning huquqqa xilof xatti-harakatlariga jamiyat tomonidan javob berish usullaridan biridir. Jazo va jinoiy javobgarlikning boshqa shakllarini qo'llash samaradorligi ko'p jihatdan jinoiy javobgarlikni differentsiallashtirish va individuallashtirish tamoyilining izchil amalga oshirilishiga bog'liq. Shu bilan birga, mazkur tamoyilning amalga oshirilishi sud hokimiyatining voyaga yetmaganlarga nisbatan qonun hujjatlarida nazarda tutilgan barcha jinoiy-huquqiy choralarni qo'llash hamda ularga ko'proq tarbiyaviy ta'sir choralari qo'llash imkoniyatiga bog'liqdir. Hozirgi vaqtda voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish institutini amalda qo'llash uchun hamda ularga ta'sir etish uchun zamonaviy va davr talablaridan kelib chiqib majburlov choralari qo'llash dolzarbdir.

Aksariyat tadqiqotchilarning fikricha, jinoiy jazo orqali voyaga yetmagan mahkumni tuzatib bo'lmaydi, bu faqat jinoiy qobiliyatlarni oshirish maktabi bo'lib xizmat qiladi. Ozodlikdan mahrum qilish joylarida voyaga yetmaganlar qarindoshlari va tengdoshlari bilan ijobiy aloqalarini yo'qotadilar va buning evaziga jinoiy aloqalarga ega bo'ladilar, bu esa ozodlikka chiqqandan keyin ham

saqlanib qoladi, bu ko'pincha voyaga yetmaganlarning jinoiy faoliyatini davom ettirishga yordam beradi.

Shu bois, jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganlarga nisbatan og'ir jinoiy jazoni hukmronligini istisno qilish uchun jinoyat-huquqiy ta'sir ko'rsatishning nazariy asoslangan va amaliy jihatdan ahamiyatli chora-tadbirlar kompleksini ishlab chiqish ayniqsa dolzarbdir. Chunki tarbiyaviy ta'sir xarakteriga ega bo'lgan majburlov chorasi boshqa hech bir institutga o'xshamagan holda, shaxsning hayotiga individual ta'sir qiladi. Bundan tashqari, voyaga yetmaganni va uning xatti-harakatlarini o'zgartiradi.

Voyaga yetmaganlarning sodir etgan jinoyatlari uchun javobgarlik, javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish muammolarini hal qilishda shuni yodda tutish kerakki, hatto yoshiga qarab qoqilib qolgan voyaga yetmaganlar ham yuqori huquqiy himoya obyekti hisoblanadi. Bu omil huquqbuzarlik sodir etgan voyaga yetmaganlarga nisbatan u yoki bu tarzda ko'pgina xalqaro huquqiy hujjatlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Bu voyaga yetmagan jinoyatchilarni qayta tarbiyalash tizimining maxsus tuzilishini, unda ushbu toifadagi shaxslarga ta'sir qilishning aniq vositalari mavjudligini oldindan belgilab beradi. Voyaga yetmagan jinoyatchini qayta ijtimoiylashtirish jarayoni, xalqaro-huquqiy hujjatlardan kelib chiqqan holda, voyaga yetmaganlarning farovonligini maksimal darajada oshirish tamoyiliga asoslanishi kerak. Ushbu tamoyilni amalga oshirishga voyaga yetmaganlarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning keng qamrovli tizimi yordam berishi mumkin.

Ko'pgina xorijiy mamlakatlarda, O'zbekiston Respublikasidan farqli o'laroq, jinoiy javobgarlik va jazoga muqobil choralarni qo'llash balog'atga yetmagan huquqbuzarlarga huquqiy ta'sir ko'rsatishning asosiy maxsus vositasidir, bu sohada sezilarli ijobiy tajriba to'plangan, buni hisobga olgan holda milliy qonunchilikka tatbiq etishimiz mumkin.

Shunday qilib, voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyat sodir etish dinamikasi, huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimi tomonidan voyaga yetmaganlarning jinoiy harakatlariga nisbatan aniq jinoiy-huquqiy chora tanlashda yuzaga keladigan

qiyinchiliklar, jinoiy-huquqiy choralarning yetarli darajada samarasizligi, voyaga yetmaganlar o'rtasida retsdiv jinoyat sodir etishning yuqori darajasidan dalolat beradi. Voyaga yetmaganlarning jinoiy javobgarligi muammosini va jinoiy javobgarlikka muqobil jinoyat qonunchiligi choralari yanada chuqurroq o'rganish dolzarbdir. Yuqoridagilar dissertatsiya tadqiqoti mavzusini tanlashni, uning maqsad va vazifalarini belgilab berdi .

Dissertatsiya tadqiqotining maqsadi va vazifalari. Ishning maqsadi - voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish masalalarini tartibga soluvchi huquqiy normalarning nazariy tahlili, shuningdek ularni qo'llash amaliyoti; tarbiyaviy chora-tadbirlar instituti bo'yicha tadqiqotlar; mazkur huquqiy institutlarni va normalar va ularning tarkibiy qismlarini qo'llash amaliyotini yanada takomillashtirishning ilmiy asoslarini ishlab chiqish.

Tadqiqot maqsadi, shuningdek, o'zaro bog'liq bo'lgan vazifalar doirasini belgilaydi, ularning yechimi ushbu ishning mazmunini tashkil qiladi:

Ishning vazifasi:

- voyaga yetmaganlarning jinoiy javobgarligi, ularni javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish bo'yicha milliy jinoyat qonunchiligining rivojlanish qonuniyatlarini tarixiy jihatdan kuzatish;

- voyaga yetmaganlarning jinoiy javobgarligi hamda ularni javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish institutini zamonaviy, xorijiy jinoyat qonunchiligini tahlil qilish;

- jinoyat sodir etayotgan voyaga yetmaganlarning yosh xususiyatlari, axloqiy fazilatlar va psixologik xususiyatlarini tahlil qilish;

- voyaga yetmaganlarga nisbatan mavjud javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish turlarini tavsiflash, ularning ijobiy tomonlari va kamchiliklarini aniqlash;

- voyaga yetmaganlarning jinoiy javobgarligi, javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish to'g'risidagi jinoyat qonunchiligi normalarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish;

- voyaga yetmaganlarga jinoiy-huquqiy ta'sir choralari sohasidagi tarbiyaviy ta'sir choralarning rolini aniqlash;

- voyaga yetmaganlarga nisbatan tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish choralarini takomillashtirish va ko'lamini kengaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti jinoiy-huquqiy hodisa sifatida voyaga yetmaganlarning jinoiy javobgarligi, jazodan ozod qilish instituti hisoblanadi.

Tadqiqot predmeti Jinoyat kodeksi Umumiy qismining voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlik yoki javobgarlikdan ozod qilish institutiga ta'sir etuvchi normalari va ularga nisbatan tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning majburlov choralarini qo'llash; voyaga yetmaganlarning javobgarligi haqidagi nazariy fikrlar; 18 yoshga to'lmagan jinoyat sodir etgan shaxslarning javobgarligini belgilovchi normalarni qo'llash amaliyoti.

Voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish, ularning turlari, xususiyatlari, bundan tashqari, ularni qo'llash tartibini milliy huquqshunos olimlardan M.X.Rustambayev,¹ M.Usmonaliyev,² U.Sh.Xoliqulov³ va boshqalar tomonidan alohida alohida holda muayyan darajada o'rganilgan.

Shuningdek, M.D.Shargorodskiy⁴, X.D.Alikperov⁵, A.V.Naumov⁶, M.A.Lyubavina⁷, R.V.Novikov⁸ va boshqa xorijlik olimlar ham ushbu mavzuning turli jihatlarini yoritganlar.

Biroq, ko'plab tadqiqotlarga qaramay, voyaga yetmaganlarning sodir etilgan jinoyatlar uchun javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish muammosi tugamagan. Voyaga yetmaganlarning jinoiy xatti harakatlari uchun javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishni amalga oshirishning hozirda mavjud bo'lgan aksariyat shakllari samarasiz bo'lganligi sababli, voyaga yetmaganlarga nisbatan jinoiy-

---

¹ Рустамбоев М.Х. Жиноят ҳуқуқи (умумий қисм). Олий Ўқув юртлари учун дарслик. Т.: «ИЛМ ЗИЁ» 2005. - 477 бет., М.Х. Рустамбоев Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. I том. Умумий қисм. Жиноят тўғрисида таълимот. ОТМ учун дарслик. — Т.: «ИЛМ ЗИЁ», 2010. — 400 б.

² Усмоналиев М. Жиноят ҳуқуқи. Умумий қисм. Олий ўқув юртлари учун дарслик.—Т., «Янги аср авлоди», 2010й. Б-146.

³ У.Ш.Холиқулов. Вояга етмаганларга жазо тайинлашнинг ўзига хос хусусиятлари. ТДЮИ. Т.: 2006.

⁴ Шаргородский М.Д. Наказания. Его сели и эффективность. – Л. Ст.

⁵ Аликперов Х.Д. Освобождение от уголовной ответственности. –М.: 2002

⁶ Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть. Курс лекций. –М.: Бек, 2006.

⁷ Любавина М.А. Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних: учебное пособие / М.А.Любавина. – Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2015. –104 с.

⁸ Р.В.Новиков Назначение наказания несовершеннолетним в современных условиях. - диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук

huquqiy ta'sir ko'rsatishning boshqa choralarini izlash va ishlab chiqish zarurati paydo bo'ldi.

Tadqiqot metodologiyasi va texnikasi. Dissertatsiya tadqiqoti bilishning zamonaviy ilmiy usullari asosida olib boriladi. Tadqiqot metodologiyasi axborotni olish va qayta ishlashning turli nazariy va empirik usullari va vositalaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Tadqiqot predmetini o'rganishda bilishning quyidagi umumiy ilmiy va maxsus ilmiy usullaridan foydalandik: tarixiy-huquqiy, qiyosiy-huquqiy, formal-mantiqiy. Maxsus sotsiologik usullar keng qo'llanildi: suhbat, so'roq, hujjatlarni tahlil qilish, statistik ko'rsatkichlarni tahlil qilish va sintez qilish va boshqalar.

Dissertatsiya tadqiqotining nazariy asosini O'zbekiston Respublikasi va xorijiy olimlarning jinoyat huquqi, kriminologiya, huquq tarixi, falsafa, sotsiologiya, pedagogika va psixologiyaga oid ilmiy ishlari tashkil etdi.

Dissertatsiyaning empirik asosini quyidagilar tashkil etdi:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi.
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat protsessual kodeksi.
4. O'zbekiston Respublikasining "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida"gi qonuni.
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi plenumining "Voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishlar bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi qarori.
6. Mavzu doirasida to'plangan amaliyot hujjatlari.
7. Jinoiy javobgarlikni o'tayotgan voyaga yetmaganlar bilan suhbat materiallari.
8. Voyaga yetmagan shaxslarning jinoyat sodir etganlik statistikasi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi voyaga yetmaganlarning jinoiy javobgarligi va ularga nisbatan jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish choralarini qo'llash masalalarini tartibga soluvchi ilgari amalda bo'lgan va zamonaviy jinoiy huquq normalarini, shuningdek, mintaqaviy sud amaliyotini batafsil nazariy va amaliy

tahlil qilishdan iborat. Ushbu qoidalarni qo'llash va o'rganish voyaga yetmaganlarning jinoiy javobgarligi va ularga nisbatan jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish normalarini qo'llash bo'yicha jinoyat qonunchiligini takomillashtirish bo'yicha muayyan xulosalar chiqarish va tavsiyalar berish imkonini berdi.

I bob. Voyaga yetmagan shaxslarni jinoiy javobgarlik va jazodan ozod qilishning nazariy jihatlari

1.1.Voyaga yetmagan shaxslarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish tushunchasi

Davlat va jamiyatning rivojlanishi, taraqqiy etishi va kamol topishi ko'p jihatdan yoshlarga bog'liq. O'zbekiston Respublikasida barcha sohalarda, shunigdek, sud-huquq islohotlarida ham bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Bunday islohotlar bevosita huquqiy demokratik davlatni shakllantirish, yosh avlodning huquq va erkinliklarini yanada to'laroq ta'minlash, ularni tajovuz va salbiy illatlardan himoya qilishdir. O'zbekiston Respublikasining Birinchi birinchi Prezidenti I.A.Karimov voyaga yetmaganlar ishlariga alohida e'tibor berish zarurligini ta'kidlab, jumladan, shunday degan edilar: "Biz voyaga yetmaganlar, ayollar va katta yoshdagilarning jazo tizimini qayta ko'rib chiqishimiz kerak...Aminmanki, bu sohada liberallashtirish jarayoni hali davom etadi. Tan olish kerak, yoshlar orasidagi jinoyatchilikning sababi – ko'pincha biz kattalar mas'ul bo'lgan ularning tarbiyasida yo'l qo'yilgan kamchiliklarning natijasidir"⁹.

Voyaga yetmaganlar davlatning kelajagi hisoblanadi. Ularning huquqlari davlat tomonidan hamda umume'tirof etilgan xalqaro hujjatlarda ham ularning huquqlari kafolatlanishi belgilangan. BMTning "Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya"da belgilanganki, "bola, agar u jismoniy va aqliy jihatdan kamolotga yetmagan bo'lsa, maxsus ravishda muhofaza va g'amxo'rlikka, binobarin, tug'ilguncha va tug'ilgandan keyin ham munosib darajadagi huquqiy himoyaga muhtoj"¹⁰. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 45-moddasida "Voyaga yetmaganlar, mehnatga layoqatsizlar va yolg'iz keksalarning huquqlari davlat himoyasidadir"¹¹.

---

⁹ Каримов И.А. Адолат- қонун устуворлигида Иккинчи чақирик Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 2001 йил 29 августдаги VI сессиясида "Хавсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак" мавзусида қилинган маъруза. 10-том. – Т.: "Ўзбекистон", 2002 йил.

¹⁰ Аёллар ва болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид халқаро шартномалар ва Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, Т., "Адолат", Бола ҳуқуқлари тўғрисида конвенция, Муқаддима, 53-б.

¹¹ O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi// <https://lex.uz/docs/-20596>

Bugungi kunda voyaga yetmaganlar jinoyatchiligini oldini olish va ularni sodir etilishiga sharoit tug'diruvchi vaziyatlarni bartaraf qilish davlat va jamiyat oldida turgan eng asosiy muammolardan biridir.

Huquqni muhofa qiluvchi organning bergan statistik ma'lumotlariga ko'ra, 2019-yilda rasmiy ma'lumotlarga ko'ra 818 nafar voyaga yetmagan shaxslar tomonidan 739 ta jinoyat sodir etilgan. 2020-yilda voyaga yetmaganlar jinoyati umumiy jinoyat sonining 18.5%ni tashkil etgan. 2020-yilda voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar 53,5 %ga, jinoyat sodir etgan voyaga yetmagan shaxslar soni esa 56%ga o'sgan. 2021-yilning 11 oyida esa har ikkala ko'rsatkichlar o'tgan yilning shu davriga nisbatan ikki barobarga ko'paygan¹².

Toshkent miqyosida statistik ma'lumotga asoslanadigan bo'lsak, 2021-yilda 14-17-yoshlilar orasida 312 ta jinoyat sodir etilgan bo'lib, bu ko'rsatkich 2020-yilda 130 tani tashkil qilgan. 2022-yil oxirgi uch oylik ko'rastkich bo'yicha, Toshkent shahrida jami 82 ta jinoyat voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan. (Havolada statistik ma'lumotlar jadvali berilgan)

Jinoyat qonunchiligi va jazo tizimini liberallashtirish voyaga yetmaganlar, ayollar va keksalarga nisbatan ular tomonidan sodir etilgan qilmishlar uchun choralar belgilashda insonparvarlik, rahmdillik ruhi bilan sug'orilgan normalarning ustivorligini belgilab qo'ydi. Bu qatlam ichida voyaga yetmaganlar alohida diqqat e'tiborni talab qiladi. Odatda voyaga yetmagan shaxs hayotiy tajribaga ega bo'lmaganligi onggi va irodasi to'liq shakllanmaganligi sababli boshqalar ta'siriga beriluvchan bo'ladi¹³.

Zotan, jinoyatchilikka qarshi kursh ham boshqa har qanday ijtimoiy faoliyat kabi ilmiy asoslangan bo'lishi lozim. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining ayniqsa ijtimoiy xavflilik darajasi yuqoridir. Chunki, voyaga yetmagan vaqtida jinoyat sodir etgan shaxslarning residivist jinoyatchi bo'lish ehtimoli oshadi. Ayrim olimlar, "voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi bu – kelajak jinoyatchiligi"dir

---

¹² Давлат статистика қўмитасининг расмий статистикаси // <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/crime-and-justice-2> (мурожаат вақти: 14.03.2022).

¹³ "Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексини такомиллаштириш масалалари" Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. ТДЮУ.Тошкент-2017. 14-бет.

deb, bejiz aytishmaydi. Boshqacha qilib aytganda, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi ertangi kun jinoyatchiligining ko'zgasidir.

Bundan tashqari, ularga jazo tayinlash bilab bog'liq muammolar ham mavjud. Aksariyat tadqiqotchilarning fikricha, jinoiy jazo orqali voyaga yetmagan mahkumni tuzatib bo'lmaydi, faqat jinoiy qobiliyatlarni oshirish maktabi bo'lib xizmat qiladi. Jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganlarga nisbatan og'ir jinoiy jazoni hukmronligini istisno qilish uchun jinoyat-huquqiy ta'sir ko'rsatishning nazariy asoslangan va amaliy jihatdan ahamiyatli chora-tadbirlar kompleksini ishlab chiqish ayniqsa dolzarbdir.

Birinchi navbatda voyaga yetmaganlar tushunchasiga ta'rif berib o'tish maqsadga muvofiq. Voyaga yetmaganlar deyilganda, o'n sakkiz yoshga to'lmagan bolalar tushuniladi. "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunining 3-moddasida o'n sakkiz yoshga to'lgunga (voyaga yetgunga) qadar bo'lgan shaxs (shaxslar) bola hisoblanishi belgilangan. Ba'zi bir davlatlarda voyaga yetganlik fakti yosh senzi bilan emas, shaxsning hayotidagi u yoki bu yuridik faktning sodir etilishi bilan belgilanadi. Masalan, mehnat munosabatlariga kirishish, oila qurish va hokazo.

Fikrimizcha, jinoiy javobgarlik yoshi - bu bola yoki o'smirning jinoyat sodir etganligi uchun ayblanishi va jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin bo'lgan yosh. Masalan, Italiyada bu yosh 15, Germaniyada esa 14 yosh¹⁴. Xitoyda esa 12 yoshdan 14 yoshgacha bo'lgan bolalar¹⁵, ammo ba'zi xorijiy davlatlar qonunchiligida bu yosh yanada kamayganini ko'rish mumkin. Masalan, Angliya va Uelsda bu yosh 10. Irlandiya jinoyat qonunchiligida subekt yoshi 7 yosh, Yaponiyada 13 yosh, Niderlandiyada 12 yosh qilib belgilangan. Mazkur davlatlar jinoyat qonunchiligida voyaga yetmaganlar jinoyati yuzasida qarashlar turlichaligini ham anglashimiz mumkin..

"Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunining 3-moddasida o'n sakkiz yoshga to'lgunga (voyaga yetgunga) qadar

---

¹⁴ <https://justice.org.uk/youth-justice/>

¹⁵ <https://www.interfax.ru/world/743178>

bo'lgan shaxs (shaxslar) bola hisoblanishi belgilangan. Shu sababli, jinoyat qonunchiligida voyaga yetmagan shaxsga jinoyat sodir etganlik uchun javobgarlik belgilashda qonun chiqaruvchi tomonidan voyaga yetmagan shaxsning yoshi, o'ziga xos fiziologik va intellektual rivojlanishi, bolaning o'z xatti-harakatlarining mohiyatini anglash qobiliyati, uning jamiyatda tutgan o'rni, shug'ullanishi mumkin bo'lgan kasbi hamda boshqa omillar hisobga olingan.

O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi (keying o'rinlarda JK deb yuritiladi) 17-moddasida jinoyat sodir etgunga qadar o'n olti yoshga to'lgan, aqli raso jismoniy shaxslar javobgarlikka tortiladilar¹⁶. Fikrimizcha, umumiy jihatdan jinoyat qonunchiligi doirasida jinoyat sodir etgan voyaga yetmagan shaxs deganda – ijtimoiy xavfli qilmishni sodir qilgan vaqtda 14 yoshdan yuqori (avvalgi tartib bo'yicha 13 yosh eng kichik javobgarlikka tortilish yoshi bo'lgan), 18 yoshga to'lmagan shaxslar tushuniladi.

Jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganlarning jinoiy javobgarligi va jazolanishiga xos bo'lgan xususiyatlarni tartibga soluvchi jinoyat qonunchiligining ahamiyati katta bo'lib, u adolat, insonparvarlik, qonuniylik, demokratizm, fuqarolarning qonun oldida tengligi, ayb uchun javobgarlik, jazoning muqarrarligi prinsplari amalga oshishi uchun huquqiy asos hisoblanadi.

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining xususiyatlari, shuningdek, ushbu toifaga kiruvchi shaxslarning qonunni buzish hollarini keltirib chiqaruvchi ularning psixofizologik hislatlari, jinoyat qonuni prinsplarning amalga oshirilishi Jinoyat kodeksi 17-moddasida o'z ifodasini topgan 18-yoshga to'lmashidan jinoyat sodir etgan shaxslar javobgarligining umumiy qoidalarga muvofiq tarzda va Jinoyat kodeksi Umumiy qismining oltinchi bo'limida nazarda tutilgan xususiyatlarni inobatga olgan holda yuz berishi haqidagi qoidaning qonun darajasida belgilab qo'yilishiga sabab bo'ldi. Jinoyat kodeksi Umumiy qismining oltinchi bo'limiga muvofiq, mazkur xususiyatlar jazo va uni tayinlash, jinoiy javobgarlik va jazodan ozod qilish masalalarida nazarda tutilgan.

---

¹⁶ Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси: (2018 йил 1 майгача бўлган ўзгартиш ва қўшимчалар билан) Расмий нашр - Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. - Т.: Адолат, 2018 й. - 31 б.

Bundan tashqari, voyaga yetmaganlar javobgarligining xususiyatlarini tartibga soluvchi bir qator qoidalar jinoyat qonun hujjatlarining boshqa moddalarda ham mavjud. Ushbu xususiyatlar quyidagilar hisoblanadi:

- Voyaga yetmaganlarning javobgarligi bir qator jinoyatlar uchun istisno etiladi.
- Voyaga yetmaganlarga maxsus belgi maqomi beriladai, chunki voyaga yetmaganlarning javobgarlik chegaralari ular yetgan yoshga qarab (14,16 va 18 yosh), muayyan toifadagi jinoyatlarga nisbatan farqlanadi.
- Jinoiy qilmish doirasi ularning turli yoshdagi voyaga yetmaganlar sodir etganligiga nisbatan katta yoshdagilar uchun g'ayriqonuniy va ijtimoiy xavfli deb baholanaadigan xatti-harakatlarga nisbatan ancha cheklangan.
- Voyaga yetmaganlarning javobgarligi jinoyat subyekting o'ta xavfli residiv kabi maxsus belgisi bilan ham cheklanadi.

Voyaga yetmaganning shaxsiga xos xususiyatlar ko'p jihatdan uning yoshiga xos psixofiziologik rivojlanishi bilan bog'liq. Shu bois qonun sudlarga shaxsning rivojlanish darajasini inobatga olishni buyuradi. Chunki shaxsni sodir etgan qilmishining ahamiyatini to'liq anglashidan mahrum etuvchi yosh rivojlanishidagi orqada qolish jiddiy ekanligini aniqlasa, sud jazo o'rniga voyaga yetmaganga qo'llasa bo'ladigan majburlov choralarini qo'llashning maqsadga muvofiqligi haqidagi masalani muhokama qiladi.

«Jinoiy javobgarlikdan ozod qilish» atamasi nimani anglatadi?

Umuman olganda "ozod qilish" – mavjud cheklovlarni olib tashlash. Agar biror kishi ozod bo'lsa, uni ozod qilishning hojati yo'q. Agar cheklovlar o'rnatilmagan bo'lsa, unda ularni olib tashlash, yo'q qilish kerak emas.

Shunga ko'ra, majburiyatlardan ozod qilish, shaxs uning o'ziga yuklangan majburiyatlardan mahrum bo'lganligini anglatadi.

Mas'uliyat - bu burch, nimadir uchun javobgar bo'lish demakdir. Agar biror kishi javob berishga majbur bo'lmasa, u javobgarlikdan ozod qilinishi shart emas.

Jinoyat sodir etgan va shu sababli bu qilmish uchun javobgar bo'lishi shart bo'lgan shaxs jinoiy javobgarlikdan ozod qilinishi kerak. Agar biror kishi jinoyat sodir etishda aybsiz bo'lsa, u bunday qilmaydi va jinoiy javobgarlikdan ozod qilishning hojati yo'q.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, fikrimizcha, "jinoiy javobgarlikdan ozod qilish" tushunchasi bilan "shaxs jinoiy javobgarlikka tortilmaydi" tushunchasi o'rtasida tub farq bor.

Birinchi holda, inson o'ziga yuklatilgan majburiyatdan ozod qilinadi, **ikkinchi holatda** - unga bunday majburiyat yuklanishi mumkin emas.

Shunday qilib, harakatida jinoyat tarkibi mavjud bo'lgan shaxs jinoiy javobgarlikka tortiladi; xatti-harakati jinoyat hisoblanmaydigan shaxs unga nisbatan qo'llanilishi mumkin emas. Jinoyat qonunchiligiga ko'ra sodir etgan qilmishida jinoyat tarkibi mavjud bo'lgan, jinoyat sodir etishda aybdor deb topilgan shaxs ham jinoiy javobgarlikdan ozod qilinishi mumkin.

V.V.Orlovning ushbu institut yuzasidan bildirgan fikriga ko'ra, voyaga etmaganlarni jinoiy javobgarlikdan ozod qilish ehtimoli masalasi faqat jinoyat sodir etgan taqdirda paydo bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, shaxsni jinoiy javobgarlikdan ozod qilish masalasi, birinchi navbatda, ushbu shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish uchun asos bo'lsa, ikkinchidan, bu shaxsni jinoiy javobgarlikdan ozod qilish imkonini beradigan obyektiv va subyektiv asoslar mavjud¹⁷.

Jinoiy javobgarlik davlatning majburlov choralari bilan tenglashtiriladi. Shuningdek, A.V.Kladkova¹⁸, Yu.M.Tkachevskiy¹⁹ va boshqa olimlarning fikriga ko'ra, jinoiy javobgarlik - jinoyat qilgan shaxslarga sudning ayblash haqidagi hukmiga muvofiq davlatning majburlov choralari qo'llash demakdir²⁰. Yuqorida bildirilgan fikrlarning tasdig'i Kodeksning 9-10 moddalarida belgilangan bo'lib,

¹⁷ Орлов В.В. Проблемы освобождения от уголовной ответственности несовершеннолетних: дис. ... канд.юрид. наук. Тамбов, 2005. С. 34.

¹⁸ Уголовное право Российской Федерации. Общая часть/Под ред, Б.В.Здравомыслова. –М.: 2007. С.65.

¹⁹ Ю.М.Ткачевский, Крылова Н.Е. Понятие и виды освобождения от уголовной ответственности// Курс уголовного права: Вып. 5 том. Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. Т. 2. Общая часть: Учение о наказании. – М.: 2002. С.163.

²⁰ Курс уголовного право. Общая часть. Т.1. Учения о преступлении. –М.: 2008. С.191.

“ayb uchun javobgarlik” hamda “javobgarlikning muqarrarligi” kabi prinsiplarda ham ko‘rinadi.

Jinoiy javobgarlikdan ozod etish, o‘zining yuridik mazmuniga ko‘ra, aybdorning sodir qilgan jinoyatining barcha huquqiy oqibatlaridan, jazodan va sudlanganlik cheklovlaridan ozod qilinishi, xullas, davlat nomidan sudning ayblov xukmida fuqaroni jinoyatchi deb e‘lon qilishdan voz kechishni bildiradi²¹.

Fikrimizcha, jinoiy javobgarlikdan ozod qilish instituti sodir etilgan qilmish Jinoyat kodeksida javobgarlik belgilangan jinoyatni sodir etishdan ixtiyoriy qaytish (26-modda), muayyan jinoyat tarkibi mavjud bo‘lgan, ammo kam ahamiyatli qilmish (36-modda), zaruriy mudofaa (37-modda), oxirgi zarurat (38-modda), ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxsni ushlash vaqtida zarar yetkazish (39-modda), buyruq yoki vazifani ijro etish, kasb yoki xo‘jalik faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan asosli tavakkalchilik kabi jinoyat huquqiy munosabatlarda qilmishning jinoiylikini istisno etuvchi holatlar tushunchasi bilan ifodalanuvchi holatlardan farq qiladi. Chunki jinoiy javobgarlikdan ozod qilish haqidagi normalar sodir etgan qilmishi jinoyat bo‘lmagan shaxslarga nisbatan qo‘llanilmaydi. Boshqacha qilib aytganda bunday qilmishlar aybsizlik mezoni bilan baholanadi.

Jinoiy javobgarlikdan ozod qilish shaxsni oqlashdan ham farq qiladi. Shaxsni oqlash, oqlovchi hukm chiqarishga asos bo‘lgan jinoyat tarkibining mavjud emasligi yoki sodir etilgan jinoyatga shaxsning aloqador emasligida ifodalanadi.

Demak, fikrimizcha, jinoiy javobgarlikdan ozod qilish uchun ikkita belgi mavjud bo‘lishi lozim:

a) shaxsning jinoiyat tarkibi mavjud bo‘lgan qilmishni sodir etishi, shuningdek, uni jinoiy javobgarlikka tortish uchun barcha asoslarning mavjud bo‘lishi

b) mazkur shaxsni jinoiy javobgarlikdan ozod qilish uchun barcha qonuniy asos va shart-sharoitlarning mavjud bo‘lishi.

---

²¹ Уголовное право РФ (Общая часть).-М.: Юрист, 2008. С. 430.

Shaxs tomonidan sodir etilgan qilmishda jinoyat tarkibi belgila-rining mavjud bo'lmashligi uni jinoiy javobgarlikka tortish uchun asos bo'lmaydi.

Jinoiy javobgarlikdan ozod qilish o'z mazmuniga ko'ra shaxsni sodir etilgan qilmishning huquqiy oqibatlaridan ozod qilishdan iboratdir. Shaxsni jinoiy javobgarlikdan har qanday asoslarga ko'ra ozod qilish qilmishning huquqiy tabiatini o'zgartirmaydi. Chunki sodir etilgan qilmish doimo jinoyat bo'lib qolaveradi va o'z mohiyatini o'zgartirmaydi.

Umuman olganda M.H.Rustamboyevning tabiri bilan aytganda, **jinoiy javobgarlikdan ozod qilish** – vakolatli davlat organining sudlov yoki ayblovni bekor qilish, shuningdek, jinoyat sodir etishda aybdor bo'lgan shaxsga nisbatan davlat majburlov chorasini qo'llashni bekor qilish haqidagi akti. Yuqorida berilgan ta'rifga qo'shilgan holda **fikrimizcha, jinoiy javobgarlikdan ozod qilish** bu – shaxsga nisbatan jinoyat sodir etish fakti isbotlangan, jinoyat qonunchiligida belgilab qo'yilgan, faol pushaymonlik, jabrlanuvchi bilan yarashish va da'vo muddatining o'tishi kabi asoslar mavjud bo'lishi asnosida jinoyat ishi shaxsga nisbatan jinoiy-huquqiy choralar qo'llanilmagan holda tugatilishidir.

Jinoiy javobgarlikdan ozod qilish ikkiga bo'linadi:

birinchisi shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish muddatining o'tganligi yoki amnistiya akti asosida jinoiy javobgarlikdan ozod qilish. Qonunda ko'rsatilgan asoslar mavjud bo'lgan hollarda jinoyat ishini ko'rayotgan surishtiruv, tergov organlari va sud shaxsni jinoiy javobgarlikdan ozod qilishi va jinoyat ishini yuritishni tugatishi lozim.

Bu Jinoyat kodeksining 64-moddasida belgilangan jinoiy javobgarlikka tortish muddatining o'tishi yoki amnistiya aktining qo'llanishi to'g'risidagi qoidalardan kelib chiqadi.

Jinoiy javobgarlikdan ozod qilishning ikkinchi turiga, javobgarlikdan ozod qilishning qolgan barcha turlari kiradi: qilmish yoki shaxsni ijtimoiy xavfliligini yo'qotganligi munosabati bilan; aybdorning o'z qilmishiga chin ko'ngildan pushaymon bo'lganligi munosabati bilan; yarashganlik munosabati bilan; kasalligi tufayli javobgarlikdan ozod qilish (65-67-moddalar) va voyaga

yetmagan shaxsga nisbatan majburlov chorasini qoʻllagan holatda javobgarlikdan ozod qilish (88-modda) kiradi. Bu moddalarda koʻrsatilgan holatlar surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud uchun majburiyat keltirib chiqarmaydi, balki, bu ularning huquqlari boʻlib hisoblanadi. Bu Jinoyat kodeksining jinoiy javobgarlikdan ozod qilish haqidagi moddalarida belgilangan: «Jinoyat sodir etgan shaxs jinoiy javobgarlikdan ozod qilinishi mumkin» degan qonuniy asosga koʻra belgilanadi.

Yuqorida keltirilgan taʼriflardan va tushnutirishlardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, **jinoiy javobgarlikdan ozod qilish deb** – shaxs sodir etgan ijtimoiy xavfli qilmishida aybdorlik masalasi hal qilinmasdan turib, uning barcha huquqiy oqibatlaridan uni ozod qilishga aytiladi.

Jinoiy javobgarlikdan ozod qilish nafaqat jinoiy qonunning javobgarlikning muqarrarligi printsipiga taʼsir qiladi, balki insonparvarlik, jinoiy javobgarlikni individuallashtirish kabi printsiplar bilan ham bogʻliqdir.

Jinoyat huquqining muhim insonparvarlik tamoyillaridan biri boʻlgan jazodan ozod qilish instituti shaxsga nisbatan tayinlangan jinoiy jazoni ijro etmasdan ham uni tarbiyalash mumkin, u jamiyat uchun hech qanday xavf tugʻdirmaydi yoki jazoning qolgan qismini real ravishda oʻtashi maqsadga muvofiq emas, degan qatʼiy xulosaga kelinsa, qoʻllaniladi.

Jazodan ozod qilish — baʼzi jinoyat qilganlarga jazo tayinlamaslik, tayinlangan jazoni oʻtashdan batamom yoki qisman ozod qilishdir²².

Jazodan ozod qilish deb - sud tomonidan jinoyat sodir etishda aybdor deb topilgan shaxsni:

- sodir etgan jinoyati uchun tayinlangan jazodan;
- ushbu tayinlangan jazo turini haqiqatda oʻtashdan;
- jazoni oʻtashni davom ettirishdan ozod qilishni nazarda tutadi.

Jinoiy javobgarlikdan ozod qilish va jinoiy jazodan ozod qilish nazariy va amliy hamda qoʻllash jihatidan bir xil tushunchalar boʻlmay, oʻz qoʻllanish

---

²² Oʻzbekiston Milliy ensklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

asoslariga, mazmuniga ko'ra, ozod qilish qo'llanayotgan subyektga ko'ra, farq qiladi. Ularni ozod qilishning maqsadi ham bir xil bo'lsada, ammo javobgarlikdan ozod qilishda jinoyat sodir etishda ayblanayotgan shaxsni jamiyat uchun jiddiy xavf tug'dirmasligini hisobga olib, uni javobgarlikka tortish maqsadga muvofiq emas, degan xulosaga kelinsa, jinoiy javobgarlikdan ozod qilinadi.

Jazodan ozod qilishda esa, sud tomonidan tayinlangan jazoni maxkum haqiqatda o'tamasdan turib ham tarbiyalash mumkin degan yoki jazoning qolgan qismini o'tashi maqsadga muvofiq emas degan xulosaga kelinsa, jinoiy jazodan ozod qilinadi.

M.Usmonaliyev jinoiy javobgarlikdan ozod qilish va jazodan ozod qilish o'rtasidagi farqlardan biri sifatida quyidagi fikrlarni bayon qilgan. Jinoiy javobgarlikdan ozod qilish jinoyat sodir etishda ayblanayotgan shaxsni jinoiy javobgarlikka tortib, jazo tayinlamasdan jinoiy javobgarlikdan ozod qilishdan iboratdir. Jazodan ozod qilish esa jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslarga nisbatan jazo tayinlab, so'ng jazodan ozod qilish yoki jazoning muayyan qismi o'tab bo'linganidan keyin jazodan ozod qilishdan iboratdir²³.

M.H.Rusamboevning bergan ma'lumotiga ko'ra, jinoiy javobgarlik va jazodan ozod qilish tushunchasi bir-biridan mazmun jihatidan farq qiladi:

Birinchidan, qo'llanish asosiga ko'ra. Jinoiy javobgarlikdan ozod qilish umumiy qoida bo'yicha faqat ijtimoiy xavfi katta bo'lma-gan va uncha og'ir bo'lmagan jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan qo'llanilsa, jinoiy jazodan ozod qilishda jinoyatning tasnifi (og'irlilik darajasi)ga qat'iy bog'liq emas.

Ikkinchidan, subyektiga ko'ra,-jinoyat protsessi ishtirokchisi tomonidan jinoiy javobgarlikdan gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchi ozod qilinishi mumkin. Jinoiy jazodan esa faqat mahkum, shuningdek, sud hukmi e'lon qilingan shaxs ozod qilinishi mumkin²⁴.

---

²³ M. Усмоналиев. Жиноят ҳуқуқи. Умумий қисм. Олий ўқув юртлири учун дарслик. -Т., «Янги асп авлоди», 2005, бет.

²⁴ Rustamboev M.H. Jinoyat huquqi (umumiy qism). Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. -Т.: TDYI nashriyoti. 2006. 403-bet.

Yuqoridagi nazariy asoslardan kelib chiqqan holda voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish tushunchalariga tariff beradigan bo'lsak, fikrimizcha, **voyaga yetmaganlarni javobgarlikdan ozod qilish** – voyaga yetmagan shaxs sodir etgan ijtimoiy xavfli qilmishida aybdorlik masalasi hal qilinmasdan turib, uning barcha huquqiy oqibatlaridan uni ozod qilishga aytiladi. Shuningdek, **voyaga yetmaganlarni jazodan ozod qilish** esa voyaga yetmagan shaxs tomonidan sodir etilgan jinoyat uchun jazo tayinlamaslik, tayinlangan jazoni o'tashdan batamom yoki qisman ozod qilishdir.

1.2 Voyaga yetmaganlar jinoyatlari uchun javobgarlik yoki jazodan ozod qilishning turlari.

Voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikka tortishda asosiy jazo turlari o'rniga voyaga yetmagan shaxsning jismoniy va ma'naviy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmaydigan choralarning qo'llanilishi, ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan yoki uncha og'ir bo'lmagan jinoyatni birinchi marta sodir etgan, yoxud ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatni takroran sodir etgan voyaga yetmagan shaxsga nisbatan ozodlikdan mahrum qilish jazosi qo'llanilmasligining Jinoyat kodeksida nazarda tutilishi insonparvarlik va odillik printsipining namoyon bo'lishi, desak xato bo'lmaydi.

Voyaga yetmaganlarning javobgarligi to'g'risidagi jinoyat qonunini qo'llash muammosi ushbu yosh toifasidagi shaxslar o'rtasida jinoyatlarning oldini olishning jinoyat-huquqiy vositalarini takomillashtirish zarurati bilan belgilanadi. Voyaga yetmaganlar jinoyati O'zbekiston va boshqa davlatlarning eng muhim ijtimoiy va huquqiy muammolaridan biri bo'lib kelgan va shunday bo'lib qolmoqda.

Voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilikning o'sishi davlat siyosatida alohida o'rin tutadigan, bir tomondan bolalar va o'smirlarning huquq va manfaatlarini himoya qilishda, ikkinchi tomondan, jamiyatni himoya qilishda ifodalangan shoshilinch va har doim ham oddiy bo'lmagan choralarni izlash va qo'llashni talab qiladi. Bu chora-tadbirlarga quyidagilar kiradi: ijtimoiy

profilaktika, jinoyat-huquqiy chora-tadbirlar, shuningdek, qonunni buzgan shaxslarni tuzatish, shuningdek, yangi jinoyatlar sodir etilishining oldini olish uchun qo'llaniladigan tarbiyaviy tadbirlar.

Yer yuzida so'nggi yillarda sodir etilgan jinoyatlarning 30-40 foizi voyaga yetmaganlar hissasiga to'g'ri keladi²⁵. Xususan, Amerika Qo'shma Shtatlarida jinoyat sodir etganlikda gumon qilinib, har 45 soniyada 1 nafardan, kuniga 1909 nafar voyaga yetmaganlar hibsga olinayotganligi²⁶, Germaniyada 392 mingga yaqin voyaga yetmagan shaxslar jinoyat ishlari bo'yicha gumon qilinuvchi tariqasida ishga jalb qilinganligi²⁷, Buyuk Britaniyada voyaga yetmagan gumon qilinuvchilarning 38,5 % qismi qayta jinoyat sodir etilmoqda²⁸.

(Sariqqa olingan joylar o'chirilish ehtimoli yuqori bo'lgan matnlar hisoblanadi)Voyaga yetmaganlarga nisbatan profilaktika ishlari tartibga soluvchi barcha ta'sir choralarning majmuida to'ziladi. Rasmiyatchilik doirasida faoliyat ko'rsatuvchi hech qanday rasmiy tizim bunday ta'sirni ta'minlay olmaydi. Biroq u zarurdir, chunki "g'ayriijtimoiy xulq-atvor manbaini jinoyatchini hayot yo'lining boshida, uning shaxs sifatida shakllana boshlagan joyda izlash kerak"²⁹. Birinchi navbatda bu uning oilasiga, uning mikroijtimoiy davrasiga taalluqli. Berilgan holat har qanday har qanday huquqbuzarga tegishli, ammo butun jinoyatchilikni va xususan, muayyan shaxsga qo'llagan holda tushuntirishda bundan hech qayerga (qochib) ketib bo'lmaydi.

Ta'sir qiluvchi muhit bo'yicha turli xil bo'lgan profilaktika obyekti to'g'risida so'z yuritganda lozim bo'lgan ta'sir ko'rsata oladigan profilaktika subyekti to'g'risida ham so'z yuritish kerak. Albatta bunday shaklda harakat qiladigan to'zilmalarni tuzish va ularning faoliyatini tashkil qilish juda mushkul masala. Ammo ko'pchilik hollarda jamiyat (oila, yaqin atrofdagilar) bunday vazifani tabiiy ravishda hal qiladi.

---

²⁵ www.un.org. (мурожаат вақти: 14.03.2022).

²⁶ <https://www.childrensdefense.org/policy/policy-priorities/youth-justice> (мурожаат вақти: 14.03.2022).

²⁷ <https://de.statista.com/themen/8074/jugendkriminalitaet-in-deutschland> (мурожаат вақти: 14.03.2022).

²⁸ https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/862078/youth-justice-statistics-bulletin-march-2019.pdf 62-б. (мурожаат вақти: 14.03.2022).

²⁹ Карпец И.И. Наказание – социальные, правовые и криминологические проблемы. М. "Юрлит" 1973.с.243-244.

Voyaga yetmaganlarning huquqiy xulq-atvori ustidan ijtimoiy nazorat qilishni yoʻlga qoʻyish vazifasining qiyin yoki osonligidan qatʼiy nazar uni hal qilish lozimdir. Albatta, totalitar davlatda shaxs ustidan nazorat qilish tizimi oʻtmishda qoldi, ammo demokratik davlatga xos boʻlgan jinoyatchilikni oldini olish tizimini qurish yakunlanmagan.

Ijtimoiy nazorat, ayniqsa uning norasmiy turiga nisbatan olinganda, koʻproq ijtimoiy tushunchadir. Shuning uchun jinoyatchilikni oldini olish muammosini muhokama qilganda "ijtimoiy" atamasini nazardan chetda qoldirib, eʼtiborni "nazorat" atamasiga qaratish mumkin emas. Bu voyaga yetmaganlar qilmishlarini tez belgilab, (qattiqroq) ogʻirroq jazolash imkoniyatini beruvchi normativ bazani kuchaytirishga olib kelishi mumkin. Ijtimoiy nazorat esa repressiya bilan emas, balki jinoyatlarni oldini olish bilan bogʻliqdir. Bu jinoyatchilik bilan kurashishning ishonchliroq yoʻlidir.

Ijtimoiy nazorat funktsiyalarini amalga oshirish boʻyicha davlat jamoat toʻzilmalarni potentsiali qanaqa va ularni qaysi yoʻnalish boʻyicha kuchaytirish kerakligi – dolzarb masaladir.

Birinchi va eng muhimi amalga oshirilgan, yaʼni, bozor iqtisodiyotiga oʻtishda Oʻzbekiston davlati boshqa davlatlar modelini koʻchirmasdan, balki oʻziga xos boʻlgan rivojlanish yoʻlini tanladi.

Ikkinchi oʻrinda keladigan masala bu – fuqarolarning barcha kuchsizlangan tabaqa va guruhlariga ijtimoiy yordam koʻrsatish uchun ham siyosiy ham iqtisodiy baza yaratish. Avvalambor, bu aholini moddiy jihatdan tabaqalashuvidagi farqni kamaytirish va ziddiyatlarni ijtimoiy ziddiyatlar, yakka tartibdagi va guruhli jinoyatlar koʻrinishiga yetmasligi uchun zarurdir. Bu – jinoyatchilikni oldini olishning eng yaxshi usulidir, davlatning bundagi roli esa, albatta birinchi darajalidir. Jamiyatning progressiv va bir yoʻsinda rivojlanishini taʼminlovchi qonunlarni chiqarish va bu qonunlarni bajarilishini taʼminlash – davlatda mavjud boʻlgan muhim vositadir.

Umuman jinoyatchilik va xususan voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi bilan kurashishda ijtimoiy-iqtisodiy choralar birinchi oʻrinda turishini inobatga olgan

holda, ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan va uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlarni sodir etgan voyaga yetmagan jinoyatchilarning shaxsiga doir belgilarga e'tibor qilib, javobgarlik yoki jazodan ozod qilgan holda jamoatchilikni keng miqyosda jalb qilib tarbiyaviy ta'sir choralari bilan kurashishni kengaytirish katta ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlash joiz.

(so'rovnoma o'tkazilgan, tahlil ushbu o'rinda joy olishi kerak, o'zim uchun yozib qo'yilgan)

Voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan normalar o'ziga xos xususiyatga ega bo'lib, ularni quyidagi ikki guruhga bo'lish mumkin.

Birinchi guruh normalariga – jazo turi, jazo tayinlash, jazodan shartli ozod qilish, javobgarlik va sudlanganlik muddatini belgilovchi normalar;

Ikkinchi guruh normalariga – jazoni o'tash kalloniyasi turlarini belgilovchi, tarbiyaviy xususiyatdagi majburlov choralari kiradi.

Voyaga yetmaganlarni javobgarlikdan va jazodan ozod qilish turini ikki guruhga bo'lish mumkin. Bular:

1. Voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishning umumiy turlari;

2. Voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishning maxsus turlari.

Voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishning umumiy turlariga yuqorida keltirib o'tilgan Jinoyat kodeksining Umumiy qism Beshinchi bo'limida (64-76-moddalar) belgilab qo'yilgan va jinoyat sodir qilishda ayblanayotgan barcha shaxslarga nisbatan qo'llanishi mumkin bo'lgan turidir.

Voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishning maxsus turlari majburlov choralari qo'llagan holda jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish (87-modda), shuningdek jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish (89-modda) va jazoni yengilrog'i bilan almashtirish (90-modda) kabilarni kiritish mumkin.

Voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishning maxsus turlari sifatida har biriga nazariy jihatdan to'xtalib o'tish maqsadga muvofiq.

Voyaga yetmaganlarni majburlov choralarini qo'llagan holda javobgarlikdan ozod qilish.

Voyaga yetmaganlarni majburlov choralarini qo'llagan holda javobgarlikdan ozod qilish G.A.Sultanovning³⁰ fikricha, majburlov choralari faqat voyaga yetmaganlarga nisbatan qo'llaniladi va o'zida tarbiyaviylik mazmunini ko'proq ifodalaydi, shuningdek ularning qo'llanilishi jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganlarning jinoiy faoliyatlarini davom ettirmasliklari va ijtimoiy hayotga tezroq qaytishlari uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Majburiy tarbiyaviy chora-tadbirlar jazoga nisbatan ma'lum afzalliklarga ega, chunki ular, qoida tariqasida, voyaga yetmaganlarni jamiyatdan ajratmasdan, huquqbuzarliklarning oldini olish, tuzatish va ijtimoiylashtirish maqsadlariga erishishga qaratilgan. Tarbiyaviy xarakterdagi majburlashning jazo elementi odatda jazoga qaraganda kamroq bo'lib, ularning mazmuni asosan tarbiyaviy xususiyatga ega³¹

Ushbu institutga murojaat qilgan J.N.Boqiyevning fikricha, majburlov choralari voyaga yetmaganlarga nisbatan qo'llanilganidagina tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'ladi, bunday choralarni voyaga yetganlarga tayinlash maqsadli bo'lmaydi. Buni shu bilan izohlash mumkinki, majburlov choralarini qo'llashning asosiy sharti sifatida shaxs voyaga yetmagan bo'lishi lozim³². Fikrimizcha, G.A.Sultanova, J.N.Boqiyev majburlov choralari haqida bildirgan fikri to'g'ri. Ya'ni, voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan majburlov choralarini qo'llagan holda javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish tarbiyaviy ahamiyatga egaligi,

---

³⁰ Султанова Г.А. Вояга етмаганлар учун жазо тайинлашнинг ўзига хос хусусиятлари ва амалиёти. Магистрлик диссертацияси. Тошкент 2017 йил. Б 62.

³¹ Razumov, S. A. & Lebedev, V. M. (ed.) (2004) Kommentarij k Ugolovnomu kodeksu Rossijskoj Federacii, Moscow, p. 167 (in Russian).

³² Бокиев Ж.Н. Вояга етмаганларни жиноий жавобгарликка тортиш масалалари: миллий тажриба ва халқаро стандартлар. Магистрлик диссертацияси. Тошкент 2021 йил. Б 25.

asosan, ushbu institut voyaga yetmaganlarga samarali hamda ularni ijtimoiy hayotga qaytarish uchun xizmat qiladi.

Majburlov choralarining maqsadi haqida soʻz yuritilganda, M.A. Lyubvina quyidagicha fikr yuritadi, “ijtimoiy adolatni tiklash, jinoyat sodir etgan shaxsni tuzatish va yangi jinoyatlar sodir etilishining oldini olishdan iborat boʻlgan jazoning maqsadlaridan farqli oʻlaroq tarbiyaviy taʼsir koʻrsatishning majburlov choralarini qoʻllash voyaga yetmaganni tuzatish maqsadini koʻzlaydi”.³³

Majburlov choralari qoʻllanilishiga koʻra, jazo chorasi hisoblanmaydi, lekin majburlov chorasini qoʻllash bilan jazo chorasini qoʻllashning maqsadi bilan bir xil hisoblanadi, sababi voyaga yetmagan aybdor shaxsga majburlov choralarini qoʻllashda ishontirish, qayta jinoyat sodir etmasligi uchun harakat qilish orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, ushbu choralarni qoʻllash orqali boshqa jinoyat sodir etmasligi uning ong-u shuuriga yetkazishga harakat qilinadi.³⁴

Yuqorida M.A. Lyubvinaning majburlov chorasining maqsadiga bergan fikriga qoʻshilmagan holda J.N.Boqiyevning fikrini qoʻllab quvvatlayman. Fikrimizcha, alohida majburlov chorasining maqsadi sifatida sanab oʻtilganlarga qoʻshimcha qilib tuzatish maqsadini koʻzlaydi, deb fikr bildirilgan. Ammo jazo qoʻllanilishidagi maqsadlardan biri ham qayta tarbiyalashdir.

Majburlov choralari nafaqat jinoiy javobgarlikdan ozod qilingan taqdirda, balki jazodan ozod qilingan taqdirda ham qoʻllanilishi mumkin, yaʼni, jinoiy javobgarlik doirasida bu ularning ikki tomonlama xususiyatidir. Mazkur xususiyatni Jinoyat kodeksining 87-moddasi birinchi (sudgacha) va ikkinchi qismlarida (sud bosqichi) kuzatishimiz mumkin.

Fikrimizcha, yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib aytish mumkinki, majburlov choralari oʻz mohiyatiga koʻra, birinchidan, majburlash, ikkinchidan, tarbiyaviy xarakterga ega. Fikrimizcha, voyaga yetmagan shaxsga majburlov choralari bilan taʼsir qilishda ishontirish hamda jinoyat sodir qilish mumkin emasligi ongiga

---

³³ М. А. Любавина. Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних. Учебное пособие. Санкт-Петербург.2015. ст 17.

³⁴ Бокиев Ж.Н. Вояга етмаганларни жиноий жавобгарликка тортиш масалалари: миллий тажриба ва халқаро стандартлар. Магистрлик диссертацияси. Тошкент 2021 йил. 31 б.

yetkaz orqali amalga oshiriladi. Majburiylik xususiyati shundaki, majburlov choralari tayinlash aybdorning roziligi yoki ixtiyoridan qat'iy nazar amalga oshiriladi va ularning ijrosi davlat hokimiyati vakolatli organlarining majburlov kuchi bilan ta'minlanadi.

Voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan ozod qilish orqali faqat ishni voyaga yetmaganlar ishlari bilan shug'ullanuvchi komissiyaga topshirish orqali amalga oshirilishi mumkin. Bunday qarorga kelish uchun Jinoyat kodeksi 87-moddasi 1-qismida ko'rsatilgan shartlar:

- 1) jinoyat sodir etish vaqtida shaxsning 18 yoshga to'lmaganligi;
- 2) ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatni birinchi marta sodir etgan bo'lishi;
- 3) sodir etilgan qilmishning xususiyatlari, aybdorning shaxsi va ishning boshqa holatlari mavjud bo'lishi lozim.

Yuqorida ko'rsatilgan uchta shartning hammasi bir vaqtning o'zida mavjud bo'lganida voyaga yetmagan shaxs javobgarlikdan ozod qilinadi.

Shuningdek, M.Usmonaliyevning fikricha, "ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatni birinchi marta sodir etgan voyaga yetmagan shaxs, agar sodir etgan qilmishining xususiyatlari, aybdorning shaxsi va ishning boshqa holatlarini e'tiborga olib, uni jazo qo'llamasdan turib ham tuzatish mumkin degan xulosaga kelinsa, javobgarlikdan ozod qilinib, ish voyaga yetmaganlar ishlari bilan shug'ullanuvchi komissiyada ko'rishga topshirilishi mumkin." Bu majburlov choralari voyaga yetmaganni jinoiy jazo qo'llamasdan ham tarbiyalash maqsadida qo'llanadi³⁵.

Shu o'rinda keltirish joizki, voyaga yetmaganlar bilan shug'illanadigan idoralararo komissiyaning faoliyati O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 14-martdagi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-

---

³⁵ Усмоналиев М. Жиноят ҳуқуқи. Умумий қисм. Олий ўқув юрглари учун дарслик.—Т., «Янги аср авлоди», 2010й. Б-146.

2833-sonli qarori qabul qilindi³⁶. Ushbu qaror bilan “Voyaga yetmaganlar ishlari bo‘yicha idoralararo komissiyaning” Nizomi tasdiqlandi. Mazkur nizomga muvofiq, voyaga yetmaganlar ishlari bo‘yicha respublika idoralararo komissiya, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar mintaqaviy komissiyalari, tuman (shahar) idoralararo komissiyalari tashkil etildi (keyingi bobda ushbu komissiya haqida batafsil so‘z yuritilgan).

Voyaga yetmaganlarni jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish orqali jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish.

Voyaga yetmaganlarni jazoni o‘tashdan shartli ravishda muddatidan oldin ozod qilish jazodan ozod qilish tartibini tartibga soluvchi ayrim umumiy qoidalarni qisman cheklash bilan bog‘liq xususiyatlarga ega.

Jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish jazodan ko‘zlangan maqsadga erishilgan hollarda qo‘llaniladi. Aynan ushbu asoslar jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilinishida mahkumning ijtimoiy xavfliligini yo‘qotganligini va sud tomonidan tayinlagan jazoni to‘la o‘tamasdan tuzalganligini bildiradi.

Jinoyat qonunchiligi asoslari bo‘yicha jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish uchun belgilangan shartlar mahkumning mehnat va o‘qishga halol munosabatda bo‘lishi, qonunlarga rioya qilishi, uning xulqidagi ijobiy tomonga o‘zgarishlar, jazo turlari uchun belgilangan tartib-qoidalarini bajarishi bilan bog‘liq bo‘ladi. M.X. Rustomboyevning fikriga ko‘ra, **mehnatga halol munosabat** bu – mahkumlar mehnatga jalb qilinib, o‘ziga yuklatilgan mehnat vazifasini va belgilangan normani muttasil, sitqidildan, halol bajarib kelayotganligi uning halol mehnat yo‘liga utib olganligini ko‘rsatuvchi mezon hisoblanadi. Mehnatga halol munosabatda bo‘lish ozodlikdan mahrum qilish va axloq tuzatish ishlari tariqasidagi jazo tayinlanganda alohida ahamiyat kasb etishi mumkin.³⁷

---

³⁶ Qonun hujжатлари маълумотлари миллий базаси, 14.12.2019 й., 06/19/5894/4161-сон

³⁷ Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳ [Қайта ишланган ва тўлдирилган иккинчи нашр. 2016 йил 1 ноябргача бўлган ўзгартириш ва қушимчалар билан] умумий қисм / М. Рустамбоев. Тошкент: Адолат, 2016. 520-б.

Mehnatga yoki o'qishga halol munosabat deganda, M.X. Rustamboyev tomonidan shunday tushuntirish berilgan, voyaga yetmaganning halol mehnat qilishi va o'qishga halollik bilan munosabatda bo'lganligi, faqatgina ma'lumot olish uchun o'qishga bo'lgan munosabatigina emas, balki hunar-texnika bilim yurtida o'qishi va o'z malakasini oshirishi ham nazarda tutiladi. Fikrimizcha, jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish orqali voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish uchun zaruriy belgilardan biri bo'lib ularning mehnatga yoki o'qishga halol munosabatda bo'lishligi hamda ularning xulq-atvori ijobiy xarakterga ega bo'lishligi lozim.

Ushbu institut haqida so'z yuritilganda, N.A.Selezneva, G.I.Muromsevlar o'z maqolalarida Rossiya qonunchiligi va amaliyotidan kelib chiqib quyidagi fikrlarni bildirishgan. "Jazoni o'tashdan muddatidan oldin shartli ozod qilish jazodan ozod qilishning eng keng tarqalgan turi hisoblanadi, chunki u har qanday jinoyat sodir etganda va barcha toifadagi mahkumlarga nisbatan qo'llaniladi: voyaga etmagan mahkumlarning 69% dan ortig'i jazoni o'tashdan keyin shartli ravishda ozod qilinadi".³⁸

Ushbu jazoni o'tashdan muddatidan oldin shartli ozod qilish jazodan ozod qilish yuzasidan Birlashgan Millatlar Tashkiloti ham qo'llab quvvatlab shunday xulosaga keladi, "voyaga etmaganlarga nisbatan odil sudlovni amalga oshirishning minimal standart qoidalari voyaga etmaganlarni axloq tuzatish muassasalaridan imkon qadar kengroq va imkon qadar tezroq ozod qilishni tavsiya qiladi"³⁹

Jinoyat kodeksining 89-moddasiga muvofiq, jazoni o'tashdan shartli ravishda muddatdan ilgari ozod qilishni qo'llash uchun quyidagilar asos bo'ladi:

- 1) jinoyatni voyaga yetmagan yoshda sodir etish;

Ushbu qoida shuni anglatadiki, sodir etilgan qilmishi uchun jazoni o'tayotgan o'n sakkiz yoshga yetmagan shaxslargagina nisbatan qo'llaniladi. Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish vaqtida voyaga yetganlik fakti ahamiyatga ega emas.

---

³⁸ Панкратов Р.И., Тарло Е.Г., Ермаков В.Д. Дети, лишённые свободы. — М., 2003.

³⁹ Минимальные стандартные правила ООН // Советская юстиция. — 1991. — № 14.

2) jinoyat sodir etganlik uchun ozodlikdan mahrum qilishga yoki axloq tuzatish ishlariga hukm qilish;

3) jazoni haqiqatda o'tash - ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan yoki uncha og'ir bo'lmagan jinoyat uchun tayinlangan jazoning kamida to'rt dan bir qismiga; og'ir jinoyat uchun tayinlangan jazo muddatining kamida uchdan bir qismiga; -o'ta og'ir jinoyat uchun, shuningdek, qasddan sodir etgan jinoyati uchun, agar shaxs qasddan sodir etilgan jinoyat uchun ozodlikdan mahrum etishga hukm qilinib, tayinlangan jazo muddatining kamida yarmini haqiqatda o'tab bo'lganidan keyin tayinlanadi.⁴⁰

Voyaga yetmaganlarga nisbatan belgilangan jazoni yengilrog'i bilan almashtirish.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 90-moddasi "Jazoni yengilrog'i bilan almashtirish"ga bag'ishlangan bo'lib, ushbu moddada uning qo'llanilishi va tartibi yoritilgan. Jinoyat kodeksining 90-moddasida nazarda tutilgan jazoni yengilrog'i bilan almashtirib, jazodan ozod qilish o'zining yuridik tabiati, mohiyati va mazmuniga ko'ra, asosan muddatidan ilgari ozod qilishning voyaga yetganlarga nisbatan qo'llaniladigan o'xshash turiga mos keladi va insonparvarlik prinsipiga javob beradi. Mazkur moddaga ko'ra, o'n sakkiz yoshga to'lguncha sodir etgan jinoyati uchun ozodlikdan mahrum qilish, ozodlikni cheklash yoki axloq tuzatish ishiga hukm qilingan shaxsga nisbatan jazoning o'talmagan qismi yengilroq jazo bilan almashtirilishi mumkin.⁴¹

A.A.Otajonovning tushuntirishiga ko'ra, **jazoni yengilrog'i bilan almashtirish** deganda, belgilangan jazo muddatini qisqartirmasdan, boshqa yengilroq turdagi jazoga almashtirish tushuniladi, Qonunga ko'ra, o'n sakkiz yoshga to'lguncha sodir etgan jinoyati uchun ozodlikdan mahrum qilish, ozodlikni cheklash yoki axloq tuzatish ishiga hukm qilingan shaxsga nisbatan jazoning o'talmagan qismi yengilroq jazo bilan almashtirilishi mumkin (Jinoyat kodeksi 90-moddada 1-qismi.).

---

⁴⁰ Jinoyat huquqi. Umumiy qism: Darslik (To'ldirilgan va qayta ishlangan ikkinchi nashri) / R. Kabulov, A. A. Otajonov va boshq. - T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2012. 414-b.

⁴¹ Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 23.01.2020 й., 03/20/603/0071-сон.

Jazoni yengilrog'i bilan almashtirish - jazoni o'tash davrida uni individuallashtirish prinsipini amalga oshirishning mustaqil shakli bo'lib, maxkumga tayinlangan jazoning muayyan turini yengilrog'i bilan almashtirishda ifodalanadi.⁴² Fikrimizcha, mazkur bildirilgan fikrlarga qo'shilgan holda aytish mumkinki, mazkur institut ham insonparvarlik prinsipiga to'laqonli javob beradi.

Jazoni yengilrog'i bilan almashtirish ozodlikdan mahrum qilish yoki axloq tuzatish ishilar bilan bog'liq bo'lgan jazo turlari uchun **belgilangan tartib-qoida talablarini bajargan va mehnat yoki o'qishga halol munosabatda bo'lib kelayotgan mahkumga nisbatan** qo'llanilishi mumkin (Jinoyat kodeksi 90-moddasi 2-qismi. Yuqorida mehnatga yoki o'qishga halol munosabatda bo'lish tushunchalariga ta'rif berilgan).

Bundan tashqari, mazkur institutni qo'llanilishi yuzasidan faktlar sirasiga:

- 1) mahkum tayinlangan jazo o'tashning belgilangan rejimini bajarganligiga;
- 2) mehnat yoki o'qishga vijdonan imunosabatda bo'lganligiga;
- 3) axloqan tuzalish yo'liga kirganligiga sud ishonch hosil qilishi kerak hamda yuqridagi belgilar mavjud bo'lgandagina jazoning o'talmagan qismini boshqa yengilrog'iga almashtirishi mumkin.

R.Kabulov talqin qilishicha, sudning mahkum axloqan tuzalish yo'liga kirganligiga ishonchi Jinoyat kodeksining 90-moddasi qo'llanilishi uchun asos bo'lishi bilan bir qatorda, buning majburiy sharti hamdir.⁴³ Fikrimizcha, yuqorida sanab o'tilgan belgilarning mavjud bo'lishligi sud tomonidan voyaga yetmagan mahkumga nisbatan belgilangan jazoning yengilrog'i bilan almashtirish uchun birlamchi omillardan biri sanaladi.

---

⁴² Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарх [Қайта ишланган ва тўлдирилган иккинчи нашр. 2016 йил 1 ноябргача бўлган ўзгартириш ва қушимчалар билан] умумий қисм / М. Рустамбоев. Тошкент: Адолат, 2016. 527-б.

⁴³ Jinoyat huquqi. Umumiy qism: Darslik (To'ldirilgan va qayta ishlangan ikkinchi nashri) / R. Kabulov, A. A. Otajonov va boshq. - T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2012.415-b.

II. Voyaga yetmagan shaxslarni jinoiy javobgarlik yoki jazodan ozod qilishning qo'llash tartibi

2.1 Majburlov choralari qo'llagan holda javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishning ayrim masalalari

Jinoiy javobgarlikdan ozod qilish jinoyat huquqiy munosabatlarning tugallanishini anglatadi, jazodan ozod qilish jinoyat sodir etgan shaxsga jinoiy jazoni amalda qo'llamaslikni fodalaydi. Jazodan yoki javobgarlikdan ozod qilish institutida jinoyat qonunchiligimizdagi insonparvarlik prinsipi, jinoyat huquqiy repressiyani tejash va undan maqsadli foydalanish g'oyalari o'z aksini topgan. Majburlov choralari qo'llagan holda voyaga yetmaganlarni javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish shular sarasiga kiradi.

Hukmni ijrosini davom ettirish esa huquqbuzarni tezda jamiyatga qaytarish vazifasi bilan (ijtimoiylashtiruv vazifasi bilan) ziddiyatga kirishishi mumkin. Jinoiy jazodan yoki javobgarlikdan ozod qilish institutining mavjudligi, ma'lum darajada, mahkumlarni axloqan tuzalishini rag'batlantiradi.

Voyaga yetmagan shaxsni jazodan ozod qilish sud tomonidan shaxsni aybdor, deb topish orqali hukmda jazo tayinlamasdan amalga oshiriladi, ammo majburlov chorasi belgilanadi.

Majburlov choralari sudlar tomonidan voyaga yetmagan shaxslarni jinoiy jazodan ozod qilishda yoki jinoiy jazo o'rniga JKning 87-moddasi talablariga muvofiq, majburlov choralari tayinlashda qo'llaniladi. Voyaga yetmaganlarga nisbatan qo'llanilishi mumkin bo'lgan majburlov choralarining ro'yxati qonunda belgilanishi ushbu soxadagi sud amaliyotining yagonaligini ta'minlaydi⁴⁴.

Majburlov choralari qo'llagan holda jinoiy jazodan ozod qilish faqat sud tomonidan amalga oshiriladi. O'z xususiyatiga ko'ra **majburlov choralari** tarbiyaviy xususiyatga ega. Sud majburlov chorasini qo'llaganda tarbiyalash maqsadini ko'zlashi lozim. Shu bilan birga sud tomonidan qo'llanilayotgan ushbu

---

⁴⁴ Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарх [Кайта ишланган ва тўлдирилган иккинчи нашр. 2016 йил 1 ноябрча бўлган ўзгартиш ва қушимчалар билан умумий қисм М. Рустамбоев. - Тошкент: «Адолат». 2016 – 575-б.

chora majburlov xususiyatiga ega. Bu majburlov chorasining faqat sud tomonidan qo'llanishga va voyaga yetmagan shaxsning yoki uning qonuniy vakilining ixtiyoriga bogliq bo'lmagan holda ijro etilishida ifodalanadi. Bu ta'sir chorasining ijrosi davlat hokimiyati organlari tomonidan ta'minlanadi. Shunday qilib majburlov chorasi tuzilishiga ko'ra tarbiyaviy xususiyatga ega bo'lsa, ijro etilishiga ko'ra majburiy xususiyatga ega.

Joriy tartib qoidaga muvofiq, besh yildan ortiq bo'lmagan muddatga ozodlikdan maxrum qilish jazosini tayinlash nazarda tutilgan uncha og'ir bo'lmagan jinoyatni birinchi marta sodir etgan yoki ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatni takroran sodir etgan voyaga yetmagan shaxsni, agar sodir etilgan qilmishning xususiyatlari, aybdorning shaxsi va ishning boshqa holatlarini e'tiborga olib, uni jazo qo'llamasdan ham tuzatish mumkin degan xulosaga kelinsa, sud jazodan ozod qilish va unga nisbatan majburlov choralari qo'llash masalasini ko'rib chiqishi shart. Jinoyat qonunini sharxlash qoidalariga asoslangan holda, ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatni sodir etgan voyaga yetmagan shaxs ilgari ham bunday jinoyatni sodir etgan taqdirda jazodan ozod qilinishi mumkin. Biroq qonun chiqaruvchi bu jinoyat faqat takroran sodir etilgan bo'lishini talab qiladi. Agarda sodir etilgan jinoyatlar O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi Maxsus qismining boshqa moddasidagi, yoki ayni bir moddaning turli qismida nazarda tutilgan jinoyatlar bilan jinoyatlar majmuini tashkil qilsa, jazodan ozod qilishning bu turini qo'llab bo'lmaydi. Uncha og'ir bo'lmagan jinoyat faqat qasddan sodir etilgan bo'lsagina voyaga yetmagan jinoyatchini majburlov choralari qo'llagan holda jazodan ozod mumkin. Bardi-yu, uncha og'ir bo'lmagan jinoyat extiyotsizlik oqibatida sodir etilgan bo'lsa, jazodan ozod qilishning bu turini qo'llab bo'lmaydi.

O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi 87-moddasi 2-qismiga ko'ra, besh yildan ko'p bo'lmagan muddatga ozodlikdan maxrum qilish jazosi tayinlash nazarda tutilgan uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar faqat qasddan sodir etilgan bo'lishi lozim. Biroq, kiritilgan o'zgartirishda ayb shakli bo'yicha ma'lumot berilmagan. Vaholanki, ehtiyotsizlik oqibatida sodir etilgan uncha og'ir bo'lmagan

jinoyat uchun qonunda besh yildan ortiq muddatga ozodlikdan maxrum qilish jazosi tayinlanishi nazarda tutilgan va ularning ijtimoiy xavflilik darajasi va xususiyati qasddan sodir etilib qonunda uch yildan ortiq ammo besh yildan ko'p bo'lmagan muddatga ozodlikdan maxrum qilish tarzidagi jazo nazarda tutilgan jinoyatning ijtimoiy xavfliligi bilan bir xildir.

Majburlov chorasini qo'llash uchun quyidagi shartlar mavjud bo'lishi kerak:

- 1) jinoyat sodir etish vaqtida shaxsning 18 yoshga to'lmaganligi;
- 2) uncha og'ir bo'lmagan jinoyatni birinchi marta yoki ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatni takroran sodir etgan bo'lsa;
- 3) shaxsni jazo chorasini qo'llamasdan turib tarbiyalash mumkin bo'lsa;
- 4) o'z yoshiga nisbatan rivojlanish darajasi ancha orqada qolgan bo'lsa va o'z qilmishining xususiyatini anglab yetmagan bo'lsa.

Sud voyaga yetmagan shaxsning aqliy rivojlanganlik darajasini aniqlash maqsadida sud-psixatrik ekspertizasini tayinlaydi va ekspertiza xulosasiga muvofiq jinoiy jazodan majburlov choralarini qo'llash orqali ozod qilish masalasini xal qiladi.

Majburlov choralarini qo'llab, jazodan ozod qilishda sud yuqoridagi shartlardan tashqari aybdorning shaxsi, jinoyatning xususiyati (vaqti, joyi, sharoiti, usuli, aybning shakli, jinoyatning motiv va maqsadi, yetkazilgan zararining miqdori)ni e'tiborga olishi mumkin.

Majburlov choralari tuzilishiga ko'ra bir-biridan farqlanadi. Har bir ta'sir chorasi voyaga yetmaganlarni tarbiyalashda o'z xususiyatiga ega. Jinoyat kodeksi 88-moddasiga muvofiq majburlov chorasining quyidagi turlari mavjud:

- 1) sud belgilaydigan tartibda aybdor jabrlanuvchidan **uzr so'rash majburiyatini yuklash.**

Uzr so'rash – majburlov choralaridan eng yengili hisoblanadi. Majburlov chorasining bu turi o'z mazmuniga ko'ra sud belgilagan tartibda jabrlanuvchidan uzr so'rashdan iborat. Ushbu majburlov chorasi jabrlanuvchi oldida sud belgilagan tartibda sud majlisida, ish joyida, o'quv muassasasida, jabrlanuvchi yoki yoxud aybdorning yashash joyida manfaatdor shaxslar oldida amalga oshiriladi.

Ushbu majburlov chorasi sud belgilaydigan tartibda aybdorga jabrlanuvchidan uzr soʻrash majburiyatini yuklash nazarda tutadi. Bu chora majburlov choralardan eng yengili bulib, voyaga yetmaganning oʻz qilmishida aybdorligini tan olishi, jabrlangan ga yetkazgan zarari uchun pushaymonligi va unga kechirim surab murojaat qilishidan iborat.

Bu majburlov chorasi jabrlanuvchi oldida sud belgilagan tartibda, sud majlisida, ish joyida, taʼlim muassasasi yoki jabrlanuvchi yoxud aybdorning yashash joyida amalga oshiriladi. Sud belgilagan hollarda yozma shaklda ham uzr soʻrashi mumkin. Uzr soʻrash ogʻzaki yoki yozma tartibda, shuningdek yakka tartibda ham amalga oshirilishi mumkin.

Qoida tariqasida, voyaga yetmagan shaxsga nisbatan ushbu turdagi majburlov chorasi, agar qilmish maʼnaviy zarar yetkazish, jamoat tartibini buzish bilan bogʻliq boʻlsagina, qoʻllaniladi, jabrlanuvchining hayoti, sogʻligʻi yoki mulkiga zarar yetkazilgan boʻlsa, bunday chora qoʻllanilmaydi⁴⁵.

Uzr soʻrash majburiyatini ijtimoiy xavfi katta boʻlmagan jinoyatni birinchi marta sodir etgan shaxsni javobgarlikdan ozod qilish tariqasida 14-16 yoshli oʻsmirlarga qoʻllash maqsadga muvofiqdir. Chunki aksariyat hollarda voyaga yetmaganlarga xos boʻlgan motivlar asosida shaxsga qarshi jinoyatlar sodir etilganda qilmish yoki shaxsni salbiy tavsiflaydigan belgilar barqaror hayriijtimoiy xulq-atvor rivojlanganligidan dalolat bermasligi mumkin. Shu bilan birgalikda mazkur chorani qoʻllashda ehtiyotkorlikka rioya qilish kerak. Aks holda aybdor formal ravishda uzr surasada, uning tarbiyaviy ahamiyatiga erishib boʻlmaslik mumkin.

2) yetkazilgan zarar miqdorini qoplash majburiyatini yuklash.

Yetkazilgan zararni bartaraf qilish majburiyati oʻn olti yoshga toʻlgan shaxs zimmasiga oʻz mablagʻi hisobidan toʻlash yoki mehnati bilan bartaraf qilish sharti bilan yuklatilishi mumkin.

---

⁴⁵ Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарх [Кайта ишланган ва тўлдирилган иккинчи нашр. 2016 йил 1 ноябрғача бўлган ўзгартиш ва кушимчалар билан умумий қисм М. Рустамбоев. - Тошкент: «Адолат». 2016 – 575-б.

Zararni qoplash o'z mablag'i hisobidan yoki mehnat qilish orqali amalga oshirilishi mumkin. Bu majburlov chorasini amalga oshirish tartibi va muddati sud tomonidan belgilanadi. Ushbu ta'sir chorasini qo'llash quyidagi hollarda amalga oshirilishi mumkin:

a) voyaga yetmagan shaxs 16 yoshga to'lgan bo'lsa;

b) yetkazilgan zarar miqdori eng kam oylik ish haqining o'n barobaridan yuqori bo'lmasa, uni qoplash majburiyati yuklatiladi. Boshqa hollarda zarar fuqarolik sudiga da'vo qo'zg'atish orqali undiriladi. Bu majburlov chorasining jarima jazosidan zarar miqdorini qoplash yuklanishi, jarima jazo sifatida tayinlanishi, to'lanadigan qiymat jabrlanuvchi foydasiga undirilishi, jarima esa davlat byudjetiga undirilishi hamda zarar miqdori eng kam oylik ish haqining o'n barobaridan oshmasa, sud tomonidan, agar undan ortiq bo'lsa fuqarolik sudi tomonidan undirilishi, jarima esa jinoyat ishlari bo'yicha sud tomonidan tayinlanishi bilan farq qiladi.

M.X.Rustamboyevning zararni qoplash va zararni bartaraf etish tushunchalariga bergan tushuntirishiga ko'ra, **zararni qoplash** deganda, jinoyat sodir etish vaqtida zarar yetkazilgan yoki sarflangan mulk o'rniga xuddi shunday mulkni topshirish, pul mablag'lari, valyuta va boshqa qimmatliklarni qaytarib berish tushuniladi.

Zararni bartaraf etish deganda, zarar yetkazilgan mulkni tuzatish, ta'mirlash yoki qayta tiklash orqali mulkni oldingi xoliga keltirish tushuniladi. Zararni bartaraf etish o'z mablag'i hisobidan yoki mehnat qilish orqali amalga oshirilishi mumkin. Xususan, zararni bartaraf etish zarar yetkazilgan mulkni ta'mirlash, jabrlanuvchining holidan xabar olib uni parvarishlash va boshqa shaklda bo'lsa, qo'llaniladi.

Mazkur chora yetkazilgan zarar voyaga yetmagan shaxs tomonidan bevosita bartaraf qilinishi yoki moddiy zararni o'z mablag'i hisobidan bartaraf qilinishidan iborat. Jinoyat qonunchiligida ushbu chorani qo'llash aybdorning yoshi bilan hamda yetkazilgan zararining eng ko'p miqdori bilan (belgilangan bazaviy hisoblash miqdorining o'n baravaridan oshib ketmagan taqdirda) cheklangan.

Demak mazkur chorani belgilashda voyaga yetmagan shaxsning mehnat qobiliyatini, mulkiy ahvoli va mustaqil daromadini, mehnat qobiliyatini (mehnat to'g'risidagi qonunchilikning 18 yoshga to'lmagan shaxslarning mehnatini nazarda tutuvchi normalarni hisobga olgan holda) inobatga olish kerak. Majburlov chorasining bu turi, mulk bilan bog'liq bo'lgan jinoyatlar sodir etilganda, sudlar tomonidan jinoiy jazoga muqobil chora sifatida qo'llanilishi mumkin. Agar voyaga yetmaganlar tomonidan aksariyat hollarda o'zгани mulkini talon-taroj qilish jinoyatlari sodir etilishini inobatga oladigan bo'lsak, yetkazilgan zararni qoplash tariqasidagi chorani qo'llash imkoniyati ancha oshadi.

3) voyaga yetmagan shaxsni maxsus o'quv tarbiya muassasasiga joylashtirish.

Voyaga yetmagan shaxsni maxsus o'quv-tarbiya muassasasiga joylashtirish majburlov chorasining ancha og'ir turidir. Maxsus o'quv-tarbiya muassasasi deviant xulq-atvorli o'smirlarning xulq atvorini tuzatish va jamiyatga moslashishni qamrab olgan ruxiy, tibbiy va ijtimoiy rehabilitatsiyasini ta'minlashga, shuningdek usmirlar tomonidan ta'lim olishi uchun sharoit yaratib berishga mo'ljallangan.

Jinoyat kodeksi 88-moddasi 2-qismida voyaga yetmagan shaxslarni maxsus o'quv tarbiya muassasalarida bo'lish muddati va shartlari O'zbekiston Respublikasi qonunlari bilan belgilanadi, deb belgilangan holos.

Shu bilan birgalikda Jinoyat kodeksida uning minimal va maksimal muddatlari belgilanmagan.

Ushbu moddada keltirilgan majburlov choralarining ro'yxati tizim xususiyatlariga ega. Xususan, u qat'iy hisoblanadi va uning kengaytirilgan talqin qilinishiga yo'l qo'yilmaydi. Unda ko'rsatilgan choralar esa, yengilrog'idan og'irroq'iga qarab ketma-ketlikda joylashtirilgan. Shu munosabat bilan voyaga yetmaganga qattiq majburlov choralarini fakat bir holatda, 18 yoshga to'lmagan

shaxsga qonunda nazarda tutilgan yengilroq ta'sir choralari samarasiz bo'lgandagina tayinlash mumkin⁴⁶.

Yopiq turdagi maxsus o'quv tarbiya muassasasida tarbiyalashning alohida usullari qo'llaniladi. Bu ancha qattiq majburlov chorasi bo'lib, tarbiyasi og'ir va maxsus sharoitdagi pedagogik ta'sir choralari tadbiq etilishi shart bo'lgan voyaga yetmaganlarga nisbatan qo'llaniladi. Maxsus o'quv tarbiya muassasasiga qattiq pedagogik rejim va maxsus tarbiya sharoitida tarbiyalanishi shart bo'lgan voyaga yetmaganlar joylashtiriladi. Voyaga yetmagan shaxslarning maxsus-o'quv tarbiya muassasalarida bo'lishi tartibi va sharoiti, o'quv jarayoni va tarbiyaviy ta'sirga oid ishni tashkil qilish O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan belgilanadi.⁴⁷

Voyaga yetmaganlarning maxsus o'quv tarbiya muassasasida bo'lish muddati sodir etilgan jinoyati uchun belgilanadigan jazoning maksimal muddatidan oshmasligi kerak. Davlat organining voyaga yetmaganning tarbiyalanishi maxsus o'quv tarbiya muassasasida davom ettirilishi shart emas, – degan xulosaga muvofiq, aybdorning maxsus o'quv tarbiya muassasasida bo'lishi belgilangan muddatidan oldin tugatilishi mumkin. Voyaga yetmaganning uzoq muddat maxsus o'quv tarbiya muassasasida bo'lishi uning keyinchalik erkinlikda normal hayot kechirishini qiyinlashtiradi, uning ijtimoiy ongini pasaytiradi, jamiyat bilan o'zaro munosabatini uzib qo'yadi. Shuning uchun ham majburlov choralari qonunda ko'rsatilgan alohida hollarda qo'llanishi mumkin. Agar biz faqat Jinoyat kodeksiga asoslanadigan bo'lsak, aynan qanday toifadagi voyaga yetmagan jinoyatchilarga nisbatan majburlov chorasining mazkur turi yuqorida zikr etilgan qarordan kelib chiqadigan bo'lsak, maxsus o'quv-tarbiya muassasalariga joylashtirish tariqasidagi majburlov chora:

birinchidan – nisbatan salbiy tavsiflanadigan o'smirlarga tayinlanishi kerak;

---

⁴⁶ Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарх [Кайта ишланган ва тўлдирилган иккинчи нашр. 2016 йил 1 ноябргача бўлган ўзгариш ва кушимчалар билан умумий қисм М. Рустамбоев. - Тошкент: «Адолат». 2016 – 576-б.

⁴⁷ O'zbekiston Respublikasi Jinoyat ijroiya Kodeksi 197-modda, 2-qism, 1997 yil 25 aprel kuni qabul qilingan.

ikkinchidan – voyaga yetmagan shaxslarning maxsus o'quv-tarbiya muassasalarida bo'lish tartibi va sharoiti, o'quv jarayoni va tarbiyaviy ta'siriga oid ishni tashkil qilish O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan belgilanadi;

uchinchidan - 14 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan voyaga yetmagan shaxs maxsus kasb-hunar kollejiga yuborilishi mumkin.

Maxsus o'quv tarbiya muassasasiga joylashtirish jazo chorasi hisoblanmaydi, chunki:

birinchidan, jazo choralari tizimida ko'rsatib o'tilmagan.

ikkinchidan, bunday muassasada bo'lish muddati sud tomonidan belgilanmaydi.

uchinchidan, sudlanganlik oqibatlari tadbiq etilmaydi.

Chet elda ham tarbiyaviy yo'sindagi majburlov choralarining butun bir tizimi mavjud bo'lib, shunga muvofiq ravishda bunday choralar amalga oshiriladigan ko'plab muassasalar ham bor. Masalan, Frantsiyada voyaga yetmaganlarga nisbatan qo'llanadigan axloq tuzatish xususiyatidagi xavfsizlik choralari penitensiar yoki axloq tuzatish koloniyalarida, shuningdek, bunday choralarni amalga oshirish uchun maxsus mo'ljallangan tarbiya uylarida amalga oshiriladi. Xavfsizlik chorasi qo'llanilgan shaxslarni bu muassasalarning barchasida bo'lish muddati sud tomonidan avvaldan belgilanadi va axloqan tuzalish natijalariga qarab keyinchalik uzgarishi mumkin.

Rossiya Federatsiyasi jinoyat qonunchiligi bo'yicha (92-modda. 2-qismi) maxsus tarbiya yoki davolash-tarbiya muassasasida bo'lish muddati ularning qonunchiligi bo'yicha uncha og'ir bo'lmagan jinoyat uchun tayinlanishi mumkin bo'lgan ozodlikdan maxrum qilish jazosining maksimal muddatidan oshib ketishi mumkin emas, ya'ni besh yil bilan chegaralangan. Biroq minimal muddati to'g'risida biror ko'rsatma mavjud emas. Shu bilan birga aybdorni maxsus muassasada bo'lish muddatini qisqartirish yoki uzaytirish ham Rossiya Jinoyat kodeksida nazarda tutilgan (92-moddasi 3-qismi).

Xulosa o'rnida voyaga yetmagan shaxslarni majburlov choralarini qo'llagan holda javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 88-moddasida turlari sanab o'tilgan va ushbu majburlov choralariga qo'shimcha ravishda yangi mexanizmni taklif qilish orqali voyaga yetmaganlarni jamiyatga qaytarishga xizmat qiladi.

Voyaga yetmaganlarni majburlov choralarni qo'llagan holda jazodan yoki javobgarlikdan ozod qilish to'g'risidagi norma insonparvarlik prinsipini ta'minlash va voyaga yetmaganlar javobgarligi to'g'risidagi masalani hal qilishda katta ahamiyatga ega. Shu jihatdan, ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatlarni qayta sodir etgan yoki uncha og'ir bo'lmagan jinoyatni birinchi marta sodir etgan voyaga yetmagan shaxsni jazodan ozod qilish masalasini ko'rib chiqish lozimligi asoslantirib berilgan.

2.2. Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish tartibi

O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunida insonparvarlik prinsipining namoyon bo'lishini jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish institutida ham ko'rishimiz mumkin.

Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish jazodan ko'zlangan maqsadga erishilgan hollarda qo'llaniladi. Aynan ushbu asoslar jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilinishida mahkumning ijtimoiy xavfliligini yuqotganligini va sud tomonidan tayinlagan jazoni to'la o'tamasdan tuzalganligini bildiradi.

Bu huquqiy institutning mohiyati shundan iboratki, mahkumni kelajakdagi jazoni o'tashdan shartli ravishda ozod qilishda ifodalanadi. Uning shartli xarakteri shuki, u qonunda ko'rsatilgan shartlar asosida amalga oshiriladi. Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishning qoidalariga rioya qilmaslik belgilangan jazo muddatini to'liq yoki qisman o'tashga olib keladi.

Un qo'llashning dastlabki sharti hukm qilingan mahkumning tuzalganligi to'g'risidagi sud tomonidan o'rnatilgan holatlarning mavjudligi va mahkum tomonidan jazoning ma'lum bir qismini o'taganligi hisoblanadi.

Voyaga yetmaganlarni jazoni o'tashdan muddatidan oldin shartli ravishda ozod qilish jazodan ozod qilish tartibini tartibga soluvchi ayrim umumiy qoidalarni qisman cheklash bilan bog'liq xususiyatlarga ega.

Voyaga yetmaganlar uchun Jinoyat kodeksining 89-moddasida nazarda tutilgan jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish kattalarga nisbatan qo'llaniladigan muddatidan ilgari shartli ozod qilish (JK 73-m.) bilan ko'p jihatdan o'xshashdir. Ayni paytda, qonunda insonparvarlik prinsipiga muvofiq, 18 yoshga to'lmay jinoyat sodir etgan shaxslarni muddatidan ilgari ozod qilish uchun imtiyozli shartlar belgilangan. Boshqacha qilib aytganda, Jinoyat kodeksining 89-moddasida, o'n sakkiz yoshga to'lmasdan jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish xususida gap boradi. Ushbu modda qoidalari jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilishning umumiy masalalarini tartibga soladigan JKning 73-moddasiga nisbatan maxsus norma sifatida ko'rilishi maqsadga muvofiq sanaladi.

Jinoyat kodeksining 89-moddasiga muvofiq, jazoni o'tashdan shartli ravishda muddatdan ilgari ozod qilishni qo'llash uchun quyidagilar asos bo'ladi:

2) jinoyatni voyaga yetmagan yoshda sodir etish;

Ushbu qoida shuni anglatadiki, sodir etilgan qilmishi uchun jazoni o'tayotgan o'n sakkiz yoshga yetmagan shaxslargagina nisbatan qo'llaniladi. Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish vaqtida voyaga yetganlik fakti ahamiyatga ega emas.

2) jinoyat sodir etganlik uchun ozodlikdan mahrum qilishga yoki axloq tuzatish ishlariga hukm qilish;

3) jazoni haqiqatda o'tash - ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan yoki uncha og'ir bo'lmagan jinoyat uchun tayinlangan jazoning kamida to'rt dan bir qismiga; og'ir jinoyat uchun tayinlangan jazo muddatining kamida uchdan bir qismiga; -o'ta og'ir jinoyat uchun, shuningdek, qasddan sodir etgan jinoyati uchun, agar shaxs qasddan

sodir etilgan jinoyat uchun ozodlikdan mahrum etishga hukm qilinib, tayinlangan jazo muddatining kamida yarmini haqiqatda o'tab bo'lganidan keyin tayinlanadi⁴⁸.

Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish sud shaxsning axloqan tuzalishiga va majburlov choralari bilan axloq tuzatish ta'siri ko'rsatish zarur emasligiga ishonch hosil qilgan taqdirda qo'llanilishi mumkin. Shaxsda bunday tuzalish yuz berayotganidan uning ozodlikdan mahrum qilish yoki axloq tuzatish ishlarini o'tashning belgilangan **rejimi talablarini bajarayotganligi** va **mehnat yoki o'qishga vijdonan munosabatda bo'layotganligi** dalolat berishi mumkin.

M.X.Rustamboyevning tushuntirishlariga ko'ra, **rejim** deganda, 89-modda ma'nosiga ko'ra, jazoni o'tash va ijro etish tartibi tushuniladi. Rejim mahkumning o'zgarishida asosiy vositalardan biri hisoblanadi⁴⁹.

Umumiy qoidaga ko'ra, **mehnatga halol munosabat** bu – mahkumlar mehnatga jalb qilinib, o'ziga yuklatilgan mehnat vazifasini va belgilangan normani muttaasil, sitqidildan, halol bajarib kelayotganligi uning halol mehnat yo'liga utib olganligini ko'rsatuvchi mezon hisoblanadi. M.X. Rustamboyevning fikriga ko'ra, mehnatga halol munosabatda bo'lish ozodlikdan mahrum qilish va axloq tuzatish ishlari tariqasidagi jazo tayinlanganda alohida ahamiyat kasb etishi mumkin.

Ushbu ta'rifni JKning 89-moddasiga moslashtiradigan bo'lsak, **mehnatga yoki o'qishga halol munosabat** deganda, voyaga yetmaganning halol mehnat qilishi va o'qishga halollik bilan munosabatda bo'lganligi, faqatgina ma'lumot olish uchun o'qishga bo'lgan munosabatigina emas, balki hunar-texnika bilim yurtida o'qishi va o'z malakasini oshirishi ham nazarda tutiladi. Voyaga yetmagan shaxslarning o'qishga va mehnatga halol munosabati uni muddatidan oldin shartli ravishda jazodan ozod qilishda hamda qo'llashda eng asosiy hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan omillardan biridir.

---

⁴⁸ Jinoyat huquqi. Umumiy qism: Darslik (To'ldirilgan va qayta ishlangan ikkinchi nashri) / R. Kabulov, A. A. Otajonov va boshq. - T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2012. 414-b.

⁴⁹ Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳ [Қайта ишланган ва тўлдирилган иккинчи нашр. 2016 йил 1 ноябргача бўлган ўзгартириш ва қушимчалар билан] умумий қисм / М. Рустамбоев. Тошкент: Адолат, 2016. 520-б.

Bundan tashqari, ushbu institutni qo'llash mobaynida hukm qilingan shaxsning vijdonan munosabatda bo'lishi faqat jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish masalasi ko'rib chiqilayotgan vaqtda emas, balki belgilangan jazoni o'tash muddati mobaynida o'zgarganidan guvohlik berishi kerak.

Yuqorida keltirilgan asoslardan qo'shimcha sifatida quyidagi asoslar va xarakterlar mahkumda kuzatilganda ham mazkur institutni unga nisbatan qo'llash maqsadga muvofiq hisoblanadi. Masalan,

- jinoyat natijasida jabrlanuvchiga yetkazilgan zararni tezroq qoplash uchun harakat qilishi;

- o'zining aybini tan olganligi;

- jazoni o'tab bo'lganidan keyin to'g'ri hayot boshlashga va jinoiy o'tmishdan qutulishga harakat qilganligiga ham e'tibor qaratish lozim.

Voyaga yetmagan shaxsni jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilishni sud ushbu turdagi jazo qo'llashning asoslari va shartlari birgalikda mavjud bo'lgandagina amalga oshirishi mumkin.

Mahkumni jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish ko'rib chiqilayotgan modda qoidalari bo'yicha, faqat quyidagi shartlarga rioya qilingan holda amalga oshirilishi mumkin:

- voyaga yetmagan yoshda sodir qilgan jinoyati uchun jazo o'tayotgan bo'lsa;

- axloq tuzatish ishlari yoki ozodlikdan mahrum qilishga hukm etilgan mahkum unga tayinlangan tartibga rioya qilsa, uning tuzalayotgani to'g'risida guvohlik beruvchi mehnatga yoki o'qishga vijdonan munosabatda bo'lsa;

- mahkum 89-moddaning uchinchi qismida belgilangan sodir etgan qilmishining og'irligiga qarab tayinlangan jazoning eng kam zarur muddatini o'tagan bo'lsa⁵⁰.

---

⁵⁰ Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳ [Қайта ишланган ва тўлдирилган иккинчи нашр. 2016 йил 1 ноябргача бўлган ўзгартириш ва қушимчалар билан] умумий қисм / М. Рустамбоев. Тошкент: Адолат, 2016. 580-б.

Jazodan muddatidan ilgari shartli ozod qilish o'n sakkiz yoshga to'lmay jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan jazoni ijro etish muassasasi ma'muriyati va voyaga yetmaganlar ishi bilan shug'ullanuvchi komissiyaning birgalikdagi taqdimnomasiga binoan yoxud mahkumning, uning himoyachisining iltimosnomasiga asosan sudya tomonidan qo'llaniladi. Qo'shimcha ma'lumot sifatida keltirish joizki, jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish to'g'risidagi taqdimnoma rad etilganda yangi taqdimnoma birinchi taqdimnoma taqdim etilgandan keyin 6 oy o'tgandan so'ng taqdim etilishi mumkin.⁵¹

Mazkur taqdimnoma berish tartibi umumiy tartibda esa JKning 73-moddasiga hamda jinoyat-ijroiya qonunchiligiga ko'ra muddatidan ilgari shartli ozod qilish jazoni ijro etuvchi organlar va muassasalar, masalan, IIV inspeksiyasi, ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni ijro etish muassasasi yoki intizomiy qismga jo'natish tayinlanganda harbiy qism qo'mondonligi taqdimnomasiga binoan amalga oshiriladi.

O'zgarishi mumkinligi haqidagi sudning xulosasi uning xulq-atvori to'g'risidagi ma'lumotlardan kelib chiqadi, ya'ni faqat muddatdan ilgari shartli ozod qilish to'g'risidagi masalani ko'rish paytidagina emas, balki butun jazoni o'tash mobaynidagi rejimga rioya qilish mehnatga munosabati hisobga olinadi. Sodir etilgan jinoyat xavfliligining xarakteri va darajasini, aybdorning shaxsini, jinoyat sodir etishdan oldingi va keyingi xulq-atvorini ta'riflaydigan barcha ma'lumotlarni har tomonlama hisobga olibgina, sud bunday xulosaga kelishi mumkin.

Voyaga yetmaganlarni jazoni o'tashdan shartli ravishda muddatidan oldin ozod qilishning ularga nisbatan qo'llanilmaydigan holatlari ham mavjud. Masalan, 89-moddada tartibga solinmagan masalalar JKning 73-moddasiga muvofiq hal qilinadi. Xususan,

---

⁵¹ Qarang: O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi, 164-moddasi beshinchi qismi

- javobgarlikni og'irlashtiradigan holatlarda qasddan odam o'ldirish (JKning 97-moddasi 2-qismi);

- o'n to'rt yoshga to'lmaganligi aybdorga ayon bo'lgan jabrlanuvchining nomusiga tegish (JKning 118-moddasi to'rtinchi qismi);

- o'n to'rt yoshga to'lmaganligi aybdorga ayon bo'lgan jabrlanuvchiga nisbatan zo'rlik ishlatib, jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirish (JK 119-moddasi to'rtinchi qismi);

- tinchlik va insoniyat xavfsizligiga qarshi jinoyat sodir etish (JKning VIII bobi);

- O'zbekiston Respublikasiga qarshi jinoyat sodir etish (JKning IX bobi);

- yadroviy, kimyoviy, biologik va boshqa xildagi ommaviy qirg'in qurollarini, shunday qurollarni ishlab chiqarish uchun foydalanish mumkinligi ayon bo'lgan material va uskunalarni kontrabanda qilish (JKning 246-moddasi 2-qismi) (JKning 73-moddasi 4-qismi).

Voyaga yetmagan yoshda jinoyat sodir qilgan shaxsga jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishni qo'llash uchun jazo o'tashning eng kam zarur muddati belgilangan. Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish:

a) ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan yoki uncha og'ir bo'lmagan jinoyat uchun tayinlangan jazo muddatining kamida to'rttdan bir qismi;

b) og'ir jinoyat uchun tayinlangan jazo muddatining kamida uchdan bir qismi;

v) o'ta og'ir jinoyat uchun, shuningdek qasddan sodir etgan jinoyati uchun, agar shaxs ilgari qasddan sodir etilgan jinoyat uchun ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan bo'lsa, tayinlangan jazo muddatining kamida yarmini haqiqatda o'tab bo'lganidan keyin qo'llaniladi⁵².

---

⁵² <https://lex.uz/docs/-111453>

Bu muddatlar kattalar uchun o'rnatilgan muddatlarga nisbatan ancha qisqartirilgan hamda JKning 73-moddasida qilmishning og'irligidan va qilmishda residiv xususiyat mavjudligidan kelib chiqib differensiyalangan⁵³.

Voyaga yetmaganlarni jazoni o'tashdan shartli ravishda muddatidan oldin ozod qilishning xususiyatlari quyidagilardan iborat.

Fikrimizcha, ushbu institutni qo'llash bilan bog'liq bo'lgan anglashilmovchilik holatlari mavjud bo'lib, xususan, sudlar tomonidan qonunda ko'rsatilmagan sabablarga ko'ra (masalan, tayinlangan jazoning yengilligi, jazoni ijro etish yuzasidan muassasada kam vaqt bo'lganligi va boshqalar) jazoni o'tashdan muddatidan ilgari ozod qilishni rad qilish holatlari mavjud. Lekin shu vaziyatlarda o'zining o'zgarganligini isbotlagan mahkumlarni jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishni rad qilish hollari bo'lmasligi kerak. Boshqacha talqin qilinganda, mahkumning tuzalganligi to'g'risida isbotlovchi holatlar bo'lganda uni asossiz ravishda jazoni o'tashdan ozod qilish masalasini hal qilishni rad etish mumkin emas.

---

⁵³ Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳ [Қайта ишланган ва тўлдирилган иккинчи нашр. 2016 йил 1 ноябргача бўлган ўзгартириш ва қушимчалар билан] умумий қисм / М. Рустамбоев. Тошкент: Адолат, 2016. 580-б.

III bob. Voyaga yetmagan shaxslarni jinoiy javobgarlik yoki jazodan ozod qilish buyicha xorijiy tajriba va milliy qonunchilikni rivojlantirish istiqbollari

3.1. Voyaga yetmagan shaxslarni jinoiy javobgarlik yoki jazodan ozod qilishning bo'yicha xorijiy tajriba

Voyaga yetmaganlarning huquqlarini himaya qilish yurtimizning, vaholanki barcha davlatlarning hamda xalqaro tashkilotlarning birlamchi maqsad va vazifasidir. Shuningdek, ushbu doirada keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Voyaga yetmaganlar huquqlarini himoya qilish uchun huquqiy asoslar, mexanizmlar hamda maxsus tizimlar ishlab chiqilgan va amaliyotga tatbiq etilgan.

Hozirda olib borilayotgan davlat siyosati hamda islohotlari orqali ko'rishimiz mumkinki, yurtimizda voyaga yetmaganlar bilan bog'liq bo'lgan Jinoyat kodeksining moddalariga, xususan, voyaga yetmaganlarga nisbatan tayinlanadigan jinoiy jazolar tizimini liberallashtirish, ularni rivojlangan davlatlar tajribasini qo'llagan holda takomillashtirish, ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jinoiy jazolarni qo'llash, ularni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish instituti va qonunchilikni rivojlantirishga e'tibor berilmoqda.

Voyaga yetmaganlarga nisbatan tayinlanadigan jinoiy jazolar tizimini liberallashtirish ularni takomillashtirish, ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jazolarni tayinlash, javobgarlik va jazodan ozod qilish masalalarini rivojlantirish maqsadi bugungi kunda xorijiy davlatlar jinoyat qonunchiligini o'rganish, tahlil qilish va qonunchiligimizga tadbiq qilinishini taqozo etmoqda.

Barcha rivojlangan davlatlarda voyaga yetganlarning yoshi hamda jinoyat subyekti qaysi yoshdan boshlanishi belgilab qo'yilgan. Bu yoshni har bir davlat o'zining aholisining rivojlanganligi, sharoitidan, voyaga yetmaganlarning jinoyatlari ko'lamidan va boshqa holatlarini hisobga olib belgilaydi. Shuningdek, ularning qonunchiligida voyaga yetmay turib jinoyat sodir etgan shaxslarni javobgarlikka tortish yoki ijtimoiy himoya qilish ham ko'rsatib o'tilgan.

Qariyb barcha davlatlarda voyaga yetmagan huquqbuzarlar jazo obyektida emas, balki ijtimoiy rehabilitatsiya subyekti hisoblanadi. Darhaqiqat,

ozodlikdan mahrum qilish joylarida voyaga yetmagan shaxs og'irroq jinoyatlar uchun sudlangan yoki g'ayriijtimoiy qarashlari mustahkam boshqa o'smirlar ta'siriga tushishi, uning tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi tabiiydir. Bu o'rinda ta'kidlash joizki, aynan voyaga yetmaganlar uchun tayinlangan jazo uni jazolash emas, balki tarbiyalash vazifasini amalga oshirishi lozim.⁵⁴ Fikrimizcha, ushbu bildirilgan fikr o'rinlidir. Mazkur fikrga qo'shimcha qilib keltirish mumkinki, masalan, voyaga yetmaganlar uchun tayinlangan ozodlikdan cheklash jazosi jazo tayinlashdan ko'zlangan maqsadga erishishdan ko'ra, ular uchun "jinoiy maktab" vazifasini bajaradi.

Ba'zi bir rivojlangan xorijiy davlatlarning jinoyat qonunchiligini o'rganish va tahlil qilish, jinoiy jazo tizimi, jazo tayinlash, javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish institutining ijobiy jihatlarini o'rganib, bizning jinoyat qonunchiligimizga tadbiq qilish maqsadga muvofiqdir.

Rossiya Federatsiyasi. Rossiya jinoiy qonunchiligida zamonaviy jinoiy qonunchilik voyaga yetmagan shaxsga jazo tayinlashdan oldin tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning majburlash choralarini qo'llash uchun asoslar mavjudligini hisobga olish kerakligidan kelib chiqadi hamda Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksining 14-bobi voyaga yetmaganlarning jinoiy javobgarligi va jazosining xususiyatlariga bag'ishangan. Ushbu bobning 90-moddasidan boshlab voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishda tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning majburlov choralariga bag'ishlangan.

Rossiya jinoiy qonunchiligiga ko'ra, voyaga yetmaganga nisbatan quyidagi ta'lim-tarbiyaviy majburlov choralari qo'llanilishi mumkin, xususan, ogohlantirish; ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar yoxud ixtisoslashtirilgan davlat organi nazorati ostida o'tkazish; yetkazilgan zararni qoplash majburiyatini yuklash; voyaga yetmaganning bo'sh vaqtini cheklash va xulq-atvoriga alohida talablarni belgilash (Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksining 90-moddasi) hamda yopiq

---

⁵⁴ Пулатова Шахзода .Ўзбекистон Республикасида ювенал юстицияни ривожлантиришнинг айрим масалалари.ТДЮУ. "ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЖИНОЯТ КОДЕКСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ" Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. 2017. 96-bet.

turdagi maxsus ta'lim muassasasiga joylashtirish (Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksining 90-moddasi). Mazkur majburlov choralarining mazmuni Jinoyat kodeksining 91- va 92-moddalarida yoritilgan. Voyaga yetmaganlarga nisbatan majburlov choralarini qo'llash sud tomonidan amalga oshirilib, kichik yoki o'rtacha og'irlikdagi jinoyat sodir etgan voyaga yetmagan shaxs, agar uni axloq tuzatishga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning majburlov choralarini qo'llash orqali erishish mumkinligi e'tirof etilgan bo'lsa, **jinoiy javobgarlikdan ozod etilishi** mumkin⁵⁵.

Ogohlantirish voyaga yetmaganga uning qilmishi tufayli yetkazilgan zararni va ushbu Kodeksda nazarda tutilgan jinoyatlarni takroran sodir etish oqibatlarini tushuntirishdan iborat.

Nazoratga o'tkazish voyaga yetmaganga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish va uning xulq-atvorini nazorat qilish uchun ota-onalarga yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslarga yoxud ixtisoslashtirilgan davlat organiga javobgarlikni yuklashdan iborat.

Yetkazilgan zararni qoplash majburiyati voyaga yetmaganning mulkiy ahvoli va tegishli mehnat ko'nikmalarining mavjudligi hisobga olingan holda belgilanadi.

Voyaga yetmaganning bo'sh vaqtini cheklash va xulq-atvoriga alohida talablarni belgilash muayyan joylarga borishni, dam olishning muayyan shakllaridan, shu jumladan avtotransport vositalarini boshqarish bilan bog'liq bo'lganlardan foydalanishni, ma'lum vaqtdan keyin uydan tashqarida bo'lishni cheklashni nazarda tutishi mumkin. Sutkaning ma'lum vaqti, ixtisoslashtirilgan davlat organining ruxsatisiz boshqa hududlarga sayohat qilishi mumkin. Voyaga yetmagan shaxsdan ta'lim tashkilotiga qaytishi yoki ixtisoslashtirilgan davlat organi yordamida ishga joylashishi ham talab qilinishi mumkin.

O'rtacha og'irlikdagi jinoyat, shuningdek og'ir jinoyat sodir etganligi uchun ozodlikdan mahrum etish jazosiga hukm qilingan voyaga yetmagan shaxs sud

---

⁵⁵ <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody&nd=102041891>

tomonidan **jazodan ozod etilishi** va **yopiq turdagi maxsus tarbiya va tarbiya muassasasiga joylashtirilishi** mumkin. Yopiq turdagi maxsus ta'lim muassasasiga joylashtirish tarbiyalash, o'qitish uchun alohida sharoitlarga muhtoj va alohida pedagogik yondashuvni talab qiladigan voyaga yetmaganni tuzatish uchun tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning majburiy chorasi sifatida qo'llaniladi.

Voyaga yetmagan shaxs tomonidan tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning majburlov chorasi muntazam ravishda bajarilmagan taqdirda, ushbu chora ixtisoslashtirilgan davlat organining taqdimnomasiga binoan bekor qilinadi va voyaga yetmagan shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish uchun materiallar yuboriladi (Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksining 90-moddasi 4-qismi).

Bundan tashqari, jazoni o'tashdan shartli ravishda ozod qilish instituti ham voyaga yetmaganlarning manfaatlarini himoya qiladi. Voyaga yetmaganda jinoyat sodir etgan, ozodlikdan mahrum qilish jazosiga hukm qilingan shaxsga nisbatan jazoni o'tashdan shartli ravishda muddatidan oldin ozod qilish amalda o'taganidan keyin qo'llanilishi mumkin (Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksining 93-moddasi).

Angliya va Uels. 1998-yil 31-iyulda qabul qilingan "Jinoyat va tartibsizliklar to'g'risida"gi qonunning 34-moddasida jinoiy javobgarlik yoshi o'n etib belgilangan.

Voyaga yetmagan o'n yoshdan o'n yetti yoshgacha bo'lgan bolalar va o'smir huquqbuzarlarga nisbatan qo'llaniladigan tarbiyaviy va intizomiy choralar:

Agar bu kichik birinchi qoidabuzarlik bo'lsa, politsiya xodimlari yosh huquqbuzarlarni **ogohlantiradilar**.

Agar sodir etilgan jinoyat og'irroq bo'lsa, sudning qarori bilan quyidagi choralar belgilanishi mumkin:

- ko'pi bilan uch yil muddatga **sinov muddati**;
- qirq soatdan ikki yuz qirq soatgacha bo'lgan muddatga **jamoat ishlari**;
- shartli jazo va jamoat ishlarini o'z ichiga olgan qo'shma jazo;
- komendantlik soatiga rioya qilish;

- o'n olti yoshga to'lmagan yoshlar uchun yashash joyi to'g'risidagi talabni o'z ichiga olishi mumkin bo'lgan bir yildan uch yilgacha bo'lgan muddatga nazorat qilish;

- tadbirlarda va shu kabi kurslarda ishtirok etish majburiyati, har shanba kuni ikki yoki uch soat davomida, ko'pincha maktablarda tashkil etilgan tadbirlarda⁵⁶.

Germaniya. Germaniya Jinoyat kodeksi⁵⁷da o'n to'rt yoshgacha bo'lgan bolalarning mutlaq jinoiy javobgarlik printsipi belgilab qo'yilgan.

Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha sud to'g'risidagi qonun o'n to'rt yoshga to'lgan va o'n sakkiz yoshga to'lmagan yoshlarning mas'uliyatsizligini nazarda tutadi, biroq u shuningdek, agar faktlar yuzaga kelgan paytda ularning etukligi asoslansa, ularning javobgarligi kuchga kirishi mumkinligini ham nazarda tutadi.

Biroq, bu yoshlar hech qachon umumiy jinoyat qonuniga bo'ysunmaydilar, balki voyaga yetmaganlar sudi to'g'risidagi qonunda mavjud bo'lgan aniq jinoyat qonuniga bo'ysunadilar.

Germaniya qonunchiligida voyaga yetmagan, jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan hamda ularning javobgarligi masalalari "Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha sud to'g'risidagi qonun"⁵⁸ bilan tartibga solinib, ushbu qonunga ko'ra ularning javobgarligi masalalarini uch toifaga ajratadi: tarbiya choralari, intizomiy choralar va yoshlarga xos qamoq jazosi. Faqat uchinchi jinoiy sanksiyani tashkil qiladi.

Germaniyada tarbiyaviy majburlov chora-tadbirlar sifatida, asosan, yashash joyidan ajratmaslik, o'quv mashg'ulotlarda qatnashishga, ma'lum odamlar va ma'lum joylar bilan muloqot qilishni taqiqlash bilan bog'liq bo'lgan muayyan xulq-atvor qoidalariga bo'ysunish majburiyatlari voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan belgilanishi mumkin.

Intizomiy jazo choralari, agar birinchisi yetarli bo'lmasa, ya'ni yuqorida sanab o'tilgan tarbiyaviy chora-tadbirlar samara bermasa, qo'llaniladi.

---

⁵⁶ https://www.senat.fr/lc/lc52/lc52_mono.html#toc16

⁵⁷ <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html>

⁵⁸ <https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/BJNR007510953.html>

Ular uch guruhga bo‘linadi: tantanali ogohlantirish; majburiyatlarni bildirish, ya’ni shaxsiy uzr so‘rash, jabrlanuvchiga yetkazilgan zararni qoplash, umumiy manfaatdor tashkilotga pul miqdorini to‘lash.

Bundan tashqari, uncha katta bo‘lmagan jinoyatchilar uchun maxsus qamoqqa olish (Jugendarrest), jinoiy jazo hisoblanmaydigan va sudlanganlik holatini taqazo etmaydigan chora hisoblanadi. Germaiyada maxsus qamoqqa olish va saqlash joyi sifatida ixtisoslashtirilgan muassasa nazarda tutiladi. U yerda turli qilmishlar yuzasidan voyaga yetmagan shaxslar: hafta oxiriga qadar (ko‘pi bilan ikki hafta oxiri), qisqa muddatga (ikki kundan to‘rt kungacha) va uzoq muddatga (bir haftadan to‘rt haftagacha) ushlab turilishlari mumkin⁵⁹.

Belgiya. Belgiya qirolligi jinoiy huquqida jinoyat subyekti sifatida o‘n sakkiz yoshga to‘lmagan yosh jinoyatchilarga nisbatan Jinoyat kodeksida nazarda tutilgan jazo choralari qo‘llanilishi mumkin emas, lekin ular 1965-yil 8-apreldagi qonunning “Yoshlarni himoya qilish to‘g‘risidagi qoidalariga”ga bo‘ysunadi va yoshlar sudlari tomonidan ko‘rib chiqiladi.

Biroq, agar ular o‘n olti yoshdan oshgan bo‘lsa, ular muayyan sharoitlarda oddiy sudlarga tortilishi mumkin. Yoshlarni himoya qilish to‘g‘risidagi qonunda nazarda tutilgan chora-tadbirlar shuni nazarda tutadiki,

Qamoqqa olish, tarbiyalash choralari quyidagilardan iborat:

- voyaga yetmagan shaxsga nisbatan ota-onasiga yoki uning vasiyligida bo‘lgan shaxslarga uni yaxshiroq nazorat qilish to‘g‘risida buyruq bilan birga tanbeh berish; - yosh huquqbuzar muntazam ravishda maktabga qatnab, “o‘zining yoshi va imkoniyatlariga bog‘liq bo‘lgan ta‘lim yoki xayriya xizmatini” amalga oshirsa va o‘zini o‘zi bo‘ysundirsa, yoshlarni himoya qilish qo‘mitasi yoki yoshlarni himoya qilish bo‘yicha delegatning oilaviy muhitda bo‘lishini nazorat qilish; psixolog maslahatlarini olish

---

⁵⁹ <https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/BJNR007510953.html>

- yoshlarni himoya qilish qo‘mitasi yoki yoshlarni himoya qilish bo‘yicha delegat nazorati ostida homiylik ostidagi oilaga yoki tegishli muassasaga joylashtirish;

- ixtisoslashtirilgan markazga joylashtirish⁶⁰.

Fikrimizcha, Belgiyaning jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganlarga nisbatan amalga oshirayotgan davlat siyosati barcha davlatlar andoz olishi kerak bo‘lgan mexanizm hisoblanadi. Sababi shuki, voyaga yetmagan shaxslar bilan ishlaydigan “Yoshlarni himoya qilish qo‘mitasi” va “Yoshlarni himoya qilish bo‘yicha delegat” tomonidan amalga oshiriladigan hamda nazoratga olinadigan “Homiy oila” dasturi va shu dastur orqali jinoyat sodir etgan bolalarni oila bilan ta’minlash a’lo darajadagi mexanizm hisoblanadi. Chunki, Bola huquqlari to‘g‘risidagi xalqaro konvensiyada belgilab qo‘yilgan bolaning birlamchi ehtiyojlari, manfaatlari ta’minlanmoqda.

Fransiya. Fransiya Jinoyat kodeksining 122-moddasi 8-qismida o‘n uch yoshga to‘lmagan voyaga yetmaganlarning mutlaq jinoiy javobgarlik tamoyili belgilangan. Unga ko‘ra, o‘n uch yoshdan o‘n sakkiz yoshgacha bo‘lgan yoshlar jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin.

Voyaga yetmaganlarga nisbatan qo‘llaniladigan majburiy chora-tadbirlar 1945-yil 2-fevraldagi 45-174-sonli qonunbuzarlik to‘g‘risidagi qonun⁶¹ da mavjud. Fransiyada yosh huquqbuzarlarga nisbatan qo‘llaniladigan majburiy choralar Bolalar sudyasi 1945-yilgi qonunning 8-moddasida ko‘rsatilgan quyidagi choralarni qo‘llashi mumkin:

- aybdor voyaga etmagan shaxsni qayta toifalash olinganligi, yetkazilgan zararning qoplanganligi va huquqbuzarlik natijasida yuzaga kelgan tartibsizliklar barham topganligi aniqlansa, jazodan ozod qilinadi;

- ogohlantirish;

- ota-onaga, vasiyga, voyaga yetmagan bolaning vasiyligidagi shaxsga yoki ishonchli shaxsga topshirish;

---

⁶⁰ https://www.senat.fr/lc/lc52/lc52_mono.html#toc19

⁶¹ <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000517521/>

- besh yildan ortiq bo‘lmagan muddatga sud himoyasiga olish;
- ta’lim yoki kasb-hunar o‘rgatish uchun davlat yoki xususiy muassasa, tibbiy yoki tibbiy-pedagogik muassasaga, tegishli maktab-internatga joylashtirish yoki o‘n uch yoshga to‘lmagan voyaga yetmaganlarni bolalarni parvarish qilish xizmatiga qaytarish;
- o‘n sakkiz yoshga qadar sinov muddati⁶².

Italiya. Italiya Jinoyat kodeksi 97-98-moddalari⁶³da o‘n to‘rt yoshga to‘lmagan bolalarning mutlaq jinoiy javobgarligi, o‘n to‘rt yoshdan o‘n sakkiz yoshgacha bo‘lgan voyaga etmaganlarning nisbatan jinoiy javobgarligi prinsipi belgilab qo‘yilgan.

Yosh huquqbuzarlarga nisbatan qo‘llaniladigan choralar

Ular o‘n to‘rt yoshdan boshlab voyaga etmaganlarga, agar ularning yetukligi, ya’ni aqli rasoligi hamda o‘z yoshiga nisbatan rivojlanishi orqada qolmaganligi asosli bo‘lsa, tarbiyaviy ta’sir choralari qo‘llaniladi.

Ular quyidagicha turlarni o‘z ichiga oladi:

Muqobil sanksiyalar va sinov muddati

Ular 1988-yil-22 sentyabrdagi 448-sonli “Voyaga yetmaganlar ustidan jinoiy ish yuritish qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risidagi” farmoni asosida qabul qilingan “Voyaga etmaganlarning jinoyat ishlari bo‘yicha sudlov kodeksi”⁶⁴da nazarda tutilgan. Unda sudya ikki yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosini quyidagi jazolar bilan almashtirishi mumkinligi nazarda tutilgan:

- nazorat ostida ozod qilish;
- yarim erkinlik.

Xuddi shu farmonda sudyaga sud muhokamasini bir yildan uch yilgacha muddatga to‘xtatib turish (da’vo qilingan faktlarning jiddiyligiga qarab) va yosh jinoyatchini sinovdan o‘tkazish imkoniyati taklif etiladi. Ushbu davrda yoshlarni himoya qilish bo‘yicha yuridik xizmatlarga ishonib topshirilgan ikkinchi shaxs o‘z

---

⁶² https://www.senat.fr/lc/lc52/lc52_mono.html#toc8

⁶³ <https://www.brocardi.it/codice-penale/libro-primi/titolo-iv/capo-i/art97.html>

⁶⁴ <https://www.altalex.com/documents/news/2014/06/18/codice-processo-penale-minorile-d-p-r-448-1988>

harakatlarining oqibatlarini bartaraf etish imkoniyatiga ega. Sudyalar 70% dan ortiq hollarda ijobiy natija beradigan ushbu tartibdan tobora ko'proq foydalanmoqda.

Italiyada "Sud tomonidan avf etish" instituti ham mavjud bo'lib, voyaga yetmagan huquqbuzar agar ular ikki yildan ortiq bo'lmagan qamoq yoki 3 million liradan qamoq jazosiga hukm qilingan bo'lsa va ular ilgari ozodlikdan mahrum qilish jazosiga hukm qilinmagan bo'lsa, voyaga etmaganlar "sud tomonidan avf etish"ni olishlari mumkin, ya'ni har qanday jazodan ozod qilinadi⁶⁵. Lekin bu kabi imtiyozlar Italiya qonunchiligiga ko'ra bir necha marta berilishi mumkin emas.

Portugaliya. Portugaliya Jinoyat kodeksining 19-moddasida⁶⁶ o'n olti yoshga to'lmagan bolalarning mutlaq jinoiy javobgarligi prinsipi belgilab qo'yilgan va o'n olti yoshdan yigirma bir yoshgacha bo'lgan yoshlarga nisbatan muayyan qonunning qo'llanilishi nazarda tutilgan. Bu qonun 1982-yil 23-sentyabrdagi "Yoshlar uchun jazo tizimi to'g'risidagi"⁶⁷ qonundir.

Bundan tashqari, yosh huquqbuzarlar, agar ular hali voyaga yetmagan bo'lsalar, "Voyaga yetmaganlarni himoya qilish to'g'risidagi" 1978-yil 27-oktyabrdagi 314-sonli qarorida ko'rsatilgan, xususan, ularga nisbatan qo'llaniladigan jazo choralar qo'llanilishi mumkin.

Yosh huquqbuzarlarga nisbatan qo'llaniladigan choralar.

Himoya choralari agar sodir etilgan huquqbuzarlik odatda ikki yildan kam muddatga ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi va jinoyatchi voyaga yetmagan bo'lsa, sudya voyaga yetmaganlarni himoya qilish to'g'risidagi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan bir yoki bir nechta choralarni qo'llashni tanlashi mumkin.

Bular to'liq sanab o'tilgan "himoya, yordam yoki ta'lim choralari":

- ogohlantirish, ya'ni tantanali va ommaviy ogohlantirish;
- ota-onalarga yoki vasiylarga berilgan;

---

⁶⁵https://www.senat.fr/lc/lc52/lc52_mono.html#toc8

⁶⁶<https://dre.pt/dre/legislacao-consolidada/decreto-lei/1995-34437675>

⁶⁷<https://dre.pt/dre/detalhe/decreto-lei/401-1982-319742>

- muayyan majburiyatlarni (jabrlanuvchidan oshkora kechirim so‘rash, umumiy manfaatli faoliyatda ishtirok etish, yetkazilgan zararni qoplash va davlat yoki xususiy ijtimoiy yordam organi foydasiga pul mablag‘larini to‘lash);

- ijtimoiy xizmatlar tomonidan ta‘limni qo‘llab-quvvatlash;

- homiylik ostidagi oilaga joylashtirish;

- reabilitatsiya muassasasiga, yarim ochiq uyga yoki tibbiy-psixologik institutga joylashtirish;

- shogirdlik yoki ishga joylashtirish .

Shvetsariya. Ushbu davlatning Jinoyat kodeksining 82-moddasi da yetti yoshga to‘lmagan bolalarning mutlaq jinoiy javobgarligi prinsipi belgilab qo‘yilgan va yetti yoshdan o‘n besh yoshgacha bo‘lgan bolalarga, o‘n besh yoshdan o‘n sakkiz yoshgacha bo‘lgan o‘smirlarga hamda o‘n sakkiz yoshdan yigirma yoshgacha bo‘lgan yoshlarga nisbatan aniq chora-tadbirlar qo‘llanilishi nazarda tutilgan.

Yosh huquqbuzarlarga nisbatan qo‘llaniladigan choralar:

a) yetti yoshdan o‘n besh yoshgacha bo‘lgan bolalar.

Jinoyat kodeksining 82-88-moddalarida yetti yoshdan o‘n besh yoshgacha bo‘lgan bolalarga nisbatan qo‘llaniladigan choralar ko‘riladi. Bolalar va o‘smirlarni davolash bo‘yicha vakolatli sudlov organi quyidagi choralarni qo‘llashi mumkin:

- tarbiyaviy chora-tadbirlar, ehtimol oilaga yoki ta‘lim muassasasiga joylashtirish;

- tibbiy muolajalar, xususan, jismoniy yoki ruhiy buzilish holatlarida;

- tanbeh, ish bajarish majburiyati yoki maktabdan olti kunlik dam olishdan iborat bo‘lishi mumkin bo‘lgan intizomiy choralar.

Agar jinoyat unchalik jiddiy bo‘lmasa, sud hokimiyati chora ko‘rishni otalik hokimiyati egasiga topshirishi mumkin.

O‘smirlarga nisbatan quyidagi choralar qo‘llaniladi:

- tarbiyaviy chora-tadbirlar, jumladan, homiylik ostidagi oilaga yoki ta'lim uyiga joylashtirish yoki yashash joyi, kasb-hunar o'rgatish yoki kompensatsiya to'lash;

- tibbiy muolajalar, xususan, jismoniy yoki ruhiy buzilish holatlarida;

- o'n yetti yoshdan boshlab mehnat ta'limi uyiga joylashtirish;

- terapevtik joylashtirish;

- qayta tarbiya uyiga joylashtirish;

- jazo choralari (jarima va/yoki bir kundan bir yilgacha qamoqqa olish).

v) o'n sakkiz yoshdan yigirma besh yoshgacha bo'lgan yoshlar.

Jinoyat kodeksining umumiy qoidalari o'n sakkiz yoshga to'lgan yoshlarga nisbatan qo'llaniladi. Shu bilan birga, o'n sakkiz yoshdan yigirma besh yoshgacha bo'lgan davrda ularga quyidagi chora-tadbirlar qo'llanilishi mumkin:

- kasbiy tayyorgarlikdan o'tish yoki muassasadan tashqarida ishlash imkoniyati bilan mehnat ta'limi markaziga joylashtirish;

- voyaga yetgan ish joyida tarbiya uyi intizomini buzgan taqdirda, qamoqxonaga joylashtirish.

Fikrimizcha, ushbu davlatning voyaga yetmaganlarning jinoyatlari uchun tarbiyaviy ta'sir choralari qo'llash yuzasidan yoshlar kesimida turlarga aniq qilib ajratilganligi taxsinga sazovor. Chunki, har bir yoshdagi huquqbuzarga o'zining yoshidan kelib chiqqan holda tarbiyaviy ta'sir choralainig qo'llanilishi jinoyat kodeksida belgilab qo'yilgan normalarning aniq va hech qanday shubhalarsiz amalga oshirilishiga va qo'llashga olib keladi.

Rivojlangan davlatlarning tajribasidan, xususan, AQSh, Italiya, Braziliya, Rossiya, Norvegiya, Qozog'iston va Qirg'izistonda jinoyat sodir etgan shaxslarni, maxbuslarni kitobxonlik bilan tanishtirish e'tibor qaratilgan. Masalan, Braziliya tajribasida kitoblar mahbuslarning tezroq chiqib ketishiga yordam beradi, ya'ni: har bir o'qilgan matn (ilmiy, falsafiy yoki badiiy) uchun qolgan muddat 4 kunga qisqartiriladi. Bitta kitobni o'qish uchun to'rt haftagacha vaqt ajratiladi, shundan

so'ng o'qilgan kitob doirasida insho yozishi kerak. Ish maxsus komissiya tomonidan baholanadi...⁶⁸.

Mahkunga o'rtacha uch-to'rt kun davomida bitta roman (qissa, she'r yoki dramaturgiya to'plami) berilishi kerak. Agar asar oxirigacha o'qilmagan bo'lsa, qizg'in izlanishda qayta o'qish istagi mavjud bo'lsa, shunchaki kitobdan "foydalanish muddatini" uzaytirish mumkin. Bu "kutubxonga berilgan imtiyoz" hech qanday zarar keltirmaydi – aksincha, insonni to'g'ri yo'lda qo'llab-quvvatlaydi.

Xorijiy davlatlarning qonunchiligidan bu masalaga oid qoidalar o'rganilganda bizning qonunchiligimizdan birmuncha farq qilishining guvohi bo'ldik. Qirg'iziston Respublikasi jinoyat qonunchiligida voyaga yetmaganlarga nisbatan qo'llaniladigan majburlov choralarining quyidagi turlari mavjud, ya'ni: ogohlantiruv, ota- ona yoki ularni bosuvchi shaxslar yoxud davlat organi xodimi nazoratiga qo'yish. Shuningdek, voyaga yetmaganlar uchun bir nechta majburiy choralar qo'llanilishi mumkin, uning amal qilish muddati esa bir oydan uch oygacha bo'lishi mumkin. Bizning qonunchiligimizdan farqli ravishda mazkur davlat jinoyat qonunchiligida voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan majburiy choralarning muddati ko'rsatib o'tilgan.

Armaniston Respublikasi Jinoyat kodeksining 91-moddasida, ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan va uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlarni sodir etgan voyaga yetmagan shaxslarga majburiy choralar qo'llaniladi deb belgilangan bo'lib, ular: ogoxlantirish, olti oydan oshmagan muddatga ota-ona yoki ularni o'rnini bosuvchi shaxslar yoki o'zini o'zi boshqarish organlari nazorati ostiga berish, yetkazilgan zararni sud tomonidan belgilangan muddatda qoplashda iborat bo'lib, ushbu majburlov choralari olti oygacha belgilanadi.

Ushbu o'rganilgan xorijiy tajribalardan ko'rish mumkinki, hozirgi voyaga yetmaganlar orasida avj olgan jinoyatlar uchun tarbiyaviy ta'sir choralari samarali hamda ularni to'g'ri yo'lga boshlash uchun muhimdir. Xususan, Rossiya va

---

⁶⁸ Самохин И.С. Концепция использования художественной литературы в российских исправительных учреждениях. Вестник Московской международной академии.2017.УДК 172.1, 111.8.225-6.

Belgiyada voyaga yetmaganga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish va uning xulq-atvorini nazorat qilish uchun ota-onalarga yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslarga yoxud ixtisoslashtirilgan davlat organiga javobgarlikni yuklash, Angliyada voyaga yetmaganni belgilangan kurslarda ishtirok etish majburiyati, Germaniyada ularni yashash joyidan ajratmaslik hamda o'quv mashg'ulotlarda qatnashishga, ma'lum odamlar va ma'lum joylar bilan muloqot qilishni taqiqlash, Belgiyada psixolog maslahatlarini olish, yoshlarni himoya qilish qo'mitasi yoki yoshlarni himoya qilish bo'yicha delegat nazorati ostida "Homiylik ostidagi oila"ga joylashtirish (Bu majburlov chorasi Portugaliyada hamda Shvetsariya (o'n besh yoshdan o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan yoshlar) ham mavjud), Fransiyada ta'lim yoki kasb-hunar o'rgatish uchun davlat yoki xususiy muassasa joylashtirish, Italiyada "Sud tomonidan avf etish" institutining mavjudligi, Portugaliyada ularni shogirdlik yoki ishga joylashtirish va AQSh, Italiya, Braziliya, Rossiya, Norvegiya, Qozog'iston va Qirg'izistonda jinoyat sodir etgan shaxslarni, maxbuslarni kitobxonlik bilan tanishtirish kabi turlari bolalarni qayta tarbiyalash va ularning birlamchi ehtiyojlarini ta'minlash yo'lidagi o'zigaxosliklarga ega bo'lgan tarbiyaviy ta'sir choralari hisoblanadi.

3.2. Voyaga yetmaganlar jinoyatlari uchun javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish institutini takomillashtirish masalalari

Ilmiy adabiyotlar, xorijiy mamlakatlar qonunchiligi tahlili hamda amaliyot statistik ma'lumotlarni o'rganish va tahlil qilish natijalari asosida voyaga yetmaganlarni ijtimoiy xavfli qilmishlari uchun javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish institutini takomillashtirish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, xorijiy mamlakatlarda mavjud bo'lgan voyaga yetmaganlar jinoyatlari uchun javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish institutini o'rganib, O'zbekiston qonunchiligi bilan birgalikda qiyosiy tahlilni amalga oshirish lozimdir.

Biz amalga oshirayotgan qiyosiy tahlilning o'ziga xos tomonlari shundaki, *birinchidan*, xorijiy mamlakatlarda amalda qo'llanilayotgan tarbiyaviy ta'sir choralari o'rganish, *ikkinchidan*, voyaga yetmaganlarning jinoyatlari uchun

javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish masalalarida eng samarali usullarni ajratib olish, *uchunchidan*, ajratib olingan ta'sir choralari milliy qonunchilikdan kelib chiqqan holda hamda davlatning iqtisodiy, siyosiy hamda geografik nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda amaliyotga hamda qonunchilikka joriy etish va ushbu institutni takomillashtirishga imkon yaratadi.

Jinoyat sodir etgan shaxslarga, xususan, voyaga yetmagan shaxslarga jinoiy jazolarning repressiv choralarni qo'llash har qanday holatda ham to'g'ri bo'lavermaydi, o'smirlarning psixofiziologiyasidan, katta yoshdagi jinoyatchilar ta'siri ostida jinoyat sodir etish holatlari ko'pchirashini inobatga olib, ularga majburlov choralari qo'llagan holda jazodan ozod qilish institutini rivojlantirish kerak.

Majburlov choralari qo'llagan holda javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishda voyaga yetmaganlarni yuqori darajada oilasidan ajratmagan holda chorani qo'llash, ular bilan yakka tartibda shug'illanishga va ularni tarbiyasiga individual ta'sir qilishga imkon beradigan choralarni qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Voyaga yetmaganlarning jinoyatlari uchun javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishda Jinoyat kodeksining 88-moddasida mavjud bo'lgan majburlov choralariga hozirgi vaziyatdan kelib chiqqan holda yangi turlarini qo'shgan holda kengaytirish lozim.

Voyaga yetmaganlar jinoyatlari uchun javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish institutini takomillashtirish masalalari yuzasidan quyidagi taklif va tavsiyalarni ko'rib chiqish joizdir.

1. Voyaga yetmagan, jinoyat sodir etgan shaxslarni majburlov chorasi sifatida "**mafkuraviy va estetik terapiya**"ga asoslangan - ajoyib asarlar yordamida jinoyat sodir etgan voyaga yetmagan shaxslarga ta'sir etishdir. Bu mexanizm qayta tarbiyalashning yangi modeli hisoblanadi. Bu model yuqorida sanab o'tilgan davlatlar AQSh, Italiya, Braziliya, Rossiya, Norvegiya, Qozog'iston va Qirg'izistonda mavjud majburlov chorasi hisoblanadi.

Taklif etilayotgan modelning kontseptsiyasi Braziliya va Italiyada amalga oshirilayotgan eksperimental yondashuvlardan farq qiladi. Ushbu majburlov chorasini qo'llash va tatbiq etish ikki xil yo'nalishda amalga oshirish mumkin.

Birinchi yo'nalish: makur majburlov chorasini amalga oshirishda voyaga yetmagan shaxs(lar)ning o'quv muassasasi (maktab, kollej, litsey) ishchi xodimlari (direktor, psixolog va boshqalar) bilan hamkorlikda qo'llash.

Ikkinchi yo'nalish: unda voyaga yetmagan shaxslar ma'lum bir muddat davomida, maxsus xonada saqlanadi va o'qishdan boshqa faoliyat bilan shug'ullana olmasligi ta'minlanadi va nazorat qilinadi. Shu bilan birga, ular film tomosha qilish va musiqiy kompozitsiyalarni tinglash imkoniyatini taqdim etadi. Bunday foydalanish uchun yuqori malakali psixologlar, pedagoglar, adabiyotshunoslar va huquqshunoslardan iborat maxsus komissiya tomonidan ishlab chiqilishi kerak.

Ushbu majburlov chorasining voyaga yetmaganlarga nisbatan javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish sifatida qo'llaganda birinchi yo'l tanlangan maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki, birinchidan, moliyaviy tomondan ikkinchi yo'lga nisbatan davlat byudjeti uchun ijobiy xususiyat kasb etadi. Bundan tashqari, ushbu choraning qo'llanilishida bolaning birlamchi manfaatlari, ya'ni ota-onasi, yaqin qarindoshlari bilan birga yashash ta'minlanadi.

Shuningdek, bolaning o'z hududida, o'zining ta'lim olayotgan muassasa xodimlari tomonidan amalga oshirilgan faoliyat asosida bolaga chora qo'llaniladi. Pedagog xodimlar, psixolog va boshqa zarur deb topilgan shaxslar bola bilan doimiy ravishda shug'illanishga, unga tushuntirish ishlarini olib borishga, eng asosiy jihati shundaki, uning holatidan kelib chiqqan holda individual yondashishga imkon yaratiladi. Shu o'rinda aytish joizki, fikrimizcha, huquqbuzar voyaga yetmaganlarni bir joyda to'plashga, masalan, voyaga yetmaganlarning jazoni ijro etish koloniyasi yoki maxsus o'quv-tarbiya muassasada bo'lishligi ularga salbiy ta'sir etish ehtimoli yuqori. Bu ularga "jinoiy maktab" vazifasini bajarishi mumkin.

2. Yuqorida sanab o'tilgan jazo turlarining, ularni jinoiy qilmishlari uchun javobgarlikdan yoki jazodan ozod etish instituti mavjudligi va qonunda belgilanganligi yaxshi. Voyaga yetmaganlarning javobgarligining pirovard maqsadi ularni qayta ijtimoiylashtirish, ya'ni jamiyatga, sog'lom turmush tarziga hamda faol hayotga qaytarishdir. Lekin yuqorida sanab o'tilgan jazolar ushbu vazifani to'laqonli bajara oladi, deya olmaymiz.

Taklif sifatida keltirish mumkinki, voyaga yetmaganlarning jinoyati uchun javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish masalasida yangicha institutni qo'shish maqsadga muvofiq bo'ladi. Ya'ni, voyaga yetmagan shaxslarni "Oila sharoitida qayta tarbiyalash"dir. Ushbu institut bolaning xalqaro standartlarga javob beradigan sharoitlarda o'sishiga, tarbiyaviy, psixologik, aqliy va jismoniy rivojlanishiga yuqori darjada ijobiy ta'sirga ega bo'ladi. O'zbekiston davlati o'zining insonparvar, qadriyatlarga boy, o'ziga xos bo'lgan mintalitetga egaligi bilan ajralib turadi. Shuning uchun ham davlatchiligimizda oila instituti alohida o'ringa ega. Ijtimoiy xavfli qilmishni sodir etgan voyaga yetmagan shaxslarni belgilangan oilalarga birlashtirish orqali ko'zlangan maqsadga erishish mumkin.

Taklif etilayotgan majburlov chorasi rivojlangan davlatlar: Belgiyada, Portugaliyada hamda Shvetsariyada (o'n besh yoshdan o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan yoshlar) jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganlarni "Yoshlarni himoya qilish qo'mitasi" yoki "Yoshlarni himoya qilish bo'yicha delegat nazorati" ostida "Homiylilik ostidagi oila"ga joylashtirish majburlov chorasi mavjud. Hamda ushbu choraning qo'llanilishi shunda dalolat beradiki, uysiz, hech kimi yo'q bo'lgan bolalarni oila bilan ta'minlashni ham nazarda tutadi.

O'zbekiston sharoitida ushbu majburlov chorasini tatbiq etish hamda "Homiylilik oilasi"ni Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiyalarga birlashtirish orqali voyaga yetmagan, jinoyat sodir etgan shaxslarga tarbiyaviy ta'sir qilish orqali ularni qayta ijtimoiylashtirish, jamiyatga, sog'lom turmush tarziga hamda faol hayotga qaytarishga imkon beradi. Ushbu chorani uysiz, oilaviy sharoiti bolaning manfaatlariga xizmat qilmaydigan, otaning yoki onaning salbiy odatlari, masalan, spirtli ichimliklar, narkotik moddalarni iste'mol qilishi bilan yoki tijorati bilan

shug'illanishi, onaning fohishalik bilan shug'illanishi kabi holatlar kuztilayotgan oilalarda istiqomat qilgan, jinoyatga qo'l urgan bolalarga qo'llash samarali hisoblanadi.

“Homiylar oilasi”ning bola manfaatlariga xizmat qilayotganligi, tarbiyasi bilan shug'illanayotganligi va hokazo ishlar Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiya tomonidan nazoratga olinib, tekshiruvlar amalga oshiriladi. Bundan tashqari, ular bilan Bosh prokuraturaning 9-boshqarmasi hamda mahalliy davlat hokimiyati organlari, Xalq ta'lim vazirligi va tumandagi bo'limlari hamkorlikda faoliyatni amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir.

3. Majburlov choralariga qo'shimcha ravishda **o'quv muassasasiga muntazam qatnash majburiyati** kabi majburlov choralarini Jinoyat kodeksining 88-moddasiga yangi turi sifatida kiritish taklif etilmoqda.

Xorijiy mamlakatlarning tajribasidan kelib chiqqan holda ushbu taklifni asoslaydigan bo'lsak, ularda yuqorida taklif etilayotgan choralarining birini nazarda tutadi. Masalan, o'quv muassasasiga muntazam qatnash majburiyati Rossiya qonunchiligida voyaga yetmagan huquqbuzarning bo'sh vaqtini cheklash ta'sir chorasi bilan bir xil maqsad va funksiyalarga ega, bundan tashqari, Belgiyada aynan yosh huquqbuzarlarga muntazam ravishda maktabga qatnash ta'sir chorasi qo'llanilib, ularni javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilib kelinmoqda.

Ushbu majburlov chorasining o'ziga xos tomoni shundaki, jinoyat sodir etgan bolaning doimiy ravishda ta'lim olishi, unda bo'sh hamda ortiqcha vaqtning bo'lmasligiga olib keladi. Barchamizga ayonki, akasriyat jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganlar ta'lim muassasasiga sababsiz bormasligi, ko'p dars qoldirishiga guvoh bo'lasiz. Taklif etilayotgan ushbu choraning asosiy maqsadlaridan biri sifatida bolaning uzluksiz ta'lim muassasasiga qatnashishi va o'z tengqurlari kabi kunining qaysidir qismini band qilishdir hamda davlat tomonidan belgilab qo'yilgan majburiy ta'limni amalga oshirishdir.

Mazkur majburlov chorasining ijrosini ta'minlash voyaga yetmagan shaxslarning ota-onasi yoki yaqin qarindoshi, vasiysi yoki homiysi, voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiya, Xalq ta'lim vazirligi va tumandagi

bo'limlariga yuklatiladi. Nazorati esa ularni yuqori turuvchi organlariga hamda prokuraturaga topshirilishi orqali amalga oshiriladi.

4. Majburlov choralariga qo'shimcha ravishda **muayyan joylarga bormaslik** kabi majburlov chorasini Jinoyat kodeksining 88-moddasiga yangi turi sifatida kiritish taklif etilmoqda.

Mazkur chekolovning kiritilishi orqali jinoyat sodir etgan yoshlarni ularning yurish turishiga, tarbiyasiga, xulq-atvoriga ijobiy ta'sir qilish xususiyatiga ega bo'lmagan joylarda bo'lmaslik ta'minlanadi. Masalan, tungu klublar, ko'ngil ochar joylar (18 yoshdan kichik bo'lganlarning bo'lishi taqiqlangan joylar), kompyuter o'yin klublari, (Game club) restoran, bar va shunga o'xshash joylar bo'lishi mumkin.

5. Shuningdek, jinoyat sodir etgan voyaga yetmagan shaxs **muayyan shaxslar bilan aloqa o'rnatmaslik** ta'sir chorasi.

Ushbu ta'sir chorasining xususiyati shundaki, jinoyat qilishiga sababchi bo'lgan, undagan, sheriklik qilgan shaxslar bilan aloqa o'rnatmaslikni hamda voyaga yetmaganlarning tarbiyasiga salbiy ta'sir qiladigan shaxslar bilan uchrashmaslikni, ular o'rtasida har qanday aloqani o'rnatilishlikka imkon bermaslikni taqazo etadi.

6. Jinoyat sodir etgan voyaga yetmagan shaxsga **kasb-hunarni o'rgatish maqsadida tugaraklarga biriktirish majburiyatini yuklash**.

Mazkur taklif etilayotgan ta'sir chorasi Fransiyada, Portugaliyada, Shvetsariyada yoshlarga kasb-hunar o'rgatish, ularni tugaraklarga biriktirish, ya'ni qaysidir ma'noda yoshlarning bo'sh vaqtlarni cheklab o'tishga yoki kasbga yo'naltirilmoqda. Fransiyada ta'lim yoki kasb-hunar o'rgatish uchun davlat muassasasiga yoki xususiy muassasaga qatnash, Portugaliyada esa shogirdlik yoki ishga joylashtirish shakildagi, Shvetsariya qonunchiligida kasb-hunar o'rgatish orqali ularni javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish tizimi mavjud.

Voyaga yetmaganlarga kasb-hunarga yoki ta'limning qaysidir sohasiga biriktirib qo'yish orqali ularning bo'sh vaqtlarini foydali maashg'ulotlarga

sarflanishiga zamin yaratiladi. Bundan tashqari, ular kasb-hunarli yoki bilim salohiyatli bo'lishga ham imkon yaratiladi.

7. Voyaga yetmaganlarning jinoyatlari uchun javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishda ularni **psixolog yoki maslahat markazlariga qatnashni yuklash** chorasini qo'llash yuqorida sanab o'tilgan choralar kabi ularga tarbiyaviy ta'sir etish bilan birgalikda ularni ruhiy holatlariga ham ahamiyat berish, ularni ruhiy sog'lomlikka erishtirishlikka erishiladi. Ushbu majburlov chorasi ham xalqaro tajribadan kelib chiqqan holda Belgiya va Porugaliya davlatlarining qonunchiligida joy olgan, voyaga yetmaganlarning jinoyatlari uchun javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish va ularga ta'sir etishning bir shakli sifatida mavjuddir.

8. Jinoyat kodeksining 88-moddasida voyaga yetmaganlarni majburlov choralarining turlari sanab o'tilgan. "Voyaga yetmaganni maxsus o'quv-tarbiya muassasasiga joylashtirishning muddatlari va shartlari O'zbekiston Respublikasining qonunchiligi bilan belgilanishi"dan tashqari, boshqa majburlov turlarini qo'llashning aniq muddati ko'rsatib o'tilmagan. Ushbu holatga aniqlik kiritish maqsadida, xalqaro tajribadan kelib chiqqan holda ushbu moddani quyidagi so'zlar bilan to'ldirish va qayta tahrir qilish taklif etiladi:

- Majburlov turi sifatida belgilangan "maxsus o'quv-tarbiya muassasasiga joylashtirish" chorani "**ixtisoslashtirilgan o'quv-tarbiya muassasasiga joylashtirish**" deb o'zgartirish. Chunki, ushbu o'quv-tarbiya muassasaga tegishli bo'lgan barcha hujjatlarda "ixtisoslashtirilgan o'quv-tarbiya muassasasi" deb yuritilgan, xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.05.2019-yildagi 4342-sonli "Ixtisoslashtirilgan o'quv-tarbiya muassasalari faoliyatini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi qarori misol bo'ladi.

- Shuningdek, "Bir vaqtning o'zida mazkur moddada nazarda tutilgan majburlov choralaridan biri yoki bir nechta qo'llanilishi mumkin.

Voyaga yetmaganlarga nisbatan tayinlanadigan majburlov choralarining muddati bir yildan oshmasligi lozim. Voyaga yetmaganni maxsus o'quv-tarbiya muassasasiga joylashtirishning muddatlari va shartlari bundan mustasno." kabi yangi qism bilan to'ldirish maqsadga muvofiq sanaladi.

9. Amaldagi Kodeksda jazoni o'tashdan muddatidan ilgari ozod qilishning shartlari belgilnamagan. Shuningdek, voyaga yetmagan mahkum jazodan shartli ravishda ozod qilingan taqdirda uning xulqi ustidan nazorat olib borish tartibi belgilanmagan. Ushbu holatga aniqlik kiritish maqsadida Probatsiya institutini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Probatsiya bu xalqaro atamada "sinov" degan ma'noni anglatadi. Mohiyatan mahkumlarni qayta tarbiyalash, ularning huquqlarini ruyobga chiqarishning samaradorligini oshirishni nazarda tutadi. "Probatsiya choralari" instituti AQSh, Shvesiya, Buyuk Britaniya tajribasida keng qo'llaniladi. Hozirda Qozog'istonda probatsiya voyaga yetmaganlarga nisbatan majburlov chorasi sifatida kiritilgan. Qirg'izistonda esa jazodan ozod qilish turi sifatida qayd etilgan.

Voyaga yetmagan mahkum jazodan shartli ravishda ozod qilingan taqdirda uning xulqi ustidan nazorat olib borish tartibiga aniqlik kiritish maqsadida Jinoyat kodeksining 89-moddasini takomillashtirish maqsadida quyidagi taklif ilgari suriladi.

"Jazoni muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilishda, asoslar mavjud bo'lganda sud mahkumga nisbatan mazkur Kodeksda nazarda tutilgan probatsiya choralari yuklashi mumkin.

Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilingan shaxslarning xulqi ustidan nazorat olib boruvchi organ taqdimnomasiga binoan sud unga yuklatilgan majburiyat va taqiqlarning hammasini yoki bir qismini olib tashlashi yoki zimmasiga yangi majburiyat va taqiqlar yuklaashi mumkin.

Agar jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilingan shaxs o'talmagan jazo muddati davomida unga yuklangan majburiyat va ta'qiqlarni bajarmasa, sud uning xulqi ustidan nazorat olib boruvchi organ taqdimnomasiga binoan jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish qilishni bekor qilishi va o'talmagan jazo muddatini o'tash haqida ajrim chiqarishi mumkin."

10. Jinoyat kodeksining 90-moddasi "Jazoni yengilog'i bilan almashtirish" deb nomlangan. Ushbu moddaning mazmunidan va qo'llanilishidan kelib chiqib **"Jazoni o'talmagan qismini yengilrog'i bilan almashtirish"** deb nomlash

maqsadga muvofiqdir. Chunki mazkur institutning mohiyati shuki, voyaga yetmagan mahkumning jazoni tayinlangan hamda jazoning Jinoyat kodeksining 90-moddasida sanab o'tilgan qismini o'tab bo'lganligidan keyin qolgan muddatni yengilroq jazo turi bilan almashtirilishidir.

Yuqorida keltirilgan asoslardan hamda xalqaro tajribalardan qisqacha xulosa qilish mumkinki, Jinoyat kodeksining 87-90-moddalarida belgilangan voyaga yetmaganlarni jinoy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishning turlari va shartlarini takomillaashtirish va ularga nisbatan asosan tarbiyaviy ta'sir etish choralarini qo'llash maqsadida xalqaro tajribani o'rganib, qiyosiy tahlilni amalga oshirish ko'zlangan maqsadga erishishga zamin yaratadi. Bundan tashqari, yuqorida sanab o'tilgan taklif va tavsiyalar ushbu institutni takomilashtirishga imkon beradi.

Xulosa.

Zamonaviy xalqaro-huquqiy standartlar va umuman xalqaro hamjamiyat tomonidan muayyan davlatning rivojlanganlik darajasiga baho berishda ushbu davlatda jinoyatchilikning darajasi va voyaga yetmaganlar orasida ijtimoiy xavfli qilmishning sodir etish miqdri hamda ushbu munosabat bilan bog'liq qonunchilik sohasining rivojlanganligi, mazkur shaxslar bilan muomala qilish qanday yo'lga qo'yilganligiga alohida e'tibor qaratib, ushbu mezon asosida davlatning rivojlanganligi, madaniylashganligi, insonparvarligi xususida to'xtamga kelmoqda.

Bu o'z navbatida mazkur sohasidagi qonunchilikni va amaliyotni kompleks o'rganish, xalqaro huquqning umume'tirof etilgan norma va prinsiplaridan kelib chiqqan holda voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish institutini qo'llash bo'yicha milliy qonunchilikni takomillashtirish zaruriyatidan dalolat beradi.

Haqiqatdan ham, hozirgi inson huquqlari ustuvorligi bir ovozdan e'tirof etilayotgan sharoitda jinoyat huquqida huquqbuzar voyaga yetmagan shaxslarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday ekan, inson huquqlari oliy qadriyat sifatida e'tirof etilayotgan hozirgi sharoitda voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish, ularga nisbatan majburlov choralarini qo'llash, shu bilan bog'liq bo'lgan jinoyat-huquqiy normalarni chuqur tahlil qilib chiqish, ularning o'zaro muvofiqligi va mutanosibligiga huquqiy baho berish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy adabiyotlar, xorijiy mamlakatlar qonunchiligi tahlili hamda amaliyot statistik ma'lumotlarni o'rganish va tahlil qilish natijalari asosida voyaga yetmaganlarni ijtimoiy xavfli qilmishlari uchun javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish institutini takomillashtirish maqsadida quyidagi nazariy tavsiyalar va takliflar ishlab chiqildi.

I. Ilmiy-nazariy xulosalar.

1. Jinoiy javobgarlika tortiluvchi voyaga yetmagan shaxs bu – jinoyat sodir etgunga qadar 14 yoshga to'lgan, biroq 18 yoshdan kichik bo'lgan aqli raso,

aqlan va jismoniy jihatdan rivojlanishda belgilangan yoshdan orqada qolmagan shaxslardir.

2. **Voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan ozod qilish** bu – shaxsga nisbatan jinoyat sodir etish fakti isbotlangan, jinoyat qonunchiligida belgilab qo'yilgan, faol pushaymonlik, jabrlanuvchi bilan yarashish va da'vo muddatining o'tishi kabi asoslar mavjud bo'lishi asnosida jinoyat ishi shaxsga nisbatan jinoiy-huquqiy choralar qo'llanilmagan holda tugatilishidir.

3. **Voyaga yetmaganlarni jazodan ozod qilish** esa voyaga yetmagan shaxs tomonidan sodir etilgan jinoyat uchun jazo tayinlamaslik, tayinlangan jazoni o'tashdan batamom yoki qisman ozod qilishdir.

4. **Zararni bartaraf etish** – zarar yetkazilgan mulkni tuzatish, ta'mirlash yoki qayta tiklash orqali mulkni oldingi xoliga keltirish tushuniladi.

5. Jinoiy javobgarlik va jazodan ozod qilish tushunchasi bir-biridan mazmun jihatidan farqi:

Birinchidan, qo'llanish asosiga ko'ra. Jinoiy javobgarlikdan ozod qilish umumiy qoida bo'yicha faqat ijtimoiy xavfi katta bo'lma-gan va uncha og'ir bo'lmagan jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan qo'llanilsa, jinoiy jazodan ozod qilishda jinoyatning tasnifi (og'irlilik darajasi)ga qat'iy bog'liq emas.

Ikkinchidan, subyektiga ko'ra, jinoyat protsessi ishtirokchisi tomonidan jinoiy javobgarlikdan gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchi ozod qilinishi mumkin. Jinoiy jazodan esa faqat mahkum, shuningdek, sud hukmi e'lon qilingan shaxs ozod qilinishi mumkin

6. **Voyaga yetmagan shaxsning mehnatga yoki o'qishga halol munosabati**– voyaga yetmaganning halol mehnat qilishi va o'qishga halollik bilan munosabatda bo'lganligi, faqatgina ma'lumot olish uchun o'qishga bo'lgan munosabatigina emas, balki hunar-texnika bilim yurtida o'qishi va o'z malakasini oshirishi ham nazarda tutiladi.

II. Milliy qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha takliflar:

Birinchidan, amaldagi Jinoyat kodeksining 88-moddasiga majburlov chorasi sifatida quyidagi yangi tur sifatida taklif qilinmoqda. Voyaga yetmagan, jinoyat

sodir etgan shaxslarni majburlov chorasi sifatida "**mafkuraviy va estetik terapiya**"ga asoslangan - ajoyib asarlar yordamida jinoyat sodir etgan voyaga yetmagan shaxslarga "**Majburiy kitob o'qish**" orqali ta'sir etishdir.

Pedagog xodimlar, psixolog va boshqa zarur deb topilgan shaxslar bola bilan doimiy ravishda shug'illanishga, unga tushuntirish ishlarini olib borishga, eng asosiy jihati shundaki, uning holatidan kelib chiqqan holda individual yondashishga imkon yaratiladi.

Ikkinchidan, amaldagi Jinoyat kodeksining 88-moddasiga majburlov chorasi sifatida quyidagi yangi tur sifatida taklif qilinmoqda. Voyaga yetmagan shaxslarni "**Oila sharoitida qayta tarbiyalash**". Ushbu institut bolaning xalqaro standartlarga javob beradigan sharoitlarda o'sishiga, tarbiyaviy, psixologik, aqliy va jismoniy rivojlanishiga yuqori darjada ijobiy ta'sirga ega bo'ladi.

O'zbekiston sharoitida ushbu majburlov chorasini tatbiq etish hamda "Homiylar oilasi"ni Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiyalarga birlashtirish orqali voyaga yetmagan, jinoyat sodir etgan shaxslarga tarbiyaviy ta'sir qilish orqali ularni qayta ijtimoiylashtirish, jamiyatga, sog'lom turmush tarziga hamda faol hayotga qaytarishga imkon beradi.

Mazkur choraning ijrosi voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiya tomonidan nazoratga olinib, tekshiruvlar amalga oshiriladi. Bundan tashqari, ular bilan Bosh prokuraturaning 9-boshqarmasi hamda mahalliy davlat hokimiyati organlari, Xalq ta'lim vazirligi va tumandagi bo'limlari hamkorlikda faoliyatni amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir.

Uchunchidan, quyidagi yangi taklif etilayotgan choralar vaziyatdan kelib chiqqan holda taklif etilmoqda. Bundan tashqari, mazkur taklif etilayotgan choralar xorijiy tajribada mavjud. Majburlov choralari qo'shimcha ravishda

1. **o'quv muassasasiga muntazam qatnash majburiyati**
2. **muayyan joylarga bormasli muayyan shaxslar bilan aloqa o'rnatmaslik**
3. **kasb-hunarni o'rgatish maqsadida tugaraklarga birlashtirish majburiyatini yuklash.**

4. **psixolog yoki maslahat markazlariga qatnashni yuklash**

5. **internet va boshqa aloqa vositalaridan foydalanmaslik** kabi majburlov choralarini Jinoyat kodeksining 88-moddasiga yangi turi sifatida kiritish taklif etilmoqda.

Beshinchidan, Jinoyat kodeksining 88-moddasida voyaga yetmaganlarni majburlov choralarining turlari sanab o‘tilgan. “Voyaga yetmaganni maxsus o‘quv-tarbiya muassasasiga joylashtirishning muddatlari va shartlari O‘zbekiston Respublikasining qonunchiligi bilan belgilanadi” deb yozilgan. Ushbu “maxsus o‘quv-tarbiya muassasasiga joylashtirish” majburlov chorani **“ixtisoslashtirilgan o‘quv-tarbiya muassasasiga joylashtirish”** deb o‘zgartirish.

Bundan tashqari, ushbu moddaga yangi qism sifatida “Bir vaqtning o‘zida mazkur moddada nazarda tutilgan majburlov choralaridan biri yoki bir nechitasi qo‘llanilishi mumkin.

Voyaga yetmaganlarga nisbatan tayinlanadigan majburlov choralarining muddati bir yildan oshmasligi lozim. Voyaga yetmaganni maxsus o‘quv-tarbiya muassasasiga joylashtirishning muddatlari va shartlari bundan mustasno.” kabi asoslar bilan to‘ldirish maqsadga muvofiq.

Oltinchidan, Voyaga yetmagan mahkum jazodan shartli ravishda ozod qilingan taqdirda uning xulqi ustidan nazorat olib borish tartibiga aniqlik kiritish maqsadida Jinoyat kodeksining 89-moddasini takomillashtirish maqsadida quyidagi taklif ilgari suriladi.

“Jazoni muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilishda, asoslar mavjud bo‘lganda sud mahkumga nisbatan mazkur Kodeksda nazarda tutilgan probatsiya choralarini yuklashi mumkin.

Jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilingan shaxslarning xulqi ustidan nazorat olib boruvchi organ taqdimnomasiga binoan sud unga yuklatilgan majburiyat va taqiqlarning hammasini yoki bir qismini olib tashlashi yoki zimmasiga yangi majburiyat va taqiqlar yuklaashi mumkin.

Agar jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilingan shaxs o‘talmagan jazo muddati davomida unga yuklangan majburiyat va ta‘qiqlarni

bajarmasa, sud uning xulqi ustidan nazorat olib boruvchi organ taqdimnomasiga binoan jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish qilishni bekor qilishi va o'talmagan jazo muddatini o'tash haqida ajrim chiqarishi mumkin.”

Yettinchidan, Jinoyat kodeksining 90-moddasi “Jazoni yengilog’i bilan almashtirish” deb nomlangan. Ushbu moddaning mazmunidan va qo’llanilishidan kelib chiqib **“Jazoni o’talmagan qismini yengilrog’i bilan almashtirish”** deb nomlash maqsadga muvofiqdir.

Yuqorida keltirilgan asoslardan hamda xalqaro tajribalardan qisqacha xulosa qilish mumkinki, Jinoyat kodeksining 87-90-moddalarida belgilangan voyaga yetmaganlarni jinoy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishning turlari va shartlarini takomillaashtirish va ularga nisbatan asosan tarbiyaviy ta’sir etish choralarini qo’llash maqsadida xalqaro tajribani o’rganib, qiyosiy tahlilni amalga oshirish ko’zlangan maqsadga erishishga zamin yaratadi. Bundan tashqari, yuqorida sanab o’tilgan taklif va tavsiyalar ushbu institutni takomilashtirishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

I. Rahbariy adabiyotlar:

1.1. Sh.M.Mirziyoev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi // Xalq so'zi 2016 yil 8 dekabr.

1.2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 25 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi “Konstitutsiya – erkin va farovon hayotimiz, mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishning mustahkam poydevoridir” nomli ma'ruzasi.

1.3. I.A Karimov. Demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini shakllantirish – mamlakatimiz taraqqiyotining asosiy mezonidir. 19-tom. T., «O'zbekiston», 2011-yil. 220 bet.

1.4. Каримов И.А. Адолат- қонун устуворлигида Иккинчи чақирик Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 2001 йил 29 августдаги VI сессиясида “Хавсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак” мавзусида қилинган маъруза. 10-том. – Т.: “Ўзбекистон”, 2002 йил.

II. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi va xalqaro-huquqiy hujjatlar:

2.1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. –Toshkent: O'zbekiston, 2019. -40 b. <https://lex.uz/docs/-20596>

2.2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 23.01.2020 y., 03/20/603/0071-son.

2.3. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 25.07.2018 y., 03/18/487/1569-son.

2.4. O'zbekiston Respublikasining “Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarlikning profilaktikasi to'g'risida”gi Qonuni // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 13.09.2019 y., 03/19/567/3737-son. 70

2.5. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risidagi” Qonuni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 24.07.2018 y., 03/18/486/1559-son.

2.6. O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ- 389-son Qonuni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2015 y., 32-son, 425-modda.

2.7. O‘zbekiston Respublikasining “Fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini ta‘minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-421-sonli Qonuni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 30.01.2018 y., 03/18/463/0634-son

2.8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning “Sudhuquq tizimini yanada isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish choratadbirlari to‘g‘risida”gi PF-4850-sonli Farmoni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2016 y., 43-son, 497-modda.

2.9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” gi PF-4947-son Farmoni // O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 11.12.2019 y., 06/19/5892/4134-son.

2.10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning “Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2833-son Qarori // O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 14.12.2019 y., 06/19/5894/4161-son. 71

2.11. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2000 yil 15 sentyabrdagi “Voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishlar bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida” gi 21-son qarori (O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi

Plenumining 2002 yil 14 iyundagi 10-sonli va 2006 yil 3 fevraldagi 5-sonli qarorlariga asosan kiritilgan o'zgartirish va qo'shimchalar bilan) // <https://lex.uz/docs/-1449720>

2.12. Birlashgan Millatlar Tashkilotining “Balog’atga yetmagan bolalarga nisbatan odil sudlov yuritishga doir minimal standart qoidalari” // United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (“The Beijing Rules”).

<https://resourcecenter.savethechildren.net/library/united-nation-standardminimum-rules-administration-juvenile-justice-beijing-rules>

2.13. Birlashgan Millatlar Tashkilotining “Voyaga yetmaganlar o’rtasida jinoyatlarning oldini olish uchun bosh tamoyillar” (ar-Riyod tamoyillari) // United Nations Guidelines for the prevention of juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines).

<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/PreventionofJuvenileDelinquency.aspx>

2.14. Минимальные стандартные правила ООН // Советская юстиция. — 1991. — № 14.

2.15. Аёллар ва болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид халқаро шартномалар ва Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, Т., “Адолат”, Бола ҳуқуқлари тўғрисида конвенция, Муқаддима, 53-б.

2.16. Уголовный кодекс Российской Федерации II Там же. - 1996. - № 25, ст. 2954 ; То же : в ред. от 7 апр. 2010 г. // Там же. - 2010. - № 15, ст. 1744.

2.17. Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksi http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/

2.18. Angliyaning "Jinoyat va tartibsizliklar to'g'risida"gi qonuni https://www.senat.fr/lc/lc52/lc52_mono.html#toc16

2.19. Germaniya Jinoyat kodeksi <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html>

2.20. Belgiya qirolligining “Yoshlarni himoya qilish to‘g‘risidagi qoidalari” https://www.senat.fr/lc/lc52/lc52_mono.html#toc19

2.21. Italiya Jinoyat kodeksi <https://www.brocardi.it/codice-penale/libro-primo/titolo-iv/capo-i/art97.html>

2.22. Portugaliya Jinoyat kodeksi <https://dre.pt/dre/detalhe/decreto-lei/401-1982-319742>

2.23. Shveysariya Jinoyat kodeksi <https://svjt.se/svjt/1938/601>

2.24. Fransiya Jinoyat kodeksi
<https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT0000000517521/>

III. Ilmiy adabiyotlar va darsliklar:

3.1. М.Х. Рустамбоев Жиноят ҳуқуқи (умумий қисм). Олий Ўқув юртлари учун дарслик. – Т. : «ИЛМ ЗИЁ» 2005. - 477 бет.

3.2. Усмоналиев М. Жиноят ҳуқуқи. Умумий қисм. Олий ўқув юртлари учун дарслик.—Т., «Янги аср авлоди», 2010й. Б-146.

3.3. М.Х. Рустамбоев Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. I том. Умумий қисм. Жиноят тўғрисида таълимот. ОТМ учун дарслик. — Т.: «ИЛМ ЗИҲО», 2010. — 400 б.

3.4. М.Х. Рустамбоев Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. II том. Умумий қисм. Жиноят тўғрисида таълимот. ОТМ учун дарслик. — Т.: «ИЛМ ЗИҲО», 2010. — 304 б.

3.5. Очилов Х.Р., Хайдаров Ш.Д., Шамсиддинов З.З. “Жиноят ҳуқуқи” (Умумий қисм). Ўқув қўлланма – Т.:ТДЮУ нашириёти, 2021. – 172 бет.

3.6. Рустамбоев М.Х.Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарх [Кайта ишланган ва тўлдирилган иккинчи нашр. 2016 йил 1 ноябргача бўлган ўзгартиш ва қушимчалар билан умумий қисм М. Рустамбоев. - Тошкент: «Адолат». 2016 – 576-б.

3.7. Н.И.Матузов Теория государства и права : учебник. - 2-е изд., перераб. и доп. / Н.И. Матузов, А.В. Малько. - М. : Юристъ, 2005.

3.8. Г.С. Гаверов Уголовное право РФ. Общая часть. Учебник. – Иркутск, 1994 г.

3.9. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть/Под ред, Б.В.Здравомыслова. –М.: 2007. 73

3.10. А.В. Наумов Российское уголовное право. Общая часть. Курс лекций. –М.: Бек, 2006.

3.11. М.А Любавина. Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних: учебное пособие / М.А.Любавина. – СанктПетербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2015.

3.12. П.Г. Пивоваров, Психологическая характеристика преступлений несовершеннолетних, их профилактика : учеб. пособие / П.Г. Пивоваров, В.Н. Соловьев. - Домодедово, 2002.

3.13. Самохин И.С. Концепция использования художественной литературы в российских исправительных учреждениях. Вестник Московской международной академии.2017.УДК 172.1, 111.8.225-б.

3.14. Jinoyat huquqi. Umumiy qism: Darslik (To'ldirilgan va qayta ishlangan ikkinchi nashri) / R. Kabulov, A. A. Otajonov va boshq. - T.: O'zbekiston Respublikasi IV Akademiyasi, 2012.415-b.

3.15. Курс уголовного право. Общая часть. Т.1. Учения о преступлении. –М.: 2008. С.191

3.16. O'zbekiston Milliy ensklopediyasi.Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.

3.17. Ю.М.Ткачевский, Крылова Н.Е. Понятие и виды освобождения от уголовной ответственности// Курс уголовного права: Вып. 5 том. Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. Т. 2. Общая часть: Учение о наказании. – М.: 2002. С.163.

3.18. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть/Под ред, Б.В.Здравомыслова. –М.: 2007. С.65.

IV. Ilmiy maqolalar, dissertatsiya va monografiyalar:

4.1. У.Ш.Холикулов. Вояга етмаганларга жазо тайинлашнинг ўзига хос хусусиятлари. ТДЮИ. Т.: 2006.

4.2. Ф.Ҳамдамова Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий асослари: халқаро андозалар ва миллий қонунчилик. –Тошкент: Ўзбекистон, 2010.

4.3. М.А. Хамидова Ювенал юстиция: у қандай бўлиши керак?/М асзул му-харрир ю.ф.д. Х.Бобоев.Т.: -ТДЮИ. 2006.

4.4. Б.Исмаилов. Уголовная ответственность несовершеннолетних: законодательство Узбекистана и Германии: Центр повышения квалификации юристов при Министерстве юстиции РУз; Под общ. ред. А.Гафурова; - Т.: «Адолат», 2011

4.5. Г.А.Султанова Вояга етмаганлар учун жазо тайинлашнинг ўзига хос хусусиятлари ва амалиёти. Магистрлик диссертасияси. Тошкент 2017

4.6. Р.В.Новиков Назначение наказания несовершеннолетним в современных условиях. - диссертацияна соискание ученой степени кандидата юридических наук

4.7. И.Исмоилов Вояга етмаганлар жиноятчилигига қарши кураш чоралари ҳақида // Мустақил Ўзбекистонда фалсафа ва ҳуқуқ фанларининг долзарб муаммолари: Илмий ишлар тўплами. –Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ФА И.Мўминов номидаги фалсафа ва ҳуқуқ институти, 1994.

4.8. Пулатова Шахзода .Ўзбекистон Республикасида ювенал юстицияни ривожлантиришнинг айрим масалалари.ТДЮУ.“ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЖИНОЯТ КОДЕКСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ” Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. 2017.

4.9. Бокиев Ж.Н. Вояга етмаганларни жинойи жавобгарликка тортиш масалалари: миллий тажриба ва халқаро стандартлар. Магистрлик диссертасияси. Тошкент 2021 йил. 89 б

4.10. М.А.Любавина. Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних. Учебное пособие. Санкт-Петербург.2015. ст 17.

4.11. Султанова Г.А. Вояга етмаганлар учун жазо тайинлашнинг ўзига хос хусусиятлари ва амалиёти. Магистрлик диссертасияси. Тошкент 2017 йил. Б 62.

4.12. Карпец И.И. Наказание – социальные, правовые и криминологические проблемы. М. "Юрлит" 1973.с.243-244.

4.13. Орлов В.В. Проблемы освобождения от уголовной ответственности несовершеннолетних: дис. канд.юрид. наук. Тамбов, 2005. С. 106.

4.14. “Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексини такомиллаштириш масалалари” Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. ТДЮУ.Тошкент-2017. 14-бет.

4.15. Любавина М.А. Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних: учебное пособие / М.А.Любавина. – Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2015. –104 с.

V. Internet resurslari:

5.1. www.lex.uz - O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.

5.2. www.stat.u – O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi rasmiy sahifasi.

5.3. <https://stat.sud.uz> – Oliy sud sahifasi.

5.4. <https://prokuratura.uz> – Bosh prokuratura rasmiy sahifasi.

5.5. <https://yoshlarittifoqi.uz> – O‘zbekiston Yoshlar Ittifoqi rasmiy sahifasi

5.6. www.un.org. Birlashgan millatlar tashkiloti rasmiy sahifasi

5.7. <https://www.childrensdefense.org/policy/policy-priorities/youth-justice>
(мурожаат вақти: 14.03.2022).

5.8. <https://de.statista.com/themen/8074/jugendkriminalitaet-in-deutschland>
(мурожаат вақти: 14.03.2022).

5.9. <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody&nd=102041891>

5.10. https://www.senat.fr/lc/lc52/lc52_mono.html#toc16

- 5.11. <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html>
- 5.12. <https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/BJNR007510953.html>
- 5.13. <https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/BJNR007510953.html>
- 5.14. https://www.senat.fr/lc/lc52/lc52_mono.html#toc19
- 5.15. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000517521/>
- 5.16. https://www.senat.fr/lc/lc52/lc52_mono.html#toc8
- 5.17. <https://www.brocardi.it/codice-penale/libro-primi/titolo-iv/capolo-art97.html>
- 5.18. <https://www.altalex.com/documents/news/2014/06/18/codice-processo-penale-minorile-d-p-r-448-1988>
- 5.19. https://www.senat.fr/lc/lc52/lc52_mono.html#toc8
- 5.20. <https://dre.pt/dre/legislacao-consolidada/decreto-lei/1995-34437675>
- 5.21. <https://dre.pt/dre/detalhe/decreto-lei/401-1982-319742>
- 5.22. <https://www.childrensdefense.org/policy/policy-priorities/youth-justice>
(мурожаат вақти: 14.03.2022).
- 5.23. <https://de.statista.com/themen/8074/jugendkriminalitaet-in-deutschland>
(мурожаат вақти: 14.03.2022).

ILOVALAR

№	AMALDAGI TAHRIR	TAKLIF ETILAYOTGAN TAHRIR	ASOS
	<p>O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksining “Voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish” bobiga o'zgartirish va qo'shimcha kiritish yuzasidan</p>		
1	<p>88-modda.</p> <p>Majburlov choralari</p> <p>Voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan quyidagi majburlov choralari qo'llaniladi:</p> <p>a) sud belgilaydigan shaklda jabrlanuvchidan uzr so'rash majburiyatini yuklash;</p> <p>b) o'n olti yoshga to'lgan shaxs zimmasiga yetkazilgan zararni o'z mablag'i hisobidan yoki mehnati bilan to'lash yoki bartaraf qilish majburiyatini yuklash. Ushbu chora agar yetkazilgan zarar belgilangan bazaviy hisoblash miqdorining o'n baravaridan oshib</p>	<p>88-modda.</p> <p>Majburlov choralari</p> <p>Voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan quyidagi majburlov choralari qo'llaniladi:</p> <p>1) sud belgilaydigan shaklda jabrlanuvchidan uzr so'rash majburiyatini yuklash;</p> <p>2) o'n olti yoshga to'lgan shaxs zimmasiga yetkazilgan zararni o'z mablag'i hisobidan yoki mehnati bilan to'lash yoki bartaraf qilish majburiyatini yuklash. Ushbu chora agar yetkazilgan zarar belgilangan bazaviy hisoblash miqdorining o'n baravaridan oshib ketmagan bo'lsa</p>	<p>Birinchidan, Majburlov turi sifatida belgilangan “maxsus o'quv-tarbiya muassasasiga joylashtirish” chorani “ixtisoslashtirilgan o'quv-tarbiya muassasasiga joylashtirish” deb o'zgartirish. Chunki, ushbu o'quv-tarbiya muassasaga tegishli bo'lgan barcha hujjatlarda “ixtisoslashtirilgan o'quv-tarbiya muassasasi” deb yuritilgan, xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.05.2019-yildagi 4342-sonli “Ixtisoslashtirilgan o'quv-tarbiya muassasalari faoliyatini tubdan takomillashtirish to'g'risida”gi qarori.</p> <p>Ikkinchidan, Voyaga yetmagan, jinoyat sodir etgan shaxslarni</p>

<p>ketmagan bo'lsa qo'llaniladi. Boshqa hollarda yetkazilgan zarar fuqaroviy huquqiy tartibda undiriladi;</p> <p>v) voyaga yetmaganni maxsus o'quv-tarbiya muassasasiga joylashtirish.</p> <p>Voyaga yetmagan shaxslarni maxsus o'quv-tarbiya muassasalarida bo'lish muddati va shartlari O'zbekiston Respublikasining qonunchiligi bilan belgilanadi.</p>	<p>qo'llaniladi. Boshqa hollarda yetkazilgan zarar fuqaroviy huquqiy tartibda undiriladi;</p> <p>3) ixtisoslashtirilgan o'quv-tarbiya muassasasiga joylashtirish;</p> <p>4) majburiy kitob o'qish;</p> <p>5) oila sharoitida qayta tarbiyalash;</p> <p>6) o'quv muassasasiga muntazam qatnash majburiyati;</p> <p>7) muayyan joylarga bormaslik muayyan shaxslar bilan aloqa o'rnatmaslik;</p> <p>8) kasb-hunarni o'rgatish maqsadida tugaraklarga birlashtirish majburiyatini yuklash;</p> <p>9) psixolog yoki maslahat markazlariga qatnashni yuklash;</p> <p>10) internet va boshqa aloqa vositalaridan foydalanmaslik</p> <p>Bir vaqtning o'zida mazkur moddada nazarda tutilgan majburlov choralaridan biri yoki bir nechtasi qo'llanilishi mumkin.</p> <p>Voyaga yetmaganlarga nisbatan</p>	<p>majburlov chorasi sifatida "mafkuraviy va estetik terapiya"ga asoslangan - ajoyib asarlar yordamida jinoyat sodir etgan voyaga yetmagan shaxslarga ta'sir etishdir. Bu mexanizm qayta tarbiyalashning yangi modeli hisoblanadi. Bu model yuqorida sanab o'tilgan davlatlar AQSh, Italiya, Braziliya, Rossiya, Norvegiya, Qozog'iston va Qirg'izistonda mavjud majburlov chorasi hisoblanadi.</p> <p>Taklif etilayotgan modelning kontseptsiyasi Braziliya va Italiyada amalga oshirilayotgan eksperimental yondashuvlardan farq qiladi. Ushbu majburlov chorasini qo'llash va tatbiq etish ikki xil yo'nalishda amalga oshirish mumkin.</p> <p>Birinchi yo'nalish: makur majburlov chorasini amalga oshirishda voyaga yetmagan shaxs(lar)ning o'quv muassasasi (maktab, kollej, litsey) ishchi xodimlari (direktor, psixolog va boshqalar) bilan hamkorlikda qo'llash.</p>
--	---	--

		<p>tayinlanadigan majburlov choralarining muddati bir yildan oshmasligi lozim. Voyaga yetmaganni maxsus o'quv-tarbiya muassasasiga joylashtirishning muddatlari va shartlari bundan mustasno.</p>	<p>Ikkinchi yo'nalish: unda voyaga yetmagan shaxslar ma'lum bir muddat davomida, maxsus xonada saqlanadi va o'qishdan boshqa faoliyat bilan shug'ullana olmasligi ta'minlanadi va nazorat qilinadi. Shu bilan birga, ular film tomosha qilish va musiqiy kompozitsiyalarni tinglash imkoniyatini taqdim etadi. Bunday foydalanish uchun yuqori malakali psixologlar, pedagoglar, adabiyotshunoslar va huquqshunoslardan iborat maxsus komissiya tomonidan ishlab chiqilishi kerak.</p> <p>Uchinchiidan, voyaga yetmaganlarning jinoyati uchun javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish masalasida yangicha institutni qo'shish maqsadga muvofiq bo'ladi. Ya'ni, voyaga yetmagan shaxslarni "Oila sharoitida qayta tarbiyalash"dir. Ushbu institut bolaning xalqaro standartlarga javob beradigan sharoitlarda o'sishiga, tarbiyaviy,</p>
--	--	--	--

			<p>psixologik, aqliy va jismoniy rivojlanishiga yuqori darjada ijobiy ta'sirga ega bo'ladi.</p> <p>Taklif etilayotgan majburlov chorasi rivojlangan davlatlar: Belgiyada, Portugaliyada hamda Shvetsariyada (o'n besh yoshdan o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan yoshlar) jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganlarni "Yoshlarni himoya qilish qo'mitasi" yoki "Yoshlarni himoya qilish bo'yicha delegat nazorati" ostida "Homiylik ostidagi oila"ga joylashtirish majburlov chorasi mavjud. Hamda ushbu choraning qo'llanilishi shunda dalolat beradiki, uysiz, hech kimi yo'q bo'lgan bolalarni oila bilan ta'minlashni ham nazarda tutadi.</p> <p>O'zbekiston sharoitida ushbu majburlov chorasini tatbiq etish hamda "Homiy oilasi"ni Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiyalarga birlashtirish orqali voyaga yetmagan, jinoyat sodir etgan shaxslarga</p>
--	--	--	--

			<p>tarbiyaviy ta'sir qilish orqali ularni qayta ijtimoiylashtirish, jamiyatga, sog'lom turmush tarziga hamda faol hayotga qaytarishga imkon beradi. Ushbu chorani uysiz, oilaviy sharoiti bolaning manfaatlariga xizmat qilmaydigan, otaning yoki onaning salbiy odatlari, masalan, spirtli ichimliklar, narkotik moddalarni iste'mol qilishi bilan yoki tijorati bilan shug'illanishi, onaning fohishalik bilan shug'illanishi kabi holatlar kuztilayotgan oilalarda istiqomat qilgan, jinoyatga qo'l urgan bolalarga qo'llash samarali hisoblanadi.</p> <p>“Homiylar oila”ning bola manfaatlariga xizmat qilayotganligi, tarbiyasi bilan shug'illanayotganligi va hokazo ishlar Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiya tomonidan nazoratga olinib, tekshiruvlar amalga oshiriladi. Bundan tashqari, ular bilan Bosh prokuraturaning 9-boshqarmasi hamda mahalliy davlat hokimiyati organlari, Xalq ta'lim vazirligi va</p>
--	--	--	---

			<p>tumandagi bo'limlari hamkorlikda faoliyatni amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir.</p> <p>To'rtinchidan, Majburlov choralariga qo'shimcha ravishda o'quv muassasasiga muntazam qatnash majburiyati kabi majburlov choralarini Jinoyat kodeksining 88-moddasiga yangi turi sifatida kiritish taklif etilmoqda.</p> <p>Xorijiy mamlakatlarning tajribasidan kelib chiqqan holda ushbu taklifni asoslaydigan bo'lsak, ularda yuqorida taklif etilayotgan choralarning birini nazarda tutadi. Masalan, o'quv muassasasiga muntazam qatnash majburiyati Rossiya qonunchiligida voyaga yetmagan huquqbuzarning bo'sh vaqtini cheklash ta'sir chorasi bilan bir xil maqsad va funksiyalarga ega, bundan tashqari, Belgiyada aynan yosh huquqbuzarlarga muntazam ravishda maktabga qatnash ta'sir chorasi qo'llanilib, ularni</p>
--	--	--	---

			<p>javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilib kelinmoqda.</p> <p>Ushbu majburlov chorasining o'ziga xos tomoni shundaki, jinoyat sodir etgan bolaning doimiy ravishda ta'lim olishi, unda bo'sh hamda ortiqcha vaqtning bo'lmasligiga olib keladi. Barchamizga ayonki, akasriyat jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganlar ta'lim muassasasiga sababsiz bormasligi, ko'p dars qoldirishiga guvoh bo'lasiz. Taklif etilayotgan ushbu choraning asosiy maqsadlaridan biri sifatida bolaning uzluksiz ta'lim muassasasiga qatnashishi va o'z tengqurlari kabi kunining qaysidir qismini band qilishdir hamda davlat tomonidan belgilab qo'yilgan majburiy ta'limni amalga oshirishdir.</p> <p>Beshinchidan, Majburlov choralari qo'shimcha ravishda muayyan joylarga bormaslik kabi majburlov chorasini Jinoyat kodeksining 88-moddasiga yangi turi sifatida kiritish taklif etilmoqda.</p>
--	--	--	---

			<p>Mazkur chekolovning kiritilishi orqali jinoyat sodir etgan yoshlarni ularning yurish turishiga, tarbiyasiga, xulq-atvoriga ijobiy ta'sir qilish xususiyatiga ega bo'lmagan joylarda bo'lmaslik ta'minlanadi. Masalan, tungu klublar, ko'ngil ochar joylar (18 yoshdan kichik bo'lganlarning bo'lishi taqiqlangan joylar), kompyuter o'yin klublari, (Game club) restoran, bar va shunga o'xshash joylar bo'lishi mumkin.</p> <p>Oltinchidan, Jinoyat sodir etgan voyaga yetmagan shaxsga kasb-hunarni o'rgatish maqsadida tugaraklarga biriktirish majburiyatini yuklash.</p> <p>Mazkur taklif etilayotgan ta'sir chorasi Fransiyada, Portugaliyada, Shvetsariyada yoshlarga kasb-hunar o'rgatish, ularni tugaraklarga biriktirish, ya'ni qaysidir ma'noda yoshlarning bo'sh vaqtlarni cheklab o'tishga yoki kasbga yo'naltirilmoqda. Fransiyada ta'lim yoki kasb-hunar</p>
--	--	--	--

			<p>o'rgatish uchun davlat muassasasiga yoki xususiy muassasaga qatnash, Portugaliyada esa shogirdlik yoki ishga joylashtirish shakildagi, Shvetsariya qonunchiligida kasb-hunar o'rgatish orqali ularni javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilish tizimi mavjud.</p> <p>Yettinchidan, Voyaga yetmaganlarning jinoyatlari uchun javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishda ularni psixolog yoki maslahat markazlariga qatnashni yuklash chorasini qo'llash yuqorida sanab o'tilgan choralar kabi ularga tarbiyaviy ta'sir etish bilan birgalikda ularni ruhiy holatlariga ham ahamiyat berish, ularni ruhiy sog'lomlikka erishtirishlikka erishiladi. Ushbu majburlov chorasi ham xalqaro tajribadan kelib chiqqan holda Belgiya va Porugaliya davlatlarining qonunchiligida joy olgan, voyaga yetmaganlarning jinoyatlari uchun javobgarlikdan yoki jazodan ozod</p>
--	--	--	---

			qilish va ularga ta'sir etishning bir shakli sifatida mavjuddir.
2	<p>89-modda.</p> <p>Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish</p> <p>O'n sakkiz yoshga to'lmasdan sodir etgan jinoyati uchun ozodlikdan mahrum qilishga, ozodlikni cheklashga yoki axloq</p>	<p>89-modda.</p> <p>Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish</p> <p>O'n sakkiz yoshga to'lmasdan sodir etgan jinoyati uchun ozodlikdan</p>	<p>Amaldagi Kodeksda jazoni o'tashdan muddatidan ilgari ozod qilishning shartlari belgilnamagan. Shuningdek, voyaga yetmagan mahkum jazodan shartli ravishda ozod qilingan taqdirda uning xulqi ustidan nazorat olib borish tartibi belgilanmagan. Ushbu holatga aniqlik</p>

<p>tuzatish ishlariga hukm qilingan shaxsga nisbatan jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish tartibi qo‘llanilishi mumkin.</p> <p>Jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish ushbu moddaning birinchi qismida ko‘rsatilgan jazo turlari uchun belgilangan tartib-qoida talablarini bajargan mehnat va o‘qishga halol munosabatda bo‘lgan mahkumga nisbatan qo‘llanilishi mumkin.</p> <p>Jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish:</p> <p>a) ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan yoki uncha og‘ir bo‘lmagan jinoyat uchun tayinlangan jazo muddatining kamida to‘rttdan bir qismi;</p> <p>b) og‘ir jinoyat uchun tayinlangan</p>	<p>mahrum qilishga, ozodlikni cheklashga yoki axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan shaxsga nisbatan jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish tartibi qo‘llanilishi mumkin.</p> <p>Jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish ushbu moddaning birinchi qismida ko‘rsatilgan jazo turlari uchun belgilangan tartib-qoida talablarini bajargan mehnat va o‘qishga halol munosabatda bo‘lgan mahkumga nisbatan qo‘llanilishi mumkin.</p> <p>Jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish:</p> <p>a) ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan yoki uncha og‘ir bo‘lmagan jinoyat uchun tayinlangan jazo muddatining kamida to‘rttdan bir qismi;</p>	<p>kiritish maqsadida Probatsiya institutini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Probatsiya bu xalqaro atamada “sinov” degan ma’noni anglatadi. Mohiyatan mahkumlarni qayta tarbiyalash, ularning huquqlarini ruyobga chiqarishning samaradorligini oshirishni nazarda tutadi. “Probatsiya choralari” instituti AQSh, Shvesiya, Buyuk Britaniya tajribasida keng qo‘llaniladi. Hozirda Qozog‘istonda probatsiya voyaga yetmaganlarga nisbatan majburlov chorasi sifatida kiritilgan. Qirg‘izistonda esa jazodan ozod qilish turi sifatida qayd etilgan.</p> <p>Voyaga yetmagan mahkum jazodan shartli ravishda ozod qilingan taqdirda uning xulqi ustidan nazorat olib borish tartibiga aniqlik kiritish maqsadida Jinoyat kodeksining 89-moddasini takomillashtirish maqsadida quyidagi taklif ilgari suriladi.</p>
--	--	---

<p>jazo muddatining kamida uchdan bir qismi;</p> <p>v) o'ta og'ir jinoyat uchun, shuningdek qasddan sodir etgan jinoyati uchun, agar shaxs ilgari qasddan sodir etilgan jinoyat uchun ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan bo'lsa, tayinlangan jazo muddatining kamida yarmini haqiqatda o'tab bo'lganidan keyin qo'llaniladi.</p> <p>Jazodan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish qo'llanilgan shaxs jazoning o'talmagan qismi mobaynida qasddan yangi jinoyat sodir etsa, sud unga nisbatan ushbu Kodeksning 60 va 86-moddalarida nazarda tutilgan qoidalarga muvofiq jazo tayinlaydi.</p>	<p>b) og'ir jinoyat uchun tayinlangan jazo muddatining kamida uchdan bir qismi;</p> <p>v) o'ta og'ir jinoyat uchun, shuningdek qasddan sodir etgan jinoyati uchun, agar shaxs ilgari qasddan sodir etilgan jinoyat uchun ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan bo'lsa, tayinlangan jazo muddatining kamida yarmini haqiqatda o'tab bo'lganidan keyin qo'llaniladi.</p> <p>Jazoni muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilishda, asoslar mavjud bo'lganda sud mahkumga nisbatan mazkur Kodeksda nazarda tutilgan probatsiya choralari yuklashi mumkin.</p> <p>Jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilingan shaxslarning xulqi ustidan nazorat olib boruvchi organ taqdimnomasiga binoan sud unga yuklatilgan majburiyat va taqiqlarning</p>	
---	---	--

hammasini yoki bir qismini olib tashlashi yoki zimmasiga yangi majburiyat va taqiqlar yuklashi mumkin.

Agar jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilingan shaxs o'talmagan jazo muddati davomida unga yuklangan majburiyat va ta'qiqlarni bajarmasa, sud uning xulqi ustidan nazorat olib boruvchi organ taqdimnomasiga binoan jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish qilishni bekor qilishi va o'talmagan jazo muddatini o'tash haqida ajrim chiqarishi mumkin.

Jazodan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish qo'llanilgan shaxs jazoning o'talmagan qismi mobaynida qasddan yangi jinoyat sodir etsa, sud unga nisbatan ushbu Kodeksning 60 va 86-

		moddalarida nazarda tutilgan qoidalarga muvofiq jazo tayinlaydi.	
3	<p>90-modda.</p> <p>Jazoni yengilrog‘i bilan almashtirish</p> <p>O‘n sakkiz yoshga to‘lguncha sodir etgan jinoyati uchun ozodlikdan mahrum qilish, ozodlikni cheklash yoki axloq tuzatish ishiga hukm qilingan shaxsga nisbatan jazoning o‘talmagan qismi yengilroq jazo bilan almashtirilishi mumkin.</p> <p>Jazoni yengilrog‘i bilan almashtirish ushbu moddaning birinchi qismida ko‘rsatilgan jazo turlari uchun belgilangan tartib-qoida talablarini bajargan va mehnat yoki o‘qishga halol munosabatda bo‘lib kelayotgan mahkumga nisbatan qo‘llanilishi mumkin.</p> <p>Jazoning o‘talmagan qismini</p>	<p>90-modda.</p> <p>Jazoni o‘talmagan qismini yengilrog‘i bilan almashtirish</p> <p>O‘n sakkiz yoshga to‘lguncha sodir etgan jinoyati uchun ozodlikdan mahrum qilish, ozodlikni cheklash yoki axloq tuzatish ishiga hukm qilingan shaxsga nisbatan jazoning o‘talmagan qismi yengilroq jazo bilan almashtirilishi mumkin.</p> <p>Jazoni yengilrog‘i bilan almashtirish ushbu moddaning birinchi qismida ko‘rsatilgan jazo turlari uchun belgilangan tartib-qoida talablarini bajargan va mehnat yoki o‘qishga halol munosabatda bo‘lib kelayotgan mahkumga nisbatan qo‘llanilishi mumkin.</p>	<p>Jinoyat kodeksining 90-moddasi “Jazoni yengilrog‘i bilan almashtirish” deb nomlangan. Ushbu moddaning mazmunidan va qo‘llanilishidan kelib chiqib “Jazoni o‘talmagan qismini yengilrog‘i bilan almashtirish” deb nomlash maqsadga muvofiqdir. Chunki mazkur institutning mohiyati shuki, voyaga yetmagan mahkumning jazoni tayinlangan hamda jazoning Jinoyat kodeksining 90-moddasida sanab o‘tilgan qismini o‘tab bo‘lganligidan keyin qolgan muddatni yengilroq jazo turi bilan almashtirilishidir.</p>

<p>yengilrog‘i bilan almashtirish:</p> <p>a) ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan yoki uncha og‘ir bo‘lmagan jinoyat uchun tayinlangan jazo muddatining kamida beshdan bir qismi;</p> <p>b) og‘ir jinoyat uchun tayinlangan jazo muddatining kamida to‘rt dan bir qismi;</p> <p>v) o‘ta og‘ir jinoyat uchun, shuningdek qasddan sodir etgan jinoyati uchun, agar shaxs ilgari qasddan sodir etilgan jinoyat uchun ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan bo‘lsa, tayinlangan jazo muddatining kamida uchdan bir qismini o‘tab bo‘linganidan keyin qo‘llanilishi mumkin.</p> <p>Ozodlikdan mahrum qilish yoki ozodlikni cheklash tariqasidagi jazoning o‘talmagan qismi axloq tuzatish ishlari bilan</p>	<p>Jazoning o‘talmagan qismini yengilrog‘i bilan almashtirish:</p> <p>a) ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan yoki uncha og‘ir bo‘lmagan jinoyat uchun tayinlangan jazo muddatining kamida beshdan bir qismi;</p> <p>b) og‘ir jinoyat uchun tayinlangan jazo muddatining kamida to‘rt dan bir qismi;</p> <p>v) o‘ta og‘ir jinoyat uchun, shuningdek qasddan sodir etgan jinoyati uchun, agar shaxs ilgari qasddan sodir etilgan jinoyat uchun ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan bo‘lsa, tayinlangan jazo muddatining kamida uchdan bir qismini o‘tab bo‘linganidan keyin qo‘llanilishi mumkin.</p> <p>Ozodlikdan mahrum qilish yoki ozodlikni cheklash tariqasidagi jazoning</p>	
--	--	--

<p>almashtirilganda axloq tuzatish ishlari ozodlikdan mahrum qilish yoki ozodlikni cheklash jazosining o'talmagan qismi muddatiga tayinlanadi.</p>	<p>o'talmagan qismi axloq tuzatish ishlari bilan almashtirilganda axloq tuzatish ishlari ozodlikdan mahrum qilish yoki ozodlikni cheklash jazosining o'talmagan qismi muddatiga tayinlanadi.</p>	
<p>Jazo yengilrog'i bilan almashtirilgan shaxslarga nisbatan yengilroq jazoning tegishli qismi o'tab bo'linganidan keyin ushbu Kodeksning 89-moddasida nazarda tutilgan qoidalarga muvofiq, jazodan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish qo'llanilishi mumkin.</p>	<p>Jazo yengilrog'i bilan almashtirilgan shaxslarga nisbatan yengilroq jazoning tegishli qismi o'tab bo'linganidan keyin ushbu Kodeksning 89-moddasida nazarda tutilgan qoidalarga muvofiq, jazodan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish qo'llanilishi mumkin.</p>	
<p>Jazo yengilrog'i bilan almashtirilgan shaxs jazoning o'talmagan qismi mobaynida yangi jinoyat sodir etsa, sud unga nisbatan ushbu Kodeksning 60 va 86-moddalarida nazarda tutilgan qoidalarga muvofiq jazo tayinlaydi.</p>	<p>Jazo yengilrog'i bilan almashtirilgan shaxs jazoning o'talmagan qismi mobaynida yangi jinoyat sodir etsa, sud unga nisbatan ushbu Kodeksning 60 va 86-moddalarida nazarda tutilgan qoidalarga muvofiq jazo tayinlaydi.</p>	

Бош прокуратура Академияси магистри Ш.А.Сайфуллаевнинг “ Вояга етмаган шахсларни жиноий жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш институти: қиёсий-ҳуқуқий таҳлил” мавзусидаги магистрлик иши юзасидан шаклантирилган таклиф ва мулоҳазалар юзасидан прокурор ходимлари ўртасида ўтказилган,

СЎРОВНОМА

Сўровнома саволларига жавоб олишдан асосий мақсад вояга етмаган шахсларни жиноий жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш институти янада такомиллаштириш ҳамда уларни жамиятга қайтариш учун хорижий тажрибадан келиб чиққан ҳолда ушбу институтда янги мажбурлов чораларини ишлаб чиқиш. Бундан ташқари, тадқиқот натижасида олинган хулосаларни таҳлил қилишдан иборат.

Сўровнома муаллифи Сизлардан уни тўлдиришга жиддий ёндашишни илтимос қилади. Сиз томондан берилган маълумотлар ошкор этилмайди ва бошқа мақсадларда фойдаланилмайди.

Сўровнома тўлдирувчига тавсиялар:

1. Берилган саволларга жавоб беришдан олдин анкета билан тўлиқ танишиб чиқишни сўраймиз.

2. Бандларда жавоблар учун қолдирилган жойларга сўзлар билан ёки анкета санаб ўтилган ҳолатларнинг сизга дахлдорларини айланага олиб белгилашингизни сўраймиз.

3. Сўровнома аноним шаклда ўтказилади.

1. Вояга етмаганларга нисбатан жиноий жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш институти жиноят содир этган вояга етмаганларни ахлоқдан тарбияланиши учун самарали йўл деб ҳисоблайсизми?

- Ҳа
- Йўқ
- Бошқа фикрдаман:

2. Суд вояга етмаганларга нисбатан жиноий жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш учун мажбурлов чораларининг қайси турини қўллаганда уларни қайта тарбиялашга ҳамда жиноят содир этиш эҳтимолини камайтиришга ёрдам беради?

Суд белгилайдиган шаклда жабрланувчидан уэр сўраш мажбурияти

Ўн олти ёшга тўлган шахс зиммасига етказилган зарарни ўз маблағи ҳисобидан ёки меҳнати билан тўлаш ёки бартараф қилиш мажбурияти

Вояга етмаганни махсус ўқув-тарбия муассасасига жойлаштириш.

Бошқа фикрдаман:

3. Сизнингча вояга етмаганларга нисбатан жиноий жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш учун мажбурлов чораларининг қайси тури кўзланган мақсадга эришилишига хизмат қилмаяпти?

Суд белгилайдиган шаклда жабрланувчидан уэр сўраш мажбурияти

Ўн олти ёшга тўлган шахс зиммасига етказилган зарарни ўз маблағи ҳисобидан ёки меҳнати билан тўлаш ёки бартараф қилиш мажбурияти

Вояга етмаганни махсус ўқув-тарбия муассасасига жойлаштириш.

Бошқа фикрдаман:

4. Пробация бу халқаро атамада “синов” деган маънони англатади. Моҳиятан маҳкумларни қайта тарбиялаш, уларнинг ҳуқуқларини рўёбга чиқаришнинг самарадорлигини оширишни назарда тутаяди. “Пробация чоралари” институти АҚШ, Швеция, Буюк Британия тажрибасида кенг қўлланилиб келинмоқда. Ҳозирда Қозғистонда пробация вояга етмаганларга нисбатан мажбурлов чораси сифатида киритилган. Қирғизистонда жазодан озод қилиш тури сифатида қайд этилган. Сиз ушбу таъсир чорасини мажбурлов чораси сифатида Жиноят кодексининг 88-моддасига янги тури сифатида киритишга қандай қарайсиз?

Қўшиламан

Қўшилмайман

Бошқа фикрдаман:

5. Жиноят кодексининг 90-моддаси "Жазони енгилроғи билан алмаштириш" деб номланган. Ушбу модданинг мазмунидан ва қўлланилишидан келиб чиқиб "Жазони ўталмаган қисмини енгилроғи билан алмаштириш" деб қайта номлашга қандай қарайсиз?

- Қўшиламан
- Қўшилмайман
- Бошқа фикрдаман:

6. Хорижий мамлакатларда: АҚШ, Италия, Бразилия, Россия, Норвегияда жиноят содир этган шахсларни, маҳбусларни китобхонлик билан таништиришга ҳаракат қилмоқдалар. Масалан, Бразилияда китоблар маҳбусларнинг тезроқ чиқиб кетишига ёрдам беради: ҳар бир ўқилган матн (илмий, фалсафий ёки бадний) учун қолган муддат 4 кунга қисқартирилади. Бу институт "мафкуравий ва эстетик терапия" деб номланиб, вояга етмаган, жиноят содир этган шахсларга нисбатан мажбурлов чораси сифатида қўллаган ҳолда асарлар ёрдамида жиноят содир этган вояга етмаган шахсларга таъсир этишдир. Бу механизм қайта тарбиялашнинг янги модели ҳисобланади. Сиз ушбу таъсир чорасини унча оғир бўлмаган ёки ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятни содир этган вояга етмаганларга нисбатан мажбурлов чораси сифатида киритишга фикрингиз?

- Қўшиламан
- Қўшилмайман
- Бошқа фикрдаман:

7. Мажбурлов чораларига қўшимча равишда ўқув муассасасига мунтазам катнаш мажбурияти; муайян жойларга бормаслик, шунингдек муайян шахслар билан алоқа ўрнатмаслик каби мажбурлов чораларини Жиноят кодексининг 88-моддасига янги тури сифатида киритишга қандай қарайсиз?

- Қўшиламан
- Қўшилмайман
- Бошқа фикрдаман:

8. Вояга етмаган шахсларга нисбатан жиний жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш учун яна қандай мажбурлов чораларни таклиф этиш мумкин?

- Касб-хунарни ўргатиш мақсадида тугарақларга бириктириш
- Психолог ёки маслаҳат марказларига катнаш
- Диний таълим олиш
- Бошқа фикрдаман:

9. Белгияда, Португалияда ҳамда Шветсарияда (ўн беш ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган ёшлар) жиноят содир этган вояга етмаганларни "Ёшларни ҳимоя қилиш кўмитаси" ёки "Ёшларни ҳимоя қилиш бўйича делегат назорати" остида "Ҳомийлик остидаги оила"га жойлаштириш мажбурлов чораси мавжуд. Ўзбекистон шароитида ушбу мажбурлов чорасини татбиқ этиш ҳамда "Ҳомийлик оиласи"ни Вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссияларга бириктириш орқали вояга етмаган, жиноят содир этган шахсларга тарбиявий таъсир этишга қандай қарайсиз?

- Қўшиламан
- Қўшилмайман
- Бошқа фикрдаман:

Сизнинг фикрингизча:

1. Ушбу тадқиқ қилинаётган маззу доирасида муаммо ва камчиликлар

Қандай янгиликлар тақдирлар қилинаётган бўлишига алоқаси бўлмаган вояга етмаганларга ўқув ва тарбия чоралари асосида олишга ёрдам беради.

2. Вояга етмаган шахсларга нисбатан жиний жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш институтига таклифингиз

5. Жиноят кодексининг 90-моддаси "Жазони енгилроғи билан алмаштириш" деб номланган. Ушбу модданинг мазмунидан ва қўлланилишидан келиб чиқиб "Жазони ўталмаган қисмини енгилроғи билан алмаштириш" деб қайта номлашга қандай қарайсиз?

- Кўшилама
 Кўшилмайман
 Бошқа фикрдаман:

6. Хорижий мамлакатларда: АҚШ, Италия, Бразилия, Россия, Норвегияда жиноят содир этган шахсларни, маҳбусларни китобхонлик билан таништиришга ҳаракат қилмоқдалар. Масалан, Бразилияда китоблар маҳбусларнинг тезроқ чиқиб кетишига ёрдам беради: ҳар бир ўқилган матн (илмий, фалсафий ёки бадиий) учун қолган муддат 4 кунга қисқартирилади. Бу институт "мафкуравий ва эстетик терапия" деб номланиб, вояга етмаган, жиноят содир этган шахсларга нисбатан мажбурлов чораси сифатида қўллаган ҳолда асарлар ёрдамида жиноят содир этган вояга етмаган шахсларга таъсир этишдир. Бу механизм қайта тарбиялашнинг янги модели ҳисобланади. Сиз ушбу таъсир чорасини унча оғир бўлмаган ёки ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятни содир этган вояга етмаганларга нисбатан мажбурлов чораси сифатида киритишга фикрингиз?

- Кўшилама
 Кўшилмайман
 Бошқа фикрдаман:

7. Мажбурлов чораларига қўшимча равишда ўқув муассасасига мунтазам қатнаш мажбурияти; муайян жойларга бормаслик, шунингдек муайян шахслар билан алоқа ўрнатмаслик каби мажбурлов чораларини Жиноят кодексининг 88-моддасига янги тури сифатида киритишга қандай қарайсиз?

- Кўшилама
 Кўшилмайман
 Бошқа фикрдаман:

8. Вояга етмаган шахсларга нисбатан жиноий жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш учун яна қандай мажбурлов чораларни тақлиф этиш мумкин?

- Касб-хунарни ўргатиш мақсадида тугаракларга бириктириш
 Психолог ёки маслаҳат марказларига қатнаш
 Диний таълим олиш
 Бошқа фикрдаман:

9. Белгияда, Португалияда ҳамда Швецарияда (ўн беш ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган ёшлар) жиноят содир этган вояга етмаганларни "Ёшларни ҳимоя қилиш қўмитаси" ёки "Ёшларни ҳимоя қилиш бўйича делегат назорати" остида "Ҳомийлик остидаги оила"га жойлаштириш мажбурлов чораси мавжуд. Ўзбекистон шароитида ушбу мажбурлов чорасини татбиқ этиш ҳамда "Ҳомийлик оиласи"ни Вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссияларга бириктириш орқали вояга етмаган, жиноят содир этган шахсларга тарбиявий таъсир этишга қандай қарайсиз?

- Кўшилама
 Кўшилмайман
 Бошқа фикрдаман:

Сизнинг фикрингизча:

1. Ушбу тадқиқ қилинаётган мавзу доирасида муаммо ва камчиликлар

2. Вояга етмаган шахсларга нисбатан жиноий жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш институтига тақлифингиз,

Нисбатан янги қилинган вояга етмаганларни ўқув муассасасига киритиш ва уларнинг ҳимоя қилини таъминлаш мақсадида

Бош прокуратура Академияси магистри Ш.А.Сайфуллаевнинг "Вояга етмаган шахсларни жиноий жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш институти: қиёсий-ҳуқуқий таҳлил" мавзусидаги магистрлик иши юзасидан шакллантирилган таклиф ва мулоҳазалар юзасидан прокурор ходимлари ўртасида ўтказилган.

СЎРОВНОМА

Сўровнома саволларига жавоб олишдан асосий мақсад вояга етмаган шахсларни жиноий жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш институти янада такомиллаштириш ҳамда уларни жамиятга қайтариш учун хорижий тажрибадан келиб чиққан ҳолда ушбу институтда янги мажбурлов чораларини ишлаб чиқиш. Бундан ташқари, тадқиқот натижасида олинган хулосаларни таҳлил қилишдан иборат.

Сўровнома муаллифи Сизлардан уни тўлдиришга жиддий ёндашишни илтимос қилади. Сиз томондан берилган маълумотлар ошкор этилмайди ва бошқа мақсадларда фойдаланилмайди.

Сўровнома тўлдирувчига тавсиялар:

1. Берилган саволларга жавоб беришдан олдин анкета билан тўлик танишиб чиқишни сўраймиз.

2. Бандларда жавоблар учун қолдирилган жойларга сўзлар билан ёки анкета санаб ўтилган ҳолатларнинг сизга дахлдорларини айланага олиб белгилашингизни сўраймиз.

3. Сўровнома аноним шаклда ўтказилади.

1. Вояга етмаганларга нисбатан жиноий жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш институти жиноят содир этган вояга етмаганларни ахлоқан тарбияланиши учун самарали йўл деб ҳисоблайсизми?

- Ҳа
- Йўқ
- Бошқа фикрдаман:

2. Суд вояга етмаганларга нисбатан жиноий жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш учун мажбурлов чораларининг қайси турини қўллаганда уларни қайта тарбиялашга ҳамда жиноят содир этиш эҳтимолини камайтиришга ёрдам беради?

○ Суд белгилайдиган шаклда жабрланувчидан уэр сўраш мажбурияти

● Ун олти ёшга тўлган шахс зиммасига етказилган зарарни ўз маблағи ҳисобидан ёки меҳнати билан тўлаш ёки бартараф қилиш мажбурияти

- Вояга етмаганни махсус ўқув-тарбия муассасасига жойлаштириш.
- Бошқа фикрдаман:

3. Сизнингча вояга етмаганларга нисбатан жиноий жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш учун мажбурлов чораларининг қайси тури кўзланган мақсадга эришилишига хизмат қилмаяпти?

○ Суд белгилайдиган шаклда жабрланувчидан уэр сўраш мажбурияти

○ Ун олти ёшга тўлган шахс зиммасига етказилган зарарни ўз маблағи ҳисобидан ёки меҳнати билан тўлаш ёки бартараф қилиш мажбурияти

- Вояга етмаганни махсус ўқув-тарбия муассасасига жойлаштириш.
- Бошқа фикрдаман:

Ушбу ишбу муоҳазаларга барга шунинг-бузарлар шижарали сабабли, энги бартомар тарбияни баатар бўлишда

4. Пробация бу халқаро атамда "синов" деган маънони англатади. Моҳиятан маҳсумларни қайта тарбиялаш, уларнинг ҳуқуқларини рўёбга чиқаришнинг самарадорлигини оширишни назарда тутати. "Пробация чоралари" институти АКШ, Швеция, Буюк Британия тажрибасида кенг қўлланилиб келинмоқда. Ҳозирда Қозғистонда пробация вояга етмаганларга нисбатан мажбурлов чораси сифатида киритилган. Қирғизистонда жазодан озод қилиш тури сифатида қайд этилган. Сиз ушбу таъсир чорасини мажбурлов чораси сифатида Жиноят кодексининг 88-моддасига янги тури сифатида киритишга қандай қарайсиз?

- Қўшилман
- Қўшилмайман
- Бошқа фикрдаман:

Судланган шахслар юзасидан статистик маълумот

№	Худудлар	Судланган эркаклар					Судланган аёллар					шулардан, судланган вояга етмаган шахслар				
		2018 й.	2019 й.	2020 й.	2021 й.	2022 й. 1-ярми	2018 й.	2019 й.	2020 й.	2021 й.	2022 й. 1-ярми	2018 й.	2019 й.	2020 й.	2021 й.	2022 й. 1-ярми
1	Анджон вилояти	2 250	1 742	1 851	3 192	1 881	352	234	275	486	291	53	34	39	89	79
2	Бухоро вилояти	1 430	1 211	1 268	1 891	1 223	226	110	162	224	163	46	25	30	64	53
3	Жиззах вилояти	1 288	1 091	990	1 351	891	156	112	119	155	101	26	20	14	14	21
4	Қашқадарё вилояти	1 956	1 753	1 650	2 625	1 810	190	231	190	296	211	42	31	25	76	96
5	Қорақалпоғистон Р.	996	678	743	1 065	755	141	83	99	175	130	28	29	11	21	17
6	Навоий вилояти	1 153	785	676	1 040	653	162	100	67	120	84	13	11	4	13	18
7	Наманган вилояти	2 401	1 687	1 808	3 463	2 169	357	209	240	484	250	79	37	50	141	80
8	Самарқанд вилояти	3 357	2 466	2 401	3 192	1 986	423	370	284	421	217	80	69	44	60	73
9	Сирдарё вилояти	1 059	674	680	1 333	763	107	76	78	115	75	15	11	12	17	17
10	Сурхондарё вилояти	1 708	1 364	1 409	2 302	1 414	218	154	128	263	165	38	19	34	80	51
11	Тошкент вилояти	4 401	3 806	3 697	5 606	3 569	509	396	393	560	391	95	54	63	128	107
12	Тошкент шаҳри	5 226	4 270	3 865	6 409	4 473	871	637	426	728	509	106	77	69	150	140
13	Фарғона вилояти	3 072	2 269	3 126	5 402	3 293	502	306	429	873	484	79	67	88	268	206
14	Хоразм вилояти	1 035	696	808	1 099	684	160	93	137	140	101	13	13	16	31	13
	ЖАМИ	31 332	24 492	24 972	39 970	25 564	4 374	3 111	3 027	5 040	3 172	713	497	499	1 152	971